

ANUL III. — No. 7.

Bibi Yanopol

15 AUGUST 1936

August-Septembrie

160 PAGINI

Piatră de hotar

ARHIVĂ ANTIREVIZIONISTĂ

Director ISAIA TOLAN

ARAD, Str. Goldiș No. 6

Piatră de hotar

ABONAMENTE:

Particulari: 180 de lei pe an
Instituții, întreprinderi, bănci, etc. 1000 lei
Instituții sătești (casine, etc.) 250 lei

SUMAR:

	Pag.
I. T.: 1916—1936	1
Proclamația regelui Ferdinand către popor și oștire	3
Cătălin Pârvu: Acum 20 de ani	7
Stelian Popescu: A doua desrobire	17
Al. Popescu-Necșești: Precum apele curg la vale... (Cuvânt rostit la deschiderea expoziției antirevizioniste dela Tg. Mureș)	20
I. Lupaș: „Ungaria medievală și minoritățile ei”	23
Dr. Aurel Gociman: Femeia română și Ideea națională	29
Alex. Olteanu: Conteștii Ștefan Tisza și chestiunea ro- mânească	49
Sever Stolca: Participarea Transilvănenilor în războiul de eliberare	75
I. T.: Dacă nu se făcea România-Mare	80
Iuliu Maniu: Rostul Ardealului în lupta dintre români și unguri (Dintr’o conferință, * * * O profeție a Craiului Munșilor	87
Petre Petrinca: Românii din Bulgaria	89
I. T.: „Prorocii pespre Ungaria” de Andrei Ady	95

INSEMNAȚII ȘI SPICUIRI:

Exemplul din Sătmăr	109
O umilire ce nu se mai poate tolera: Comisia Europeană a Dunării	111
„Dumnezeul ungarilor”	115
Necazul lui Krenner	116
Cultura lor din Asia	117
Se ’ncep noi colonizări în satele românești din Ungaria	118

(Continuare în pagina penultimă a copertei)

Piatră de hotar

ARHIVĂ ANTIREVIZIONISTĂ

Director ISAIA TOLAN

1916—1936

Se 'mplinesc la vechea Sântă-Mărie în vara aceasta 20 de ani dela intrarea României în războiul care avea să înfăptuiască visul secular al desrobirii noastre, și 65 de ani dela întâiul congres al tineretului universitar român de pretutindeni organizat de Eminescu la mormântul dela Putna al lui Ștefan cel Mare.

D. prof. Nicolae Iorga, unul dintre determinantii curentului public care a decis atitudinea României în războiul mondial, fixa la sfârșitul volumului I al „Istoriei Românilor din Ardeal și Țara Ungurească”, că răscoala lui Horea a rămas infructuoasă și din pricina că puținii cărturari ce-i aveam atunci în Ardeal n'au fost alături de poporul răscolat. Corectivul izbăvitor a venit, prin școala latinistă, repede de tot. Ca urmare răscoala lui Iancu a fost făcută de poporul ardelean cot la cot cu floarea cărturarilor săi de-atunci. Și mereu, de-atunci, conștiința publică românească a vibrat de unisona năzuință către visul secular a poporului, a cărturarilor lui. La abia un deceniu și ceva după Unirea Principatelor, viitorii conducători ai românilor de pretutindeni făceau în congresul dela Putna al lui Eminescu unirea cea mare, dupăce vre-o două generații de dascăli ardeleni făcuseră din școala românească de pretutindeni școală a dacoromânismului. Școala aceasta a făcut și mai mult din ideia unirii și desrobirii tuturor românilor o pedagogie națională, când a putut să-i dea razim concret Independența, proclamarea Regatului, împuterirea României libere prin toată acea înaintare din timpul domniei lui Carol I-ul, și-apoi în aju-

nul încăierării mondiale sporirea țării cu Cadrilaterul și-a prestigiului ei cu pacea dela București, care ne-a făcut arbitri în peninsula balcanică și mai presus de toate ni-a dat întâia biruință asupra Austro-Ungariei. Ceasurile hotăritoare ne-au gă-

REGELE FERDINAND DESROBITORUL

sit cu această pedagogie națională, cu o clasă de intelectuali și știutori de carte ce vibra de dorul măsurării cu dușmanul unguresc de veacuri, cu un popor care n'astepta decât comanda. Norocul ni-a fost că am avut și căpeteniile ce trebuia: un rege care să nfrângă glasul lăuntric al originii sale nemțești,

un Ionel Brătianu hotărit și socotit ca puțini dintre conducătorii de popoare.

Trebue reamintită astăzi partea ce-au avut-o în înfăptuirea desrobirii cărturarii noastre de toate categoriile, pentru că o însemnată parte a celor de astăzi se 'ntrec în abateri dela linia de conduită a înaintașilor. A fost politicianism și înainte vreme — dar astăzi politicianismul nu vede decât în al doilea rând interesele superioare. Au fost și înainte desbinări, dar peste ele trona comuna năzuință spre visul obștesc. Azi avem membri în consilii de administrație străine cari fac cărdășie cu dușmanii, azi snobii sau năimiții fac sâmbra cu dușmanii ascunși după idei „avansate”; și nu văd că cu asemenea dezertări nu se poate păstra această greu înfăptuită Românie.

Fi-le-va aniversarea aceasta prilej de examen de conștiință și de îndreptare?

I. T.

Proclamația regelui Ferdinand cătră popor și oștire

— *Data după consiliul de coroană
dela 14/27 August 1927* —

ROMĂNI!

Războiul, care de doi ani a strâns tot mai mult hotarele noastre, a zdruncinat adânc vechiul așezământ al Europei și a învederat că, pentru viitor, numai pe temeiul național se poate asigura viața pașnică a popoarelor.

Pentru neamul nostru, el a adus ziua așteptată de veacuri de conștiința națională, ziua unirii lui.

După vremi îndelungate de nenorociri și grele încercări, înaintașii noștri au reușit să întemeieze Statul român prin Unirea Principatelor, prin războiul Independenței, prin munca lor neobosită pentru renașterea națională.

Ăstăzi, ne este dat nouă să întregim opera lor, închegând pentru totdeauna ceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pentru o clipă: Unirea Românilor de pe cele două părți ale Carpaților.

De noi atârnă astăzi să scăpăm de sub stăpânirea străină pe frații noștri de peste munți și de pe plaiurile Bucovinei, unde Ștefan cel Mare doarme somnul de veci.

În noi, în virtuțile, în vitejia noastră, stă putința de a le da dreptul, ca într'o Românie întregită și liberă, dela Tisa până la Mare, să propășească în pace, potrivit destinelor și aspirațiilor-gintei noastre.

Români!

Insuflețiți ge datoria sfântă ce ni se impune, hotărâți să înfruntăm cu bărbăție toate jertfele legate de un crâncen război, pornim la luptă cu avântul puternic al unui popor, care are credința neclintită în menirea lui.

Ne vor răsplăti glorioasele roade ale isbândeii.

Cu Dumnezeu înainte.

FERDINAND

OSTAȘI,

V'am chemat ca să purtați steagurile voastre peste hotarele unde frații voștri vă așteaptă cu nerăbdare și cu inima plină de nădejde.

Umbrele marilor voevozi, Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare, ale căror rămășițe zac în pământul ce veți desrobi, vă îndeamnă la biruință, ca vrednici urmași ai ostașilor cari au învins la Războeni, la Călugăreni și la Plevna.

Veți lupta alături de marile națiuni cu care ne-am unit. O luptă aprigă vă așteaptă. Cu bărbăție să-i îndurăm însă greutățile și cu ajutorul lui Dumnezeu, isbânda va fi a noastră.

Arătați-vă deci, demni de gloria străbună.

Dealungul veacurilor un neam întreg vă va binecuvânta și slăvi.

FERDINAND

SOCEC S. R. L.
REPUBLICA ROMANA
OF ALL RIGHTS RESERVED

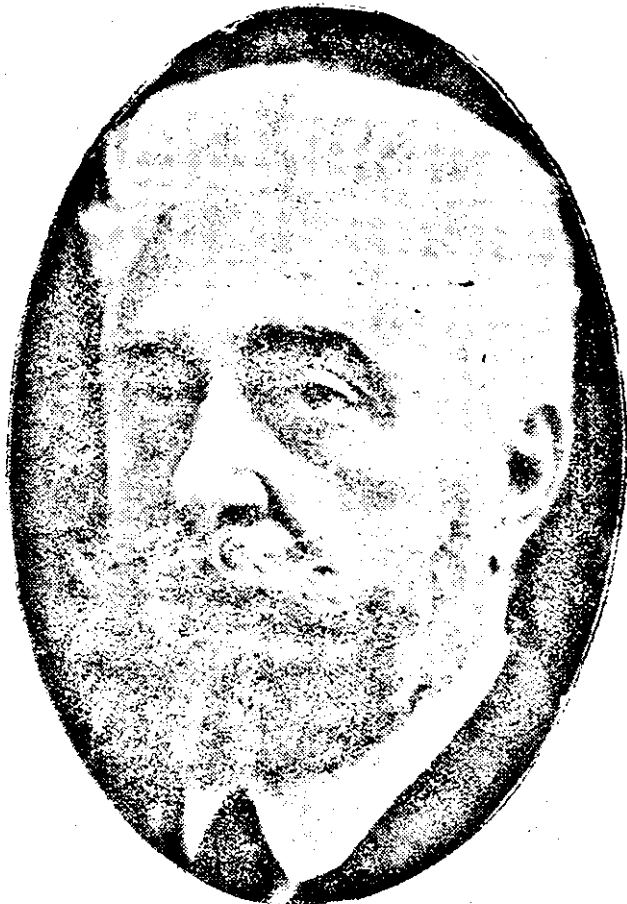
M. S. REGELE CAROL al II-lea

MĂRIA SA MARELE VOEVOD MIHAI

ACUM 20 DE ANI

Evocăm înlăcrimați de recunoștință, cutremurați de răspunderea neîmplinitei datorii față de cei ce s'au jertfit ca să ne lase'n pază pe seama viitorimii românești o Românie

ION I. C. BRĂTIANU

aproape cât pământul românesc de mare, epepeica vreme de cumpănă grea în care a avut să bală ceasul celui mai

vitrejit și mai plin de credință popor, ceasul visat de secole al dreptății, al izbăvirii, al unirii noastre într'o țară românească a noastră.'

Mult a fost pregătit ceasul acesta și cu greu a venit. Aproape c'a fost o minune c'a venit, deși hotărîrea cerească că are să vină a putut fi celilă din toate semnele vremii.

L-a adus la cunoștință consiliul de coroană ținut de trimisul ceriurilor Ferdinand I-ul la 14—27 August 1916. De fapt era sorocit de mai 'nainte, și mai 'nainte de-a fi fost împărtășit înfrigatei lumi românești, dușmanul îl știa aproape cu precizie de săpămâni și de luni: dela 'nceputul verii încă oștile nemțești ce culcaseră Sârbia la pământ așteptau în Balcani ca să ne sară la Dunăre în spate, și dela 6 August Ungaria luase măsuri — comunicate autorităților la 25 August — de evacuare a populației din ținuturile ardelenne depe graniță.

D. prof NICOLAE IORGA, pregătitorul generației desrobirii

TAKE IONESCU

Era hotărît încă din consiliul de coroană dela 3 August 1914, că nu avem să mergem cu Tripla Înfelegere cu care eram până atunci în alianță — o alianță ce nu ne obliga la nimic într'un război de ofensivă, și era ca și hotărît încă dela 20 Sept. 1914, când s'a ncheiat secreta convenție de neutralitate binevoitoare cu Rusia, că locul ni-i în fabăra ce lupta în contra Austro-Ungariei.

Până să se fi hotărît alegerea, cumpăna a fost din cale afară de grea. Era de ales între două izbăviri: a basarabenilor, a unei părți a românilor inoceni, a părții până la Suceava a bucovinenilor, după ofertele Germaniei sczute sau sporite precum îi era strâmtorarea, și a transilvănenilor, buco-

NICOLAE FILIPESCU

Generalul GRIGORESCU,
cdtul armatei I-a la Mărășești

vinenilor și bănașenilor, dupăcum iarăși sporite sau micșorate mereu de ruși (în Bucovina, în Maramurăș, în Bănat) erau ofertele Marelui Antant. Cumpăna a hotărît-o importanța pentru destinele românești a Transilvaniei, arătată într-o conferință a d-lui Iuliu Maniu din care reproducem partea ce interesează aci la pag. 87 a n-ului nostru de față. A mai hotărît-o, precum arată la pag. 128 și 129 a vol. I. din

D. OCTAVIAN GOGA

„Istoria războiului pentru întregirea României“ (ed. II) d. C. Kirițescu, următoarea clar-văzătoare socoteală a lui Ionel Brătianu: Trebuia avută în vedere *durabilitatea* câștigului, pe care, dacă era vorba de Basarabia, colosul rusesc, chiar dacă avea să fie înfrânt în acest război, ni-o punea cu siguranță în primejdie în foarte scurtă vreme, pe câtă vreme o Ungarie cu Ardealul pierdut înfrântă rămâne. Mai trebuia avut apoi în vedere că primejdie să fim tratați ca la con-

*D. Dr. C. ANGELESCU,
ministrul instrucțiunii publice, fost prim-ministru.
Singurul în vîrstă astăzi dintre membrii consiliului de coroană de la 14 27
August 1916 care a hotărît intrarea României în război.*

gresul dela Berlin sau că rușii vor ajunge stăpâni pe Bosfor și să ne gătue nu putea fi în cazul că România mergea cu Antanta, fiindcă nu va merge decât cu hotărîta asigurare că va fi la conferința de pace parte egală, iar de altă parte într'un război care nu se dă numai între ruși și turci, Bosforul nu va fi nicidecum dat de Europa pe mână muscalilor. Peste aceste cumpăniri de înaltă prudență, venea să îndrume România alături de Marea Antantă porunca conștiinței obștești, care prin glasul lui Nicolae Filipescu, Delavrancea, Take Ionescu, al d-lui prof Iorga, al ardelenilor refugiași în frunte cu Vasile Lucaci, cu d. Octavian Goga, cerea dela un capăt de țară la altul Ardealul, Ardealul, Ardealul. „Lafi-

D. mareșal PREȘAN

nitatea striga din tranșee": Ardealul, Nicolae Filipescu trimitea pe regele Ferdinand să se încoroneze la Alba-Iulia sau să moară la Turda, iar obștea exterioriza porunca instinctului românesc prin bi ete de inchiriat puse pe Palatul

D. mareșal AVERESCU

Regal, unde din bine socotite cumpăniri ale situațiilor hotărârea zăbovea să se ia. În fața acestei porunci a instinctului național, în fața acestor chibzuiți serioase, alegerea nu putea fi decât una, și marea corupție ce-a încercat-o Germania, sforțările germane pentru 'nduplecarea lui Tisza ca să împace România în Ardeal, nu o puteau zăbovi. A zăbovit proclamarea hotărârii numai chibzuirea extrem de serioasă a situațiilor depe fronturi și numai piedecile puse de Rusia ca să ni se garanteze în Bănaț, în Maramurăș, în Bucovina granițele cerute de dreptatea românească, fiindcă garanția aceasta trebuia negreșit să ni se dea. Au mai fost două

lucruri, cari trebuia să ne pună în situația de a da aliaților un ajutor efectiv: garantarea sosirii prin Rusia a armelor comandate în Apus și garantarea unei însemnate acoperiri rusești în Dobrogea. Nici una nici alta nu le aveam când s'a proclamat intrarea în război. Poate cu gândul la asta Ionel Brătianu a răspuns lui Carp în consiliul de coroană, că s'ar putea să se întâmple și aceasta: să fim bătuți. Totuși, cu gândul și la această groaznică eventualitate, Brătianu făcuse la 4/17 August 1916 înțelegerea cu Marea Antantă prin care ni se garantează granițele cerute, iar consiliul de coroană dela 14/27 August a ratificat hotărîrea în-

Mareșalul BERTHELOT

trării în război, pentru că o credință sfântă a fost în toți, pronunțată atât de vizionar de Ionel Brătianu în consiliul de coroană: chiar de vom fi înfrânți, vom ieși din război cu visul național împlinit.

Au urmat, precum s'a prevăzut, zile cumplite pentru România, după abia o fulgerătoare apariție a armatei românești dincoace de Carpați până către Murăș. Salvasem însă frontul francez dela Verdun și aripa stângă a armatei ru-

sești, implinind cu vârf, cu jertfe ca puține dintre țările aliate, rostul pentru care ni s'a cerut cominatoriu trecerea Carpaților la dată fixă: în noaptea de 14 spre 15 August (27 spre 28 sf. n.) Credița cea nespuse de mare, transmisă luptătorilor României prin generații fără număr, a săvârșit minuni de vitejie, minuni de jertfă, și a trebuit să facă poporului românesc ultima dreptate: să-i pună sub picioare singura capitală a Triplei Înțelegeri cucerită de o putere aliată: Budapesta marfirajului nostru de veacuri.

Cătălin Pârou

Viteaza dela Jiu, sublt. ECATERINA TODOROIU

D. NICOLAE TITULESCU, ministrul afacerilor străine.

„Tendința ce se constată azi de a face din suveranitatea statelor o realitate, tendință de care au beneficiat numeroase state, poate ea lăsa România indiferentă regimului acestei servituși și acestui control al străinilor, pe care îl constituie Comisiunea europeană a Dunării?

Ar însemna să nu cunoaștem pe românii dacă nu ne-am da seamă că, dacă ei au fost totdeauna gata să dea comunității internaționale contribuția lor, oricare ar fi fost sacrificiile cari ni s'au cerut, ei fac azi o dogmă din egalitatea în drept și în demnitate“.

(D. Titulescu, în interviewul privitor la Comisia europeană a Dunării dat ziarului „Le Temps“.)

A doua desrobire

de Stelian Popescu

Se implinesc azi douăzeci de ani, de când poporul român, strivit în frontiere ce nu erau ale lui, dar plin de bărbăție, a luat hotărârea sacrificiului suprem, spre a desrobi milioanele de frați, pe cari jugul străin îi asupra de secole.

Și pornit la luptă grea, cu credința în Dumnezeu și în dreptatea cauzei sale, poporul român, restrâns la număr, și-a vărsat sângele fără precupețire, cu pieptul înainte și cu neclintita voință de-a învinge chiar de-ar fi fost să piară până la cel din urmă.

Au fost zile grele, au fost ceasuri de adâncă durere și au fost zile de chinuitoare umilință impusă de un inamic mai numeros și pe care la un moment dat soarta armelor îl ajutase.

Dar n'a întârziat nici ziua triumfului, ziua mare a răsplăteii, ziua fericită a victoriei, care a strâns laolaltă pe toți românii, care a statornicit pe vecie România întregită în frontierele ei naturale dela Nistru pân'la Tisa.

E suficientă amintirea acestui trecut, ca inima oricărui român să tresalte de emoție în această zi, când se implinesc două decenii de la primul glonț pornit din pușca ostașului român pentru liberarea fraților săi.

Cu adâncă durere mărfurisesc însă, că în sufletul meu azi, nu e de cât amărăciune, adâncă tristețe și multă îngrijorare.

Năpădesc în mine amintirile zilelor din timpul neutralității. Revăd pe marii români, Ion I. Brătianu, Take Ionescu, N. Filipescu, Barbu Delavrancea, frământați de grija ceasului istoric prin care trecea neamul nostru. Il văd pe nemuritorul Take Ionescu, alergând din oraș în oraș, întreținând entuziasmul mulțimii pentru cauza națională, rostind cuvinte de o clasică elocință în care inima lui de mare român închidea speranțele și voința unui neam înfreg. Il revăd alături de Niculae Filipescu, omul care a închinat scumpei sale țări, „puterea lui de muncă și puterea lui de iubire“, îi revăd topind împreună la căldura aceluiaș ideal, toate neînțelegerile trecutului și, mână în mână, cu forțele unite, strigând ca să se audă peste Carpați: „Fraților, nu pierdeți curajul, vom veni!“

Au trecut de-atunci douăzeci de ani. Unde suntem, ce suntem și cum suntem azi, mare popor român sub conducerea micilor români cari alcătuesc pepiniera diriguitorilor politici ai vremurilor prezente?

Mă 'ngrozesc la gândul tragicului bilanț pe care trebuie să-l rezum în rândurile ce urmează.

Țara întreagă desbinată 'n multiple partide și grupări politice ce se dușmănesc cu gând de distrugere și nu pentru deosebiri profunde de doctrine și de principii, ci pentru dorința de înfăiefate la putere, pentru setea de stăpânire, sete, care se potolește, mai totdeauna — după cum a dovedit trecutul și dupăcum martor este prezentul, — cu rotunjiri de averi, cu procopsiri de partizani, cu fără-de-legi, cu violențe în loc de autoritate, care provoacă anarhie în loc să întroneze ordinea. Munca, cinstea, patriotismul, devotamentul față de ideea națională sunt scoase de sub ocrotirea celor cari ar trebui dimpotrivă să le înscrie în fruntea datoriilor lor.

Și în acest timp, ce se petrece înăuntru și ce se petrece în afară?

Norii negri se adună și dușmanii noștri, cari nicio clipă n'au stat cu brațele încrucișate în acești douăzeci de ani, dar cari au împletit din minciună și calomnie, din ură și sete de răzbunare, idealul revizionismului, stau gata să profite de deslănțuirea unui nou război spre a se năpusti asupra frontierelor românești. Am făcut desigur o politică externă plină de griji pentru securitatea noastră, și pe cât omenește a fost posibil, această securitate a fost întărită cu alianțe, față de care trebuie să rămânem credincioși fiindcă ele sunt conforme cu interesele noastre și cu sentimentele noastre. Dar din ciocnirea de interese între puterile europene, din afirmarea ambițiilor unora și din pasivitatea unora de neînțeles a altora, a ieșit în evidență imperativul că în primul rând securitatea noastră trebuie să se întemeieze pe propria noastră forță.

Prefer să acopăr cu tăcere ceea ce ar trebui să spun cu privire la ceea ce a trebuit să se facă și nu s'a făcut în interesul acestui potențial moral și material, indispensabil străduințelor și angajamentelor pe terenul diplomatic.

Înăuntru țării, spectacolul e cel puțin tot atât de înfunecat.

Sub protecția unui „tratată almin oritășilor“, pe care sentimentul nostru de umanitate și de justiție l-a admis la încheierea păcii, deși el jignea adânc demnitatea unui popor a cărui generozitate este proverbială, minoritățile cari trăesc în cuprinsul țării, și-au întemeiat aci, în propria noastră casă, sub ochii noștri și din nepăsarea noastră, o viață a lor na-

D. STELIAN POPESCU
*fost ministru, directorul ziarului "Universul",
Președintele Ligii An tirevizioniste*

țională șovină, iredentistă, sfidătoare față de legile românești, îndrăzneală față de autoritățile țării.

Pe de altă parte, aceleași minorități etnice și religioase au pătruns în toate arterele organismului nostru economic și social, s'au infiltrat în șira spinării țării, paralizându-i mișcările și evoluția, au pus stăpânire și încearcă s'o desăvârșească — pe directivele vieții noastre economice și spirituale și, prin cosecință logică, și pe cele politice. Tineretul românesc, munca românească, înțelepciunea și cultura românească sunt stăvilite în evoluția lor de zăgazarile cupidității minoritare. O țară cu un caracter esențialmente național, cu un popor compact, omogen și plin de vlagă, cu rădăcini adânci în desfășurarea istorică din cuprinsul frontierelor lui, cu drepturi imprescriptibile și cu un viitor care aparține în întregime, este lăsată — fără voia ei, în contra ei și cu toate protestările ei — să fie speculată de cei pușini și străini, dar îndrăzneși.

Iată pentru ce, în această zi, când se implinesc două decenii de când s'a pornit lupta pentru desrobirea neamului, nu s'a putut naște în sufletul meu — din împletirea amintirii entuziasmului care a însufleșit în același ceas pe ostași și pe oameni politici, pe toți românii, dela vlădică până la opincă, cu conștiința primejdiei ce ne amenință în ceasul de față din afară și a slăbiciunii morale în care ne zbatem înăuntru, — de cât amărăciune și profundă îngrijorare pentru ziua de mâine.

Dar, am totuși o speranță, care mă oșelește și mă încurajează în lupta ce o duc zi de zi pentru triumful ideii naționale, pentru cauza românească, pentru consolidarea noastră națională, atât teritorială cât și internă. Am speranța că semnele repetate de redeșteptare națională, pe cari le dau toate clasele sociale ale poporului român, entuziasmul și vigoarea cu care au răspuns la chemarea noastră pentru cea de a doua desrobire a neamului săteni și orășeni, de la cel mai umil muncitor până la cel mai distins intelectual, bunii români, vor trezi pe toată lumea și vor grăbi victoria finală a românismului prin consacrarea efectivă și definitivă a comandamentului național:

Români, stăpâni în România!

STELIAN POPESCU

Precum apele curg la vale...

de Al. Popescu-Necșești

*D. AL POPESCU-NECȘEȘTI
fost subsecretar de stat
director la ziarul „Universul”*

Peste preocupările de rând ale vieții de toate zilele, peste tot ce este mărunț și trecător, peste tot ceea ce ar putea să fie indiferent și ar putea uneori să desbina, se înalță, ca un imperativ al conștiinței colective, glasul de dincolo de veacuri al mucenicilor, cari s'au jertfit pentru neamul acesta. Se proiectează în fondul zării, ca lozincă luminoasă a drumului ce vom străbate în viitor, datorită față de conștiința națională. Dinamismul pe care l-a dat ura neputincioasă revizionismului, în poștirea căruia s'a ridicat și organizat la noi

mișcarea antirevizionistă, a putut înșela pe mulți despre valoarea forțelor care stau în luptă. De câteori n'am fost la fel impresionai de dinamismul asociațiilor de răufăcatori, de solidaritatea lor și de dârzenia lor. Reacțiunea forței sociale organizate este însă de o adâncime și de o perspectivă nesfârșită.

Nimbată de lumina marilor și sfintelor idealuri, de coeziunea socială, Liga antirevizionistă s'a adresat acestei forțe latente a sufletului nașunii și trezind-o asupra primejdiei ce se urzește, are satisfacția de a culege roadele acestei acțiuni. Nicăieri, mai limpede ca în acest ținut, rezultatele cuprinse în expoziția antirevizionistă nu vor impresiona mai mult.

Din cuvântarea rostită la inaugurarea de azi dela Tg. Murăș a expoziției antirevizioniste.

Nedreptățile istorice și sociale, care au fost reparate de actul de dreptate al tratatelor de pace, se pot urmări plastic în tablouri statistice, în hărțile și în documentele de neagră și neștearsă asupra. Pacea și dreptatea socială, la adăpostul și sub scutul statului român și-au dat roadele, cari sar în ochi din cadrele acestei expoziții.

Înlăuntrul hotarelor noastre, nu cred să se găsească un singur minoritar de bună credință, care să cârtească împotriva acestui regim. Viața materială și viața sufletească în aceste regiuni a prosperat peste așteptări. Cifrele și schemele statistice, învederează sporul industriilor, întreprinderilor comerciale, progresul școalelor, al presei și al tuturor manifestărilor spirituale. La temelul acestei vieți nouă stă dreptatea socială și gândul solidarității în jurul ideii statului național și de drept.

Marea reformă agrară, aplicată fără deosebire de națiune, a integrat pe minoritarii statului român, cu toate interesele lor, în organismul său. Improprietății de aci nu vor suspina după frații lăsați dincolo de hotare, robi și iobagi pe latifundii maghiare.

În Europa de astăzi și cu suflul care dogoară de pretutindeni, nu mai e cu puțință nici nedreptatea națională, dar nici împilarea și nedreptatea socială. România și-a creat regimul care este compatibil cu marile și vecinicele idealuri ale umanității și îndărăt nu se mai poate nimeni întoarce.

Apele gonesc la vale și nu se vor întoarce niciodată în matca lor.

Din ceace este etern și plutește peste veacuri și peste oameni, din ceea ce curge din firea lucrurilor și din înțelepciunea oamenilor, noi ne-am făcut seama. Așa precum apele acestui minunat pământ, cu sclipiri de zale și înșenări de stele curg la vale, precum Mureșul nostru și Târnavele și Olțul și Dunărea merg la marea cea mare, în matca lor de veacuri, tot așa neamul acesta românesc își va împlini ursita lui, cu liniștea, cu seninătatea și cu hotărîrea celor lăsate de Dumnezeu pe pământ.

Revizionismul vrea să întoarcă apele în matca lor și ursita acestui popor. „Nu, niciodată“, — acesta este răspunsul nostru. Iar expoziția de față ne edifică și ne înalță.

„Ungaria medievală și minoritățile ei“

de I. Lupaș

Distinsul profesor Iuliu Szeffü dela Universitatea din Budapesta își exprimase, înainte cu câțiva ani, într'un studiu publicat în *Revista Maghiară* (*Magyar Szemle*) a contelui Bethlen, opinia că istoriografia maghiară trebuie să stea în serviciul ideii de revizuire a tratatului de pace dela Trianon, dupăcum procedează și istoriografia germană deschizând calea acestei idei atât în opinia publică europeană, cât și în cea americană!).

Consecuent cu opinia aceasta, neobositul istoric budapestan înțelege să profite de orice prilej, spre a răspândi prin scrisul său idei și cunoștințe, cari să prezinte împrejurările istorice din fosta Ungarie într'o lumină cât mai simpatică. În urmărirea acestei tendințe, mai mult politice decât istorice, îi va fi fost binevenită invitația de colaborare la o nouă publicațiune germană apărută recent în *München* cu titlul *Cercetări sud-est germane* (*Sudost-deutsche Forschungen*) sub îngrijirea lui *Fritz Valjavec*.

Tipărind în primul volum al acestei publicațiuni un studiu despre „*Ungaria și minoritățile sale în evul mediu*“, își dă silința să demonstreze că nicăiri nu ar fi avut minoritățile o soartă mai bună decât în Ungaria medievală. În deosebi ține să sublinieze, cu tendință politică atât de transparentă, că „*brăul mizeriei minoritare*“ care se întinde azi dela statele baltice spre Sud, trecând prin țara Polonilor și a Cehilor până în Peninsula Balcanică, ar fi fost în evul mediu cu mult mai scurt, întrucât continuitatea lui era întreruptă la Carpați prin stăpânirea regatului

1) Szeffü Gyula, *Trianon reviziója és a történetírás* (*Revizuirea Trianonului și istoriografia*) în *Magyar Szemle* din Budapesta vol. XII. 1931 p. 328 - 337. Chiar dela începutul studiului constată autorul că „istoriografia oricât ar fi de aplicată a se închide în limitele științei pure, a fost nevoită a lucra totdeauna, — începând cu evul antic, mediu și cu istoriografia autentică a evului nou, — și în serviciul scopurilor patriotice și naționale... Istoriografia germană își continuă strădaniile, ca să lămurească problema răspunderilor pentru izbucnirea războiului mondial, așa numita *Kriegsschuldfrage* care servește ca justificare a păcii dela Versailles. Istoricii germani au publicat în limba lor și în limbi străine o întreagă bibliotecă despre chestiunea aceasta și au izbutit prin lucrările lor să emancipeze de sub sugestiunea franceză nu numai popoarele neutrale, ci în primul rând știința engleză și americană și prin aceasta o mare parte a opiniei publice anglosaxone...”

ungar, ocrotitor al feluritelor grupuri etnice în așa măsură, încât acestea puteau să viețuiască în pace deplină unele cu altele.²⁾

Între elementele cehe și germane, ca și între acestea din urmă și între cele polone era neconținută ură, vrajbă și luptă.

În timpul lui Wladislaw Lokietek Germanii din Cracovia erau uciși, dacă nu puteau rosti cuvintele anevoioase, ce li se impuneau să le rostescă în limba polonă, a cărei cunoștință se cerea încă din secolul XIII celor doritori să urce treapta de dascăli sau de preoți în Polonia. Iar cronicarul ceh Cosma din Praga (1039—1125) scria cu bucurie rău ascunsă despre felul cum li se tăia germanilor nasul..

În schimb cei de alt neam trăeau în Ungaria medievală, ca în sânul lui Avram, ocroțiți de faimoasa "*pax hungarica*" — deoarece regii acestei țări țineau să respecte în toate împrejurările instrucțiunile ce le-ar fi dat antecesorul lor Ștefan zis cel Sfânt, fiului său Emeric sfătuindu-l să se poarte delicat cu *oaspeții* de altă seminție, căci țara, în care stăpânește o singură limbă și un singur obicei ar fi slabă și fragilă (*unius linguae et unius moris regnum imbecile et fragile est*).

Nimeni n'a văzut însă până în timpul de față originalul acestor instrucțiuni. Chiar copia lor cea mai veche datează numai din secolul XV. De aceea critica istorică este în drept să tragă la îndoială afirmațiunea că prelinsele instrucțiuni ar data dela pomenitul rege Ștefan, ceea ce nu împiedecă însă pe eminentul istoric dela Budapesta a construi pe șubreda lor temelie un pompos edificiu de seculară beatitudine minoritară exclamând la sfârșitul studiului: „cu satisfacție putem numi evul mediu maghiar — *epoca de aur a minorităților*“... (*können wir das ungarische Mittelalter getrost die „goldene Zeit der Minderheiten“ nennen*) cf. l. c. pag. 26.

Dacă sub minorități ar înțelege elementele dominante ale regatului ungar, autorul ar avea dreptate știut fiind că nu numai în evul mediu, ci în toate secolele, până în 1918, Maghiarii nu formau decât o minoritate din populațiunea totală a Ungariei.

²⁾ Julius Szeekü, *Ungarn und seine Minderheiten im Mittelalter* în „*Südostdeutsche Forschungen*“ vol. I: München 1936 p. 16—26. „*Der Gürtel des Minderheitenelendes*, der sich heute von der Ostsee, den baltischen Staaten in südlicher Richtung über polnisches und tschechisches Gebiet bis auf die Balkanhalbinsel erstreckt, war im Mittelalter viel kürzer, da er bei den Karpathen vom ungarischen Königreich unterbrochen wurde, in dessen Machtbereich, nicht nur im eigentlichen Ungarn, sondern auch in den angegliederten Gebieten der Balkanhalbinsel, Friede unter den Volksgruppen herrschte“.

Este explicabil că elementele de frunte ale acestei minorități, — gospodărind și exploatând fără cruțare populațiile autohtone aflate aci, precum și cele colonizate mai târziu, — au avut nenumărate prilejuri să-și întocmească secole de-arândul traiul după

D. prof. univ. IOAN LUPAȘ,
președ. comitetului regional pentru Transilvania al Ligii Antirevizioniste

bun placul lor. Invinuirea ce le aduce cronicarul maghiar scriind despre aceste elemente dominante, că trăiau în trândăvie — *otiose viventes* — și considerau țara ca o pradă — *regnum praedae loco habent* — nu era, desigur, lipsită de temei.

Pentru aceste minorități atât evul mediu maghiar, cât și evul nou și evul modern, până la 1918, a fost în adevăr o lungă epocă de aur!

Dar pentru celelalte minorități, despre cari scrie istoricul dela Budapesta, înșirând pe Români, Slovaci, Pecinegi, Cumani, Secui, Sași, Ruteni, ș. a. — nu se potrivește nici decum benigna carac-

terizare a numitului istoric, răpit în prea mare măsură de farmecul trecutului și pornit de a binele pe povârnișul ce amenință a-l transforma, cu orice preț, într'un *laudator temporis acti*. În lumina știrilor istorice controlabile, nu se poate afirma, cu seriozitate, despre elementele etnice autohtone (Români, Slovaci) că ar fi trăit în pace deplină cu reprezentanții regatului ungar, cari au reușit să pătrundă în teritoriile smulse succesiv de sub stăpânirea băștinașilor. Dimpotrivă, prin întreagă istoria Românilor și a Slovacilor din fosta Ungarie trece ca un fir roșu năzuința de a-și apăra glia strămoșească de cutropirea nouilor cuceritori, năzuință ale cărei ecouri se pot găsi chiar în textul legilor votate în epoca arpadiană. Când s'a întâmplat să fie la cârma Ungariei un rege mai luminat, cum era *Coloman Cănturarul* (1095—1114), s'a încuviințat prin lege vechilor stăpâni, *alungași din moșiile lor*, dreptul de a se întoarce la ele, dacă nu au pământ în altă parte. Dar, întrucât ar fi având loc în altă parte și moșiile lor le-ar fi găsit dăruite bisericilor sau mănăstirilor catolice, acestea rămâneau bune stăpânitoare. Băștinașii erau deci îndrumați a-și căuta hrana vieții în altă parte, ori a se împăca, vrând-nevrând, cu soarta nemilostivă de a deveni iobagi ai clerului catolic pe moșiile, cari fuseseră odinioară proprietatea lor³).

Din sufletul celor desmoșteniți nu a pierit însă nădejdea recuperării vechilor proprietăți și, de câte ori li se ivea câte un prilej potrivit, se răsvrăteau împotriva noilor venetici Documentele vremii arată din veac în veac o luptă intețită între usurpatori și băștinași. Dacă s'au găsit regi, chiar în epoca arpadiană, aplicați să promită papei cu jurământ pe Sf. Evanghelie convertirea tuturor Valahilor șismatici⁴), dacă prin hotărîrea sinodului din 1279 erau împiedecați de a-și clădi biserici, cu atât mai frecvente au devenit prigonirile în timpul Anjoueștilor și al urmașilor lor din secolele XIV—XV. Dar nici prigonitilor nu le-a lipsit curajul de a încerca să-și facă ei înșiși dreptatea. Episcopul ca-

³) Cf. art. de lege XIX și XX din *Colomanni regis decretorum liber primus* la Závodszy Levente, *A Szent István, Szent Lászlo és Kálmán korabeli törvények forrásai*. Budapest, 1904, p. 186: *Veteres coloni erecti, terram non habentes alibi, ad suam revertantur. Si terra eorum data est monasteriis vel ecclesiis, et ipsi aliam habent hoc inviolabiliter ita permaneat*". Cf. și Ștefan Lupșa, *Catolicismul și România din Ardeal și Ungaria până la anul 1556*. Cernăuți 1928 p. 34.

⁴) Cf. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* vol. I. (1191—1342) Sibiu 1892 p. 60—61 Scrisoarea papei Grigorie IX către Bela rex junior la 19 XI. 1234

toxic din Alba Iulia, Goblinus, se plângea la 1377 regelui Ludovic de Anjou împotriva *cnezilor de pe moșiile valahe episcopalești* (possessionum Olaharum ecclesiae suae episcopalis) că nu vor să-l respecte ca pe un stăpân al pământurilor, ci gospodăresc aci după bun placul lor, sustrăgându-se de sub povara datornicei supunerii feudale (semet abonere debitae terrestialis subiectionis... subducere conetur⁵).

Iată un caz din cele nenumărate, potrivit a ilustra, ce însemna pentru Românii din Ungaria medievală, pretinsa *pax hungarica*, glorificată de d. Szekfű.

Situația era, fără îndoială, cu totul alta pentru elementele de colonizațiune secuească și săsească, prin cari se afirma în oarecare măsură stăpânirea regatului ungar în părțile Transilvaniei. Acestora li s'au acordat întinse privilegii. Totuși caracterizarea generală, cuprinsă în tedențioasele cuvinte: *epoca de aur a minorităților* și *pax hungarica*, nu corăspund exact realităților istorice nici pentru Secui, nici pentru Sași, întrucât și unii și alții s'au găsit adeseori frământați de profunde nemulțumiri, de sbuciumări și de lupte contra celor ce reprezentau în evul mediu stăpânirea maghiară, politică sau eclesiastică.

Memoriul adresat la 1493 de fruntașii Secuilor către Vladislav II, regele Ungariei, aducându-i la cunoștință că mulți dintre ei, ne mai putând suporta prigonirile voevodului ardelean Ștefan Báthori, s'au refugiat în Moldova și în Țara Românească, legându-se ca iobagi ai Domnilor de aci — înfățișează icoana veridică a stării, în care a fost împinsă minoritatea Secuilor prin faimoasa *pax hungarica* din evul mediu⁶).

Iar jalba pe care o trimitea scaunului din Roma la 1520

⁵ Hurmuzaki, Documente privitoare la istoria Românilor 1346 - 1450 vol. I. p. 2 București 1890 pag. 291—2.

⁶ Cf. Szabó Károly, Báthori István erdélyi vajda és székely ispán bukása 1493-ban (Căderea voevodului ardelean și comitelui săcușc Ștefan Báthori în 1493) în rev. Századok, 1889, p. 701: „Mert annyi kimondhatatlan kínzás sanyargat bennököt, hogy nem is bírjuk mind elmondani. Némelyek ugyanis Felséged f. lje lakosai közül Moldvában és Havasalföldjén szántottak és vetettek s magokat az említett országok vajdáinak jobbágyokul kötötték, Felséged földjét odahagyva, és sokan elhatározták, hogy a vajda iszonya elnyomása miatt a mondott vajdák urasága alá menekülnek” (Căci ne asupresc cu atâtea chinuri nemaipomenite, încât nici nu le putem spune pe toate. De aceea unii dintre locuitorii de pe pământul Măriei Tale au arat și au sămănat în pământul Moldovei și al Munteniei și s'au legat ca iobagi ai voevozilor din țările amintite, părăsind pământul Măriei Tale și mulți s'au hotărât, să-și caute adăpost sub stăpânirea numiților voevozi, din pricina înspăimântătoarei asuprairi a voevodului (ardelean).”

„întreg colegiul preoșilor săsești“ din Transilvania este și ea o dovadă prea grăitoare, că nici Sașilor nu le mergea cu mult mai bine decât Secuilor sub ocrotirea păcii ungare! Au fost siliți a se adresa cu jalba lor la Roma — spuneau atunci preoșii Sașilor — fiindcă își *pierdură* „speranța de a putea găsi dreptate în Ungaria“.⁷⁾

Așa înfățișează textele documentelor istorice pretinsa epocă de *aur a minorităților din Ungaria*.

⁷⁾ Cf. Fr. Teutsch, *Die Kirchlichen Verhältnisse Siebenbürgens* Halle 1906. p. 5: *quod non speramus posse consequi justitiae complementum in Ungaria et hac patria...*

Desrobirea la Săliște. Păr. dr. Ioan Lupas, azi președintele comitetului regional pentru Transilvania al Ligii Antirevizioniste, luând jurământul săliștenilor. După un tablou de Cabadaieff

FEMEIA ROMÂNĂ ȘI IDEEA NAȚIONALĂ

de dr. **Aurel Gociman**

Fără îndoială, ideea călăuzitoare a secolului nostru este ideea națională. În ciuda acelor, cari își închipuiau, că ea se găsea în decădere încă de acum 30—40 de ani, ideea națională a prins rădăcini tot mai adânci în sânul tuturor popoarelor și astăzi ea este un punct cardinal al evoluției vieții publice a națiunilor.

Este și firesc să fie așa.

Indivizii cari formează o națiune, dispun de un complex de însușiri comune, de caracteristice de ordin fizic și sufletesc, cari dau acel *specific național*, pe care știința a început să-l cerceteze mai amănunțit numai în ultimul timp, și prin care fiecare popor contribuie la evoluția culturii omenirii.

Insușirile acestea ale unui popor îl fac să înainteze cu pașii mai rezezi ori mai greoi în evoluția națiunilor, să se încadreze mai mult ori mai puțin în concertul culturii umanității.

Poporul roman s'a impus prin specificul său național, ce se caracteriza prin acel admirabil simț de drept și de organizare, care l-a făcut stăpânul lumii acum două mii de ani.

Poporul grec s'a impus prin gândirea sa filosofică înălțată, și prin simțul său estetic rafinat față de diferitele forme ale culturii.

Tot așa astăzi poporul englez se distinge printr'un simț excelent de organizare socială, economică și politică, poporul francez prin însușirile sale de a crea forme originale de cultură și de a lansa ideile marilor prefaceri sociale, iar poporul german prin simțul său pentru organizarea vieții colective în stat, și așa mai departe.

Ideea națională însăși, cercetată sub acest aspect mai înalt, este conștiința acestui specific național și dorința de a contribui prin el, cu ajutorul calităților înăscute ale fiecărei națiuni, la pro-

M. S. REGINA MARIA

gresul civilizației omenirii. Națiunile, ca și indivizii, își au personalitatea lor. Unele popoare sunt influențate într-o mare măsură de alte națiuni, având o personalitate mai puțin pronunțată. Altele în schimb au o personalitate puternică și influențează viguros evoluția celorlalte națiuni.

Cercetătorii problemei raselor (Fichte, Gobineau, și alții) bazați pe aceste constatări, au lansat teoria inegalității raselor, împărțind națiunile în „popoare tari” și „popoare slabe.”

Puterea aceasta internă a națiunilor, pe care am numit-o personalitatea lor, se manifestează în conformitate cu specificul național al fiecăreia, în alte și alte forme. La poporul englez, spre pildă, ea se manifestează sub forma unei puteri imense de expansiune, la poporul francez printr-o superioritate a simțirii și gândirii, la poporul nostru printr-o închegare puternică a forțelor naționale și o mare capacitate de asimilare.

Fiecare națiune ține la specificul său național. În măsura ce popoarele au mai mult conștiința acestor însușiri, hotărâte de a contribui *prin ele* la progresul culturii umane, ele au conștiința națională mai dezvoltată.

Ideea națională nu este prin urmare câtuși de puțin în contradicție cu progresul culturii, după cum ar fi voit s-o dovedească reprezentanții socialismului internațional.

August Bebel scria despre internaționalism: „Existența demnă de ființe umane a tuturor indivizilor nu poate fi privilegiul unui popor; căci un popor, separat de celelalte națiuni, o astfel de situație nici nu ar putea crea, nici nu ar putea menține. Intreaga noastră evoluție este rezultatul influenței reciproce a unor forțe naționale și internaționale. Deși ideea națională stăpânește încă puternic capetele și servește ca mijloc pentru menținerea regimului politic și social, care este posibilă numai în cadrele naționale, totuși ne apropiăm tot mai mult de internaționalism.”

Greșala susținătorilor internaționalismului a fost că socoteau naționalismul ca o formulă incompatibilă cu circulația bunurilor spirituale și materiale între națiuni și își imaginau că el implică o evoluție în cerc ermetic închis a popoarelor. Ori, ideea națională nu numai că nu exclude influențele reciproce între diferitele forțe naționale, ci dimpotrivă, le stimulează, dând loc unei emulații în evoluția culturii omenirii.

Internaționalismul, care nivelează națiunile și le reduce la același numitor comun, lipsindu-le de stimulentele ideii naționale,

ar duce acolo unde a dus comunismul în viața economică, lipsind individul de stimulentele dreptului de proprietate.

Nu mai vorbim despre rătăcirea acelor, care își imaginau încă acum trei-patru decenii, că naționalismul este ceva perimat și că în curând locul lui îl va lua internaționalismul marxist.

Statele în care ideea națională este la apogeul ei, cum sunt Italia și Germania, au dovedit că ideea națională nu numai că nu prejudiciază cultura umanității, ci dimpotrivă, îi oferă forme și îmbolduri noi.

În adevăr, s'a abuzat mult de ideea internaționalismului, și pentru sprijinirea acestei idei naționalismului i s'au adus fel de fel de învinuiri, între cari cea mai gravă, că ar încuraja antagonismul între națiuni și că ar fi provocător de războaie.

Nu este greu să răspundem acestei afirmațiuni, căci se știe că războaiele încă dela Omer nu mai au motive de ordin sentimental. Iar dacă admitem, și nu putem face altfel, că între motivele acestea cel mai de seamă este cel economic, atunci și susținătorii ideii internaționalismului trebuie să recunoască imposibilitatea de a înlătura conflictele între națiuni printr'o simplă lozincă, așa cum face Bebel.

Pentru noi este interesant de constatat, cum socialismul marxist a căutat să atragă femeia. Nemulțumirile femeii cu actuala ei situație socială au fost exploatate de socialiști, și pe lângă himera internaționalismului atot-salvator, se mai aducea pentru femeie promisiunea seducătoare, de a o „libera“ din starea ei de „sclăvie“, în care s'ar găsi față de bărbat, în regimul actual capitalist. Toate nemulțumirile femeii au fost puse pe socoteala regimului capitalist și firește, socialismul internațional, ca un fel de leac universal, urma să le vindece și pe acestea.

Propagandiștii socialismului și-au dat seama dela început, ce achiziție minunată ar putea face, dacă ar obține simpatia tuturor femeilor. Femeia este exploatată la fel cu proletariatul, au spus ei, prin urmare ea trebuie să lupte pentru libertatea proletariatului și a sa, și pentru întemeierea aceluia stat universal socialist, din care ideea națională urma să fie surghiunită.

August Bebel își încheia cunoscuta sa carte de propagandă „Femeia și socialismul“, care a atins nu mai puțin de 44 de ediții, cu fraza: „Viitorul este al socialismului, deci în primul rând al muncitorului și al Femeii“.

Cu toate promisiunile himerice, pe cari le puneau în vedere femeii socialiștii în viitorul stat internațional, ei nu au putut face printre femei decât achiziții foarte puține și mai cu seamă în clasa proletariatului.

Au fost desigur și femei distinse, cari au îmbrățișat ideologia socialismului internațional, dar numărul lor este foarte redus și nu au putut crea un curent printre femei, deși lupta feministă a fost oarecum identificată cu lupta de clasă inaugurată de socialism.

Acuza, care se aduce femeii, că nu a fost în stare să înțeleagă încă ideile socialismului internațional, e cu totul neintemeiată și nu poate fi decât un pretext al eșecului propagandei socialiste.

Adevărul este că însușirile sufletești ale femeii respingeau o ideologie, care desbrăca națiunile de proprietățile lor caracteristice, împingându-le într'un anonimat, în care ele nu mai apăreau decât cu un număr de ordine oarecare.

Himera internaționalismului nu putu să întunece strălucirea ideii naționale, care stăruia în mintea și în sufletul femeii, ca gândul unei familii mai mari, ai cărei copii vorbesc aceeași limbă și au aceeași lege.

Propagandiștii socialismului internațional își închipuiau că femeea cu imaginația ei bogată va putea fi atrasă cu ușurință pentru o idee, a cărei superioritate se străduiră să o dovedească cu o mare bogăție de argumente. Ei au uitat însă o ciudată însușire sufletească a femeii, care atunci, când este vorba despre cei mai apropiați ai ei, dă dovadă de un conservativism și de o circumspecțiune, cari uneori pot apărea ca un contrast, dar sunt pāvaza familiei și a națiunii.

Lupta care s'a dat între naționalism și între internaționalism azi este decisă în favoarea naționalismului, iar femeia poate fi mândră de a vedea punctul ei de vedere învingător.

Căci cu toate promisiunile ademenitoare, cari mergeau atât de departe, încât căutau să cointerezeze femeea la lupta pentru ducerea la victorie a ideilor socialismului internațional, femeea a rămas neclintită pe pozițiile ideii naționale.

Suntem fericiți să constatăm în special în ce privește pe femeea română, că ea nu a părăsit nici odată idealul național.

Au șovăit mulți bărbați, dar femeea română nu a șovăit nici-odată.

Poate nici un popor nu a fost pus de soartă într'o situație atât de grea ca neamul românesc. Rupt în patru părți, supus unor regimuri de desnaționalizare forțată și asuprit secole îndelungate, el a știut totuși să-și păstreze ființa sa etnică, pentru a se uni în cadrul unui stat național, în care diferitele provincii se deosebesc între ele mai puțin decât, spre pildă, diferitele state germane, cari au trăit veacuri de-a rândul în acelaș stat național.

Secretul acestui fenomen cu adevărat uimitor este în acea putere de rasă, care face ca poporul românesc să se plaseze singur între „popoarele tari“ ale lui Gobineau.

Puterea de rasă a poporului nostru a fost menținută prin cultura națională, religie și limbă.

Cercetând însă forțele, cari au făcut posibil, ca cu toată vițegia sorții neamul românesc să se mențină cu atâta energie, trebuie să relevăm aportul de mare valoare al femeii române.

Cum calitățile sufletești ale individului se manifestează mai ales în momentele grele ale vieții, tot așa însușirile mari ale națiunii se evidențiază în vremuri de mari încercări. Să mi se îngăduie deci a mă ocupa mai ales cu femea română din Ardealul subjugat de odinioară.

După inaugurarea epocii dualiste, la 1867, au început pentru românii ardeleni vremuri foarte grele. Ungurii au înțeles că dușmanul de moarte al ideii „statutul maghiar unitar“ este poporul român și că el nu va renunța niciodată la gândul de a se libera din lanțurile stăpânirii ungurești. Prin urmare soarta punea o alternativă cruntă dar precisă: ori ungurii, ori românii.

Ungurii aveau de partea lor puterea de stat, iar românii nu se puteau baza decât pe puterea lor de rasă, ajunsă a fi temută în curând și de maghiari.

S'a deslănțuit atunci cu toată urgia o politică de desnaționalizare forțată, lovindu-se cu putere și fără încetare în blocul național românesc, pentru a-l fărâmița.

Din sânul națiunii române s'au ridicat bărbați puternici de talia lui dr. Ion Rațiu, Gheorghe Pop de Băsești, Vasile Lucaci și alții, iar providența ne-a dat în acelaș timp femei demne de bărbații lor, ale căror nume se găsesc scrise în istorie cu litere de aur, pe aceiaș pagină cu soții lor.

Femei credincioase, de o sensibilitate sufletească impresionantă, mame devotate, soții pline de spirit de sacrificiu pentru

soții lor vecinic amenințați, românce înflăcărate, din inimile căroro niciodată nu se stingea flacăra sfântă a naționalismului, — acestea au fost femeile române din Ardealul dinainte de Unire.

Femeile române și-au dat seama că în situația grea în care se găsește neamul lor, trebuie să fie bine pregătite, spre a fi tovarășe demne ale soților lor, pentru a căror activitate națională curajoasă au avut o sinceră admirație. Se adaugă aci dorința intimă a femeii, de a se ridica și ea la acel grad de înțelegere a naționalismului, unde se găseau bărbații, spre a le putea veni în ajutor, și — spre lauda lor — i-au ajuns, uneori chiar i-au întrecut.

Trebuie să menționăm însă, că femeia română din Ardeal și Banat, dela mijlocul secolului trecut avea de dat o luptă foarte grea, în primul rând pentru propria sa ridicare culturală.

Era primul pas care trebuia făcut și nu se putea întârzia. Așa a luat naștere ideea înființării Reuniunilor femeilor din diferitele părți ale Transilvaniei.

În anul 1850 ia ființă cea dintâi Reuniune la Brașov, înființată de doamnele Maria Nicolau și Balașa Cepescu, al cărei scop mărturisit a fost creșterea fetelor orfane, rămase fără părinți în anii revoluției din 1848. Nu era numai cea dintâi Reuniune a femeilor române, dar nici sașii ori maghiarii nu au una mai veche.

Cari au fost adevăratele scopuri ale acestor Reuniuni, ne-o spune doamna Elena Pop Hossu Longin în admirabilele sale „Amintiri“ :

„Mamele și soțiile pleadei luptătoare dela Brașov, spune dânsa, au înțeles primele să împărtășească lupta bărbaților și să se înșirue și ele înarmate cu dragostea lor înfocată pentru salvarea sufletului românesc. Steagul, care să cuprindă în cutele sale văpaia însuflețită a acestor suflete de femei, era însă greu de înălțat, dată fiind teroarea nimicitoare a oricărui avânt cu tendințe naționale și progres cultural, pentru un popor sortit de asupritorii săi la peire.

Caritatea, această virtute mare creștinească a fost singură în stare să îmblânzească inimile împietrite ale opresorilor și să îngăduie, după mari și grele lupte, alcătuirea Reuniunii femeilor române din Brașov și jur, pentru îngrijirea fetițelor orfane din război...”

„...Au început aceste femei să statorească pentru toate tim-

purile pilde înălțătoare de iubire inflăcărată, pentru limba și legea românească.

Alături de providențialii bărbați ai acelor vremuri istorice, au ridicat jertfelnic sfânt, unde ele, preotesele mari, slujeau cultura și progresul unui popor oropsit...“

„...Și ce au făcut femeile române în răstimp de abia 20—30 de ani ?

În acest interval, relativ scurt, au dezvoltat o astfel de activitate salutară, au avut un rol atât de însemnat, încât numele lor este pentru totdeauna eternizat și în strânsă legătură cu renașterea noastră culturală“, — termină doamna Elena Pop Hossu Longin.

Pe lângă ridicarea culturală a femeii române din clasa de mijloc, Reuniunile și-au propus să ajute țărancă română, să o încurajeze în lupta ei grea pentru existență și să-i întărească conștiința națională.

Femeea română intelectuală se simți legată de soartă prin firul tainic al ideii naționale de țărancă română dela sate și a luat ființă o apropiere sufletească între ele, care a dat femeii intelectuale mândria operei folositoare ce a săvârșit, iar țărâncii încrederea de sine, văzând că nu este părăsită și singură.

Acestor Reuniuni li se datorește inițiativa atât de frumoasă a încurajării portului național românesc. Îmboldul și aci îl dădea sentimentul național, căci portul românesc începuse a dispărea și locul lui îl lua tot mai mult portul unguresc.

Femeile române prin sensibilitatea lor sufletească își dădură seama nu numai de frumusețea incoparabilă a portului nostru național, dar și de faptul că haina românescă este încă un lanț, care leagă pe țărâncă română de neamul din care face parte.

Se înființează la Orăștie un atelier de țesături și cusături românești, care pe lângă faptul că produce lucruri de mână cu motive naționale, în același timp oferea câștiguri materiale însemnate unui mare număr de țărâncă române.

Reuniunile porniră apoi o acțiune pentru încurajarea motivelor naționale în poezie și muzică.

Rezultatele acestei frumoase activități nu încetară a se manifesta. Reuniunile deveniră focare naționale și femeia română din Ardeal dădu o nouă dovadă de dragoste de neam.

Stăpânirea maghiară când observă că reuniunile nu se mărginesc la scopurile lor filantropice mărturisite, începu a le face

fel de fel de dificultăți. Femeile avură să sufere și ele de pe urma regimului asupritor unguresc.

În anul 1886 femeilor române din Satu Mare prin decizia Nr. 18.252 li se interzice înființarea unei Reuniuni, iar în anul 1890 prin decizia ministerială Nr. 50.406 s'a luat aceeași dispozițiune față de o cerere a femeilor române din Cluj, cari intenționau a înființa și ele o Reuniune.

EMILIA dr. RAȚIU

Femeile române deveniră periculoase pentru ideea fixă urmărită de maghiari cu atâta perseverență, aceea a „statului maghiar” unitar, dar în acelaș timp ele și-au asigurat recunoștința eternă a neamului din care făceau parte și care avea toate motivele de a se mândri cu ele.

În momentele cele mai grele ale neamului femeile române se dovediră demne de numele lor de române.

Așa cum vremurile acelea dădură bărbați providențiali, cari au condus poporul românesc din Transilvania cu o energie de nedescris, tot așa ele au dat și femei de o valoare excepțională. Una dintre cele mai distinse dintre femeile române ardeleni de pe vremurile acelea a fost *Emilia dr. Rațiu*, soția marelui dr.

Ioan Rațiu, fostul președinte al partidului național pe vremea procesului Memorandului. Femeie înzestrată cu calități excepționale, soție și mamă ideală și româncă înflăcărată, a depus munca unei vieți întregi pentru organizarea de Reuniuni, ținând trează conștiința națională și luptând împotriva procesului de maghiarizare forțată, pus la cale de stăpânirea ungurească

În ziua de 13 Iunie 1892, după întoarcerea lui dr. Ioan Rațiu dela Viena, unde dusesese Memorandul spre a-l preda împăratului, fără a fi fost însă primit, casa lui dela Turda a fost atacată de hoarde maghiare, care au distrus-o în întregime. O ploaie de bolovani a distrus totul în casă, iar în fața casei brutele urlau îngrozitor. Emilia dr. Rațiu s'a așezat liniștită la pian și intona puternic „Deșteaptă-te Române!...”

Este un episod suficient de caracteristic asupra vieții sufletești a acestei femei, care a ținut să fie și în privința iubirii de neam și a curajului, tovarășă demnă de marele dr. Ioan Rațiu.

În timpul procesului Memorandului, când soțul ei se găsea pe banca acuzaților, Emilia dr. Rațiu scria:

„De cât să fiți călcați mereu
De oameni fără Dumnezeu,
Muriți mai bine în război
Să nu mai fie neam de voi!”

În timp ce bărbații se găseau în fața juraților maghiari, sortiți a fi aspru condamnați pentru Memorand, Emilia dr. Rațiu împreună cu alte românce inimoase împărțiră printre lume semnul solidarității naționale cu panglicuțe în culorile tricolorului nostru național.

O femeie cu calități sufletești atât de distinse, o româncă atât de hotărâtă și curajoasă, nu putea să nu inspire respect până și dușmanilor.

O altă figură frumoasă a femeii române din Ardeal a fost *Clara Maniu*, născută Coroianu. Descendentă dintr'o distinsă familie românească în care naționalismul și dragostea de aproapele era o tradiție, toată viața ei a știut să păstreze aceste însușiri.

În Nordul Ardealului, unde pericolul desnaționalizării era cel mai mare, Clara Maniu a fost îngerul păzitor al neamului. Cu bunătatea ei sufletească ajută țărănimea necăjită, care venea la Bădăcini ca într'un pelerinaj pentru sfaturi și ajutoare. Cu însușirile sale intelectuale a grupat în jurul ei femeile din întregul ținut și în calitate de prezidentă a Reuniunii femeilor sălăjene,

la întrunirile și serbările acestei asociații dădea sfaturi și îndemnuri românești din sufletul ei nobil.

În timpul războiului dela Tisa a fost luată ostatică de bolșevicii maghiari și cu toată rigoarea regimului căruia a fost supusă, l-a suportat cu seninătate, încrezătoare în ziua mântuirii, care avea să vină.

Româncă înflăcărată, plină de spirit de jertfă, conducătoare a femeilor române din Nordul Ardealului și mamă ideală, care a

CLARA MANIU n. COROIANU

crescut fii distinși națiunii, Clara Maniu se bucura în timpul vieții de o considerație deosebită din partea întregii națiuni, care după moarte îi păstrează amintirea cu venerațiune.

Vorbind despre marile figuri feminine ale națiunii române din Ardeal, un loc de cinste se cuvine doamnei Elena Pop Hossu Longin.

Crescută bărbătește de părintele său Gheorghe Pop de Băcești, președinte al partidului național, doamna Elena Pop Hossu Longin este cel mai reprezentativ tip al femeii române din generația care ne precedează. Inteligență scilpitoare, educație aleasă, cunoștințe amănunțite în domeniul social, economic și politic, însoțite de calități literare, au făcut-o să fie considerată și de dușmanii noștri, ca o femeie care face cinste neamului românesc. Este una dintre organizatoarele Reuniunilor, fiind prezidenta Reuniunii femeilor române din Hunedoara și inițiatorea atelierului de țesături și cusături românești dela Orăștie.

Frumoasele sale „Amintiri“, cari îi redau activitatea de 50 de ani în slujba neamului, și cari ar trebui cunoscute în cercuri cât mai largi, sunt o dovadă din cele mai vorbitoare despre activitatea națională a femeilor române din Ardeal, de pe vremea stăpânirii maghiare.

Având exemplul tatălui ei pe de o parte și a soțului ei, Francisc Hossu Longin de altă parte, Elena Pop Hossu Longin a încurajat, a inspirat și a condus decenii de-a rândul opera națională a Reuniunilor femeilor române, eternizându-și numele în istoria acestora.

Iată un episod, care va caracteriza suficient iubirea de neam și curajul acestei românce distinse :

În camera dela Budapesta deputatul maghiar Komjádi Béla rostise un discurs provocător și jignitor pentru poporul românesc, pretinzând măsuri pentru stăpânirea neamului românesc prin maghiarizări forțate.

Discursul a provocat consternare unanimă printre români. În ziua de 19 Februarie 1900, ziarele românești „Tribuna“, și „Gazeta Transilvaniei“ publicară următoarea scisoare deschisă adresată de d-na Elena Pop Hossu Longin deputatului maghiar Komjádi:

Stimate domnule deputat,

Permite ca o femeie română, care-și iubeste ferbinte patria și națiunea, să-și spună opinia asupra ultimului d-tale discurs parlamentar.

Înainte de toate, declar că acel ton, până acum neobicinuit chiar și în camera maghiară, cu care ați discutat rezolvarea chestiunii naționalităților, m'a indignat profund.

Pentru-că, deși de decenii întregi suntem în clar cu planul de maghiarizare, până acum mai mult sau mai puțin mascat, dar faptul, că astăzi, în fața țării și a lumii, un deputat maghiar enunță sus și tare că maghiarimea are politicește și socialicește dreptul de a ne maghiariza, — aceasta, până acum, în asemenea formă, nimeni n-a îndrăznit s-o spună.

Ei bine, stimate d-le deputat, permite ca în punctul acesta să-ți răspundă tot atât de categoric o femeie română.

Până când acea nenorocită de axiomă a maghiarizării s-a accentuat numai politicește, noi femeile n-am intrat în dezbateri cu Dv., ci am încredințat problema aceasta bărbaților noștri.

Indată-ce chestiunea aceasta vrei să o puneți pe teren social, — veți avea de furcă cu fiecare femeie română...

...Pentru-că, da, d-le deputat, noi suntem mândre de a fi Românce!

Mândre ne provocăm la trecutul nostru, la prezentul nostru, la viitorul nostru.

Trecutul nostru, e un trecut plin de glorie, prezentul nostru e nizuință nobilă de a desvolta cultura noastră națională după

D-na ELENA HOSSU LONGIN n. POP

modelul popoarelor culte apusene; și astfel progresând, privim cu încredere viitorul, care asigură dreptul existenței fiecărui popor ce progresează pe asemenea căi.

Ai putea, d-le deputat, să împaci cu morala politică și socială faptul, că pe un astfel de popor, a cărui conștiință națională este atât de dezvoltată, maghiarul vrea să-l recunoască fiu credincios al patriei numai ca renegat?

Istoria tuturor timpurilor și a tuturor popoarelor amintește cu scârbă numele acelora, care și-au renegat națiunea și religia.

Și dacă frații noștri maghiari își păzesc caracterul național ca pe cel mai temut tezaur, de ce voesc să ne discute nouă acest drept și să ne despoaie de naționalitatea noastră?

Aceasta nu-i nici drept, nici moral, și astfel niciodată nu va fi în folosul, ci numai în dauna țării.

Iată punctul nostru de vedere, domnule deputat, și dela acesta nu ne vor abate nici „teama“, nici „iubirea“ fățarnică.

Drept încheiere, numai atât: puteți spune și puteți face dvs. ori-ce, noi ne-am născut aci români și voim să trăim și să murim ca români în țara aceasta.

Cu stimă:

Elena Hossu Longin n. Pop

Dna Elena Pop Hossu Longin dădu prin urmare în numele femeilor române din Ardeal o lecție usturătoare deputatului maghiar și ea a stârnit aprobări entuziaste din partea populației românești, în acelaș timp uimi prin îndrăzneala sa pe dușmani.

În alegerile de pe vremea stăpânirii maghiare, când se dădeau lupte crâncene între candidații români și teroarea electorală ungurească, Elena Pop Hossu Longin conducea curajoasă pe alegătorii români la localul de vot, având să vadă cum lângă dânsa, tatăl ei, Gheorghe Pop de Băsești fu lovit de unguri și lăsat scăldat de sânge.

Dragostea de neam a femeii române din Transilvania și însușirile ei fizice și sufletești făcură chiar și pe unguri, acești dușmani de moarte ai poporului românesc, să aibă cuvinte pline de respect pentru ele.

Iată de pildă ce scria despre femeia română unul dintre cei mai șoviniști publiciști maghiari de pe vremuri, Gustav Beksics, în cartea sa cu titlul „Problema românească și lupta raselor din Europa“, apărută pe vremuri și în limba franceză:

„În privința frumuseții și a dragostei de neam femeia română nu este mai prejos decât femeia maghiară, — scria Beksics, — ci din cauză că această dragoste de neam la femeia română se bazează pe un temperament aprins ce amintește de originea ei romană și sudslavică, ea întrece chiar în dragoste de neam, pe femeia maghiară.

Iar în momentul ce constat cu toată curtenirea, — scrie acelaș autor maghiar, — că femeia română nici în privința frumuseții nu este inferioară femeii maghiare, cred că sunt drept, căci toți străinii, cari au fost vre-odată în Ungaria îmi sunt martori, că deși există unele frumuseți excepționale în Anglia, Franța și Italia, care sunt superioare femeii maghiare, totuși atâtea femei frumoase ca în Ungaria, nu există nicăiri pe continent.

Femeia română are avantajul și desavantajul său în temperamentul ei aprins. Acest temperament^{ca} rzător, care o face capa-

bilă de dragoste înflăcărată și ură aprinsă, îi dă o mare putere în luptele naționale. Acest temperament al ei se conturează și din descrierea lui Bălcescu, care în anul 1851, vorbind despre mișcările din 1848 - 49, scria următoarele: „Femeile nu au rămas nici ele în urmă, nici în privința curajului, nici a sentimentului național. Din creștetul munților au prăvălit ploaie de bolovani, cari au rărit rândurile batalioanelor dușmane. Nici cântecele lor nu mai erau, ca mai înainte, cântecele durerii și ale bucuriei, ci au fost cântece pline de patriotism și iubire de neam. Am auzit — continua Bălcescu — printre ruinele Abrudului o fată tânără, înaltă și frumoasă, cântând o doină. Cânta despre o tânără româncă fericită, pe care o chema Floarea, care era fericită și norocoasă, pentru că era de origină română, era fericită că nu știa ungurește, nici mama ei nu a știut nici un cuvânt, era fericită pentru că iubea numai ceea ce este românesc și a jurat să nu iubească ungar până ce va mai exista român pe pământ. Acest cântec plin de simțire, această fată cu față albă, îmbujorată, și ruinele afumate ale Abrudului au făcut asupra mea o impresie profundă. Părea că stătea în fața mea o apariție minunată: geniul națiunii române pe mormântul dușmanului, cântând cântecul învierii“ — termină Bălcescu.

Femea care este în stare să urască cu atâta puere vulcanică dușmanii reali ori închipuiți ai neamului său, se poate ridica la aceiași înălțime, când este vorba de iubirea națiunii sale. În bună parte acest lucru explică conservativismul uimitor al femeii române în păstrarea calităților de rasă românești.

Ține cu dârzenie deosebită la limba sa, (fapt care de altminteri se explică și prin inferioritatea sa culturală). Femeile culte din România vorbesc franțuzește cu o perfecțiune ca la Paris. Dar cu toate acestea, mai nou țin și la limba lor maternă. Femea română din Ardeal și din peninsula Balcanică cunoaște mai puțin limbile străine, dar își iubește cu atât mai înflăcărat limba proprie. Picot scria despre femeile române din Sârbia, că unde își pune piciorul femeia română, casa aceea devine în curând cu totul românească. Așa se explică românizarea sârbilor de pe malurile Dunării de jos.

În mare parte lucrul acesta se referă și la românele din Ardeal. Amestecul raselor din Ardeal se întâmplă în măsura cea mai redusă, tocmai din pricina exclusivității și a urii femeilor române împotriva ungarilor, dar și în Ardeal se întâmplă adesea

ceea ce Picot spunea despre Sârbia. Româнизarea din ultimele secole a Ardealului se explică prin alte cauze mai puternice, totuși fenomenul se datorește în parte și femeii române“.

Acestea sunt părerile unui scriitor maghiar despre femeile române.

Desigur, calitățile lor sufletești au trebuit să-l impresioneze adânc, dacă cu tot șovinismul său a fost în stare să treacă femeia română înaintea femeii maghiare în ce privește iubirea de neam-

* * *

S'a vorbit mult despre generațiile cari au precedat și au pregătit Unirea și s'au adus elogii meritate oamenilor politici, preoșimii și dascălilor noștri pentru activitatea lor patriotică neobosită. Numai rolul femeii române nu a fost apreciat după merit, acel rol educativ și național al femeii, din gura căreia a auzit cel dintâi frumos cuvânt românesc și acela, care mai târziu deveni bărbat politic, și cel ce deveni preot ori dascăl al națiunii sale

Căci dacă am avut bărbați politici providențiali, oameni de cultură aleasă, gata de jertfă pentru neam, aceasta se datorește în cea mai mare parte mamei române, despre ale cărei sentimente naționale până și dușmanii noștri vorbesc cu admirație.

Se cuvine prin urmare, ca atunci, când se vorbește despre cei ce au pregătit Unirea, să ne amintim în primul rând de femeia română care a dus eroic greul vieții sub stăpânirea străină alături de bărbat, încurajându-l și picurând flacăra sfântă a iubirii de neam în sufletul copiilor săi, învățându-i să-și iubească frumosul grai străbun și legea românească, opunând forței brute a stăpânirii dușmane rezistența dârză și inflăcărată a sufletului ei încălzit de ideea națională.

A venit războiul mondial. Mama română din Ardeal, chiar dacă era o țărancă simplă, prin intuiția ei sufletească presimți venirea unor timpuri mai bune și înțelese că nu-și poate încuraja bărbatul ori feciorul să meargă la război, luptând pentru țară străină și pentru împăratul dela Viena.

În vara anului 1916, când armatele române trecură Carpații, găsiră ce e drept satele fără bărbați, dar femeile române primiră armatele liberatoare în haină de sărbătoare și cu flori. Multe, foarte multe din ele avură să plătească mai târziu scump entuziasmul lor, fiind trimise la închisorile maghiare de armatele ungurești ce reveniră în Ardeal.

În timpul acesta femeia română din vechiul Regat dădu și

ea acelaș exemplu de patriotism și de spirit de jertfă. Mamele române de dincolo de munți, cari își crescuseră copiii cu idealul desrobirii fraților ardeleni subjugati, își trimiseră bărbații și feciorii în lupta pentru realizarea unității naționale.

Au venit vremurile celei mai grele încercări dintre câte a 'ndurat neamul românesc: retragerea armatelor române și lupta disperată pentru existență în triumghiul morții.

Nimic nu va reda nici odată mai emoționant drama sufletească a femeii române din acele timpuri, ca memoriile celei dintâi și celei mai mari dintre românce: *M. S. Regina Maria*.

Nu veți găsi nicăiri pagini, cari să întrecă frumusețea acestor memorii și nu veți ceti altă carte, în care sentimentul iubirii de țară să fie mai predominant. Această vibrantă dragoste de țară și o sensibilitate sufletească emoționantă caracterizează fiecare pagină a acestei cărți.

Vorbind despre naționalismul femeii române din zilele noastre, nu putem lua un alt exemplu mai caracteristic și mai măreț în acelaș timp, decât pe Regina noastră, a tuturor românilor.

Știm cu toții că desnădejdea zilelor din 1917 a adus în ră-tăcire pe mulți chiar dintre marii noștri bărbați politici, și este cu atât mai mare meritul celei dintâi dintre femeile române, M. S. Regina Maria, care nu numai că nu a șovăit niciodată în ce privește viitorul neamului, dar a dat un exemplu de curaj, de spirit de sacrificiu și de încredere în destinul neamului.

În momentele cele mai zguduitoare, când și cei mai mari patrioți căutau să o convingă că totul s'a sfârșit pentru națiunea română, M. S. Regina Maria mai găsi în sufletul său plin de energii inepuizabile următoarele cuvinte, spuse unui bărbat politic al țării noastre:

„Vezi, ceace ne prăpădește țara e lipsa de credință, cea-sta îi sapă curajul și îndeamnă pe atâția să-și plece capul în fața pieirii. Ființa mea refuză să primească pieirea. Dacă rămâne cea mai mică, cea mai slabă fărâma de puțință de a lupta, — eu tot am să lupt. O luptă de bună seamă fără sorți de izbândă dar M-aș socoti nevrednică de propriul meu ideal, dacă M-aș da învinsă înainte de a fi pe deplin sigură că totul e pierdut.

E în credința mea o nemărginită putere, precum și o tărie în calea cea dreaptă pe care o urmez, ori ce ar fi. Numai căile piezișe duc la pierzanie.”

După aceste cuvinte, rostite atunci, când totul se năruia și

când nădejtile de mai bine erau reduse la nimic, nu mai trebuie să ne mirăm de rezistența națiunii noastre în vremuri, în cari alte neamuri ar fi pierit.

Iată un exemplu al puterii morale, pe care femeea română a inspirat-o bărbaților în momentele cele mai cumplite și iată secretul biruinții unui neam atât de mult încercat.

Soarta a răsplătit din belșug încrederea în viitorul neamului și patriotismul înflăcărat al iubitei noastre Regine și a femeilor române inspirate de această minte luminată și acest suflet mare.

„A trebuit însă o jertfă mare și sfântă, — după cum scrie în „Amintirile“ sale d-na Elena Pop Hossu Longin, — opt sute de mii de mame, cari să aducă pe jertfelnicul înfăptuirii tale opt sute de mii de vieți tinere, rupte din inimile lor . . .

Și au adus mamele eroice această supremă jertfă, pentru ca visul milenar trup să se facă.

Toate societățile feminine de pe teritoriul țării noastre ar trebui să-și formeze un titlu de mândrie, să facă propaganda cea mai întinsă pentru eternizarea în bronz și granit a celor opt sute de mii de mame, cari au adus cea mai mare și sfântă contribuție la înfăptuirea celui mai sublim ideal ce a avut în sufletul său un popor.

Slavă vouă mame fericite, care ați adus prinosul sacru țării voastre!

Intreg neamul românesc vă datorește vecinică recunoștință!“

* * *

Și acum, să privim în viitor. Tot ceea ce am spus până acum este o dovadă, că în vremuri bune ori rele, femeea română s'a identificat cu soarta neamului său, pe care a știut să-l servească, înțelegând mai mult ca oricine îndemnurile tainice și glasul gliei stropită din belșug de sângele fiilor ei.

Fiecare generație, din oricare țară, își are chemarea sa istorică și idealul său.

Lănțezeala noastră de după război se datorește în parte faptului că generația noastră nu și-a înțeles la timp chemarea în cadrele statului întregit. Evenimentele ne-au surprins și în fața lor am rămas dezorientați.

Totuși o generație, care a văzut atâtea vremuri de zbucium, de desnădejde, de triumf și de înălțare, nu poate rămânea în urma celor ce au precedat-o. Trebuie să ne avem și noi idealul nostru, cum și l-au avut generațiile trecute.

O națiune fără ideal nu poate exista.

Idealul național, care trebuie să ne călăuzească în viitor, este păstrarea, ridicarea și apărarea patrimoniului nostru național.

Ne-a fost dat de soartă să trăim între dușmani, și vremurile mai pot aduce ceasuri de încercare pentru neamul nostru. Dușmanii țării noastre dacă nu mai sunt atât de puternici, în schimb sunt mai înverșunați.

Ungaria învinsă se vede pusă în imposibilitate de a exista fără puțința de libera exploatare a naționalităților de odinioară. Revizionismul a devenit prin urmare pentru ea o problemă de viață și de moarte.

Iată de ce se fac eforturi atât de disperate pentru refacerea regatului Sfântului Ștefan, desmembrat prin tratatul de pace de la Trianon.

Lupta nedreaptă, pentru o nouă robire a Ardealului românesc, este susținută de mijloace și mai lipsite de adevăr, căci revizionistii înțeleg că numai printr'o propagandă tendențioasă, care denaturează lucrurile, pot să obțină simpatia cercurilor politice din străinătate. Ori, revizionismul maghiar nu poate avea nicio speranță fără concursul cercurilor diplomatice din Apus.

În lupta aceasta a intrat și femeia maghiară, cu înverșunarea și ura ei caracteristică. Orbită de patimă, în neputință de a înțelege dreptul la viață națională independentă al altora, femeia maghiară sacrifică totul pentru ideea revizionismului.

Printre propagandiștii revizionismului maghiar din străinătate, cari răspândesc informațiunile cele mai tendențioase și supărătoare la adresa țării noastre și-a națiunii române, găsim adesea femei maghiare, poate bune patriote, dar lipsite de delicatele însușiri sufletești ale femeii române, care nu a înțeles niciodată să recurgă la asemenea mijloace.

Nu știm cum se împacă părerile răspândite de propagandistele maghiare în străinătate cu părerile fetelor și femeilor maghiare de la noi, care urmăresc aproape sistematic să se căsătorească cu bărbați români, și găsesc între ei destule suflete rătăcite.

Față de norii noi, pe cari dușmanii noștri se străduiesc să-i împingă pe orizontul țării noastre, nu avem nici-o îndoială că femeia română își va înțelege menirea tot atât de sublim, cum și-a înțeles-o în trecut.

Patriotismul ei luminat și înflăcărat o va ajuta și în viitor să dea acestei țări generații demne de acelea cari au înfăptuit

Unirea, generații cu brațul puternic, cu mintea luminată, cu sufletul oțelit și încălzit de ideea națională, gata să apere hotarele țării cu orice sacrificiu, după cum părinții lor nu au precupețit nicio jertfă pentru a le întregi.

Dr. Aurel Gociman

Delegația care a prezentat Regelui Ferdinand la București hotărârea de unire a adunării dela Alba-Iulia (I. P. S. Sa Patriarhul Miron, pe atunci episcop al Caransebeșului, P. S. Sa Episcopul dr. Iuliu Hosu, regretatul Vasile Goldiș și d-nii dr. Al. Vaida-Voevod și Caius Brediceanu.).

Contele Ștefan Tisza și chestiunea românească

de ALEXANDRU OLTEANU

Publiciștii unguri de după războiu depun o diligență suspectă pentru a prezenta pe contele Ștefan Tisza ca un „prieten al românilor“, invocând ca probă: negocierile sale din 1910, 1913 14 și 1915, întreprinse cu șefii partidului național român din Ungaria.

Aceste negocieri de conciliațiune au fost propuse de însuși Tisza în momentul când ofensiva puternică a naționalităților a stârnit interesul străinătății pentru stările anormale din Ungaria.

Fiecare încercare de împăciuire s'a produs paralel cu câte-un eveniment important din viața politică ungară. Prima încercare s'a făcut în 1910, concomitent cu campania întreprinsă pentru organizarea „partidului național al muncii“, constituit în scopul de a lua locul partidului liberal frânt în luptele parlamentare. Firul întrerupt al negocierilor eșuate s'a reluat în Octomvrie 1913, când străzile Bucureștilor răsunau de strigătele: „Jos Austria perfidă! Să piară Ungaria!“ și când diplomația austro-ungară recolta primele eșecuri în urma trădării comise față de România în chestiunea Dobrogei. Iar a treia încercare s'a produs sub amenințarea că, dacă contele Tisza stârue în refuzul de a face românilor din Ungaria „concesiunile cuvenite“, diplomația germană nu mai garantează pentru intrarea României în război alături de puterile centrale.

Publiciștii unguri ignorează aceste coincidențe semnificative și susțin că Tisza nu a negociat cu șefii partidului național român sub influența situației externe, ci din motive pur subiective, animat de „simpatia“ de care ar fi fost pătruns față de poporul român.

„Tisza — scrie unul dintre șefii actualului partid maghiar din România — nu a negociat cu românii din oportunism sau pentru că ar fi fost presat de situația externă, ci dintr'o convin-

gere pur subiectivă. El a fost românofil și probabil ar fi procedat la fel, chiar dacă orizontul ar fi fost senin.¹⁾

Această teză se sprijină pe declarația făcută de Tisza în ședința din 13 Martie 1914 a parlamentului ungar, ca răspuns la acuzațiunea opoziției că, prin aceste negocieri, el ar fi lezat interesele naționale.

„Neg categoric — spunea dânsul — că inițiativa mea ar fi fost determinată de motive de politică externă. În chestiunea naționalităților, de două zeci de ani, m'am lăsat condus numai de postulatele intereselor naționale. Probabil că limpezirea situației interne ar ameliora și relațiunile noastre cu România, eu însă, în chestiunea naționalităților admit numai o singură cenzură: dacă dispozițiunea respectivă întărește sau slăbește curentul centripetal²⁾).

Opoziția a primit atunci această declarațiune cu o pronunțată rezervă. Contele Ștefan Bethlen a răstălmăcit părerea generală ripostându-i: „Domnul prim-ministru are interesul vital de a nega că între aceste negocieri și politica externă există vre-o legătură³⁾. Biografia însă îi acordă o deplină încredere și forță probantă, afirmând că Tisza, bărbat de stat și om integru, niodată nu a pronunțat un neadevăr, deci nu avem niciun motiv de a-i contesta sinceritatea⁴⁾.

Această interpretare este hazardată și în flagrantă contradicție cu caracterul și concepția lui Tisza. După cea mai bună conștiință a biografilor și colaboratorilor săi, Tisza avea o cultură eminentamente germană: admira forța, disciplina, voința de fier și pe cancelarul Bismarck, pe care îl considera unul dintre cei mai ideali bărbați de stat. Păstra un pronunțat dispreț rasei, culturii și democrației latine, care — în comparație cu „sănătatea robustă germană“ — i se păreau decadente, molesite și anarhice⁵⁾. Nu era nici sentimental, nici bun orator. Discursurile sale nu se adresau

¹⁾ *Hegedüs Nándor*: Tisza István nemzetiségű politikája (Politica lui Ștefan Tisza față de naționalități), „Független Ujság“ An. II. Nr. 40 din 26 Octomvrie 1935.

²⁾ *Dr. Francisc Albrecht*: Forrástanulmányok gróf Tisza István román nemzetiségű politikájához (Studii de sivoare la politica contelui Ștefan Tisza față de români), Lugoj, 1933, pag. 60.

³⁾ Contele *Ștefan Bethlen*: Discursuri, Budapesta, 1934, Vol. I. pag. 69-109.

⁴⁾ *Dr. Elemér Jakabffy*: Miért tárgyalt a románokkal Tisza István (Dece a tratat Ștefan Tisza cu românii), „Magyar Kisebbség“ An. XIV (1935) pag. 617.

⁵⁾ *Szász Károly*: Tisza István. Élet és jellemrajz (Ștefan Tisza. Schiță despre caracterul și viața lui). Budapesta, 1920, pag. 79.

sentimentului ori pasiunii, ci rațiunii. Se lăsă convins și convin-gea și pe alții prin argumente și experiențe pozitive⁶⁾.

Ori, bărbații de stat de talia lui nu se lasă conduși, în ac-țiunile lor politice, de motive sentimentale și subiective.

Da, contele Ștefan Tisza a cunoscut și — după felul lui — a și apreciat „poporul român”. La moșia familiară din Geszt, în apropierea graniței etnice româno-ungare, unde și-a petrecut co-pilăria, a avut suficient prilej de a se convinge despre blândețea și modestia valahă. Aprecierile lui însă se raportau la iobagii valahi, nu la români în general.

La 25 August 1904 scria episcopului Ioan Papp al Aradului:

„După părerea Măriei Tale mișcarea naționalităților ar fi o mișcare a poporului. După mine, nu. Cunosc bine poporul român din Bihor. Este un popor cu suflet bun, pașnic, supus față de boieri și autorități, recunoscător pentru fiecare cuvânt bun, atâta timp cât nu se abuzează de credulitatea sa naivă”.⁷⁾

Elogiile lui Tisza se adresau moșilor din părțile de sud-est ale Bihorului. Acești moși, lipsiți cu desăvârșire de terenuri ara-bile, sub regimul ungar, în fiecare an, se coborau la șesul un-gar, angajându-se ca secerători la moșiile magnaților. Modești și harnici, ei erau preferați țăranilor unguri mult mai pretențioși și mai leneși. Simpatia magnaților, însă, se limita la aprecierea ca-lităților lor de buni salahori. Altmintrelea erau asimilați animale-lor; ca și cari, deplasându-se în grupuri de câteva sute, nu aveau dreptul să între în vagoanele de persoane, ci erau transportați cu trenuri de marfă sau în vagoane de vite.

Dacă se poate numi „simpatie” preferința magnaților pentru niște parii cari se mulțumeau cu un pumn de mălaiu, atunci nu numai contele Tisza, dar toți magnații unguri au adorat „popo-rul român din Bihor”.

*

Contele Paul Teleki, șeful guvernului ungar, care a semnat Tratatul dela Trianon, spunea mai deunăzi că istoria spirituală și culturală a Ungariei, în realitate, a fost o luptă neîntreruptă a două curente opuse. Unul, care s'ar putea numi „curentul ca-tolic” și occidental, pretindea că misiunea istorică a maghiarimii

⁶⁾ Baron *Ervin Roszner*: Le comte Étienne Tisza, apolre de la paix, victime de la guerre. Extrait du numéro du 15 Aout 1922 de la Revue de Hon-grie, pag. 2.

⁷⁾ Cf. dr. *Francisc Albrecht* op. cit. pag. 20, după originalul ce se află la Academia Ungară din Budapesta.

ar fi să constituie o pază a culturii creștine la porțile orientului, căutând să strângă cât mai mult relațiunile cu occidentul, iar celalalt, care s'ar putea numi „curentul protestant”, favoriza particularitățile locale⁸.) Conte Ștefan Tisza a aparținut curentului din urmă. Nu pentru că a fost protestant, ci pentru că preconiza o viață națională ungară mai mult sau mai puțin autonomă.

După părerea lui, soarta Ungariei nu era să se decidă în occident, ci în Balcani. Dualismul era numai un mijloc pentru realizarea unui plan vast de neatarnare progresivă a națiunii ungare. Un program de tranziție, destinat să asigure Ungariei o pace de câteva decenii, până când va lichida chestiunea naționalităților și va deveni un stat într'adevăr „național”.

Viena era la curent cu acest plan executat cu tenacitate de Tisza, suspectându-l de străduințe separatiste. Treumund, unul dintre confidenții arhiducelui Franz Ferdinand, răstălmăcind părerea patronului său, în „Österreichische Rundschau” din Iunie 1913 l-a acuzat pe față că ar avea veleitățile unui „Kossuth modern”.

Revista „Magyar Figyelő”, editată și redactată de un comitet în frunte cu Tisza, s'a grăbit să-i răspundă :

Recunoaștem bucuros că obiectivul programului contelui Ștefan Tisza este un stat național ungar. Probabil că Ungaria proiectată de dânsul va fi mai puternică decât Austria, atât din punct de vedere economic, cât și din punct de vedere al forței. Totuși cu mintea lucidă nu se poate presupune că cel care va înzestra națiunea cu această putere și bogăție, va distruge dualismul.⁹)

Aastă concepție cu drept cuvânt a fost comparată cu concepția regelui Matei Corvinul, primul care a susținut că Ungaria ar fi destinată să aibă un rol de primus inter pares între popoarele mici din Europa orientală. Dar, atât regele Matei cât și Tisza au uitat că poporul ungar, cu abia 10 milioane de suflete, nu-și putea asuma o misiune istorică atât de grea. Timp de o mie de ani nu a fost în stare să contopească cetățenii de origine străină cu toată puterea ce o avea asupra lor, deci cum era să supună acum statele naționale vecine care, în a doua jumătate a secolului trecut, au luat un avânt formidabil ?

Tisza a descoperit din primul moment conexiunea ce exista

⁸) Contele Paul Teleki: Történelmi feloldásunk sajátosságai (Particularitățile evoluției noastre istorice). Conferință ținută la „Nationaler Klub” din Berlin la 12 Ianuarie 1931. Editată în volumul „Európaról és Magyarországról” (Despre Europa și Ungaria), Budapesta 1934, pag. 111.

⁹) „Magyar Figyelő” An. III. (1913) Vol. III. pag. 163.

între mișcarea naționalităților din Ungaria și între progresul României și al Serbiei. În principiu, admitea că simpatia naționalităților din Ungaria pentru conașionalii lor constituiți în state libere, este firească.¹⁰⁾ Dar n'a avut curajul să tragă toate concluziile din această interdependență și pretindea naționalităților ca, de dragul statului ungar, să-l sprijine în acțiunea de a îngredi libertatea statelor vecine.¹¹⁾ N'a înțeles că naționalități e redemptate nu renunță la limba, cultura și naționalitatea lor, din simplul motiv că, după părerea ungarilor, statul ungar ar fi fost o formațiune istorică necesară și utilă românilor și iugoslavilor de peste granițe. Războiul balcanic din 1913 a convins naționalitățile că monarhia — sub presiunea contelui Tisza — tinde la paralizarea statelor naționale vecine, favorizând campania de prigonire a guvernelor ungurești. Nu aveau deci motive de a se însufleți pentru dualism și pentru preponderanța elementului ungar în monarhie.

Contele Tisza întotdeauna a contestat că dualismul s'a înființat între Austria și Ungaria dela stat la stat, afirmând că acest pact s'a încheiat între rege și națiunea ungară.¹²⁾ Evenimentele, însă, ne-au dovedit-o cu prisosință că *monarhia a fost o alianță a minorității germano-ungare împotriva imensei majorității a naționalităților.*

Programul lansat de Tisza în 1905, spulberă orice îndoială în această privință, spunând:

¹⁰⁾ Vezi *Discursurile contelui Stefan Tisza. 1893—1915.* Ediție românească, Budapesta 1915 pag. 13: „Concetățenii noștri români nu trebuie să scape din vedere că sub nemijlocita influență a patriei noastre se desvolă România independentă. Eu găsesc foarte normal și nu am motiv să mă supere faptul că progresul României îi bucură”. (Discursul rostit în ședința din 21 Septembrie 1893 a consiliului județului Bihor).

Idem, pag. 41: „Cred că națiunea ungară nu are de soluționat o problemă mai importantă și mai grea, decât să stabilească printre cetățenii patriei unitatea spirituală și etică, fără de care nu se poate concepe soluționarea chestiunii naționalităților. Dacă națiunea ungară vrea să corespundă misiunii sale și dacă vrea să-și așeze existența națională pe temelii sigure, este necesar să restabilească armonia nu numai în interiorul țării, ci și cu micile națiuni de peste granițe”. (Discursul rostit la discuția dela masa, în ședința din 11 Iulie 1910 a parlamentului ungar).

¹¹⁾ *Contele Ștefan Tisza: A helyzetről* (Despre situație), Budapesta, 1905 pag. 22: „Națiunea ungară numai atunci își poate asigura existența, dacă la granițele sale orientale și sudice nu va tolera formațiuni, care să-i amenințe siguranța externă și care în orice moment pot da foc materialului explosibil acumulat în lăuntrul granițelor noastre. Nu este vorba aci de o ambiție sau de generozitate, ci de o datorie pe care ne-o impune însăși existența. Este vorba de problema de a fi sau de a nu fi pentru națiunea ungară”.

¹²⁾ *Contele Ștefan Tisza: op. cit* pag. 23—24.

„Dintre toate elementele componente ale monarhiei numai dinastia și națiunea ungară au o situație similară. Celelalte elemente își pot făuri himere germane, slave și românești pe ruinele monarhiei. Dar, dinastia și națiunea ungară nu pot spera decât la prăbușirea lor proprie sau la o independență aparentă sub tutela vecinilor puternici. Nimic nu este mai natural decât ca națiunea ungară și dinastia să se considere aliați și să colaboreze din răspuțeri pentru realizarea scopurilor comune.”

„Misiunea noastră reclamă o concentrare complectă a forțelor. Intâi trebuie ca cei 9—10.000.000 de unguri să fie stăpâni veritabili ai țării lor proprii. Trebuie să unească, să conducă și să contopească în viața de stat pe toți cetățenii nemaghiari, pentruca, devenind o națiune unitară, să aibă o influență diriguitoare asupra marelui puteri cu 40,000,000 de suflete”.

„In această operațiune avem o singură aliată: dinastia, care după experiența dureroasă a trecutului, a recunoscut comunitatea de interese. Coroana s'a pus în serviciul cauzei naționale întreaga sa putere a pus-o la dispoziția națiunii. Avem la dispoziție întreaga putere de stat, în marea operă de făurire a statului național. Forțele centrifugale nu mai au ce căuta la picioarele tronului. Este adevărat că fixarea și urmarea liniei noi de conduită este foarte grea... Interesele, ura și pasiunile rănite de împăciuirea noastră așteaptă momentul oportun de a reinvia stafiile trecutului. Națiunea, însă, progresează pe toată linia și puterea, isvorită din unitatea de vederi o putem îndrepta împotriva inamicilor națiunii.”¹³⁾

Cine erau acești „inamici”? Bietele naționalități, care în revoluția din 1848/49, au apărat dinastia detronată împotriva ungarilor rebeli, în speranța că li se vor recunoaște naționalitatea și drepturile politice. Naționalitățile, care și-au risipit sângele în Italia și la Königgrätz în apărarea coroanei, în timp ce urgurii negociau cu Cavour și Bismarck condițiunile unei revoluții, care trebuia să izbucnească la momentul oportun, contra Austriei.

Franz Iosif a dus la exces indulgența față de unguri. De teama să nu se repete revoluția, le-a făcut concesii care egalau cu o capitulațiune. A confirmat unirea Ardealului cu Ungaria, unire, contra căreia Habsburgii au luptat multe secole, — a tolerat ca centrul de gravitațiune al monarhiei, pe neobservate, să

¹³⁾ *Idem*: Osztrák mű a 67-es kiegyezésröl. O operă aastică despre împăciuirea din 1867), „Magyar Figyelő” An. I (1911) Vol. IV. pag. 434/435.

fie mutat dela Viena la Budapesta, — a trădat pe vechii săi aliați: naționalitățile, pe care le-a asvârlit în ghiarele șovinismului ungar. Dârz, cum era, a riscat să fie acuzat că și-a călcat cuvântul dat naționalităților în 1848: cea mai gravă acuzațiune ce i se poate aduce unui suveran.

Guvernele ungare au știut să speculeze această indulgență regală excesivă. În decurs de aproape cincizeci de ani, au reorganizat statul ungar pe baze absolut șoviniste. Legea naționalităților promulgată în 1868 în scopul de a induce în eroare străinătatea, a rămas un petec de hârtie. Șeful de guvern Coloman Tisza, care prin diligența depusă în prigonirea naționalităților a obținut epitetul de „sdrobitor de naționalități“, a mărturisit că *guvernele ungare niciodată nu o vor aplica, deoarece s'au înșelat asupra condițiunilor în care această lege a fost votată*. În acelaș timp, legile din 1840 și 1844, care au legiferat exclusivitatea limbii ungare în administrația publică și în viața bisericască, s'au menținut în vigoare, ba s'au complectat prin dispozițiuni și mai drastice. Prin colonizări, societăți culturale și economice executate cu mari cheltuieli în regiunile locuite de naționalități, s'a organizat o cruciadă socială contra acestora. Politica de maghiarizare a ignorat cele mai elementare trebuințe locale și nu a tăinuît că este pornită pe exterminarea naționalităților.

Furia ungară nu a cruțat pe nimeni și nimic pentru a-și atinge scopul. Naționalităților asupraite li s'a răpit chiar și cel mai elementar drept cetățenesc: dreptul de petițiune. Românii, în 1892, au trimis la Viena o delegație de trei sute de intelectuali și țărani pentruca să transmită suveranului noul *Supplex Libellus Vallachorum*, cuprinzând toate jalbele și doleanțele lor. Franz Iosif, de teamă să nu jignească sensibilitatea națională a ungarilor săi, a refuzat să primească delegația, motivând că aceasta a ocilit „*guvernul constituțional*“.

Retorziunea cu care guvernul ungar a înțeles să descurajeze pe români de a se mai adresa suveranului, constituie una dintre cele mai triste pagini în istoria Ardealului. Autorii memoriului au fost osândiți, iar partidul național, unicul instrument politic cu care românii și-ar mai fi putut impune voința, dizolvat. Ordinul de dizolvare a pus în vedere șefilor și membrilor partidului, că dacă vor continua să funcționeze, li se vor aplica severe sancțiuni penale. Ungurii, cărora le place să compare parlamentarismul lor cu parlamentarismul englez, au contestat unei națio-

nalități cu trei milioane de suflete, chiar și dreptul de a se constitui într-o organizațiune politică.

Nici contele Ștefan Tisza nu a scăpat de influența acestui curent de ură sălbatică. La organizarea partidului național al muncii, la Arad, în 13 Martie 1910, el sa ocupat pe larg de problema partidelor politice naționalitare. Proverbialul „prieten al românilor“ a contestat categoric că ar exista motive, care să justifice străduința naționalităților de a-și organiza partide politice proprii. De perfect acord cu oficialitatea ungară, el a susținut că *problema naționalităților ar fi o problemă pur economică și electorală*. Deci, cetățenii nemaghiari și-ar putea apăra interesele lor în cadrele partidelor politice ungurești. Nu și-a putut imagina o împăciuire româno-ungară altfel, decât sub condițiunea ca românii să renunțe odată și pentru totdeauna la ideea unui partid românesc distinct.

Este de remarcat că Tisza a lansat această teză tocmai în momentul când românii din Ungaria frământau ideea unei lupte organizate împotriva faimoaselor legi școlare ale contelui Albert Apponyi, conform cărora *în liceele de stat chiar și religia trebuia să fie predată în limba ungară*. Ceeace demonstrează cu prisosință că între concepțiile celor doi bărbați de stat, cari, după aparență, reprezentau două metode în politica față de naționalități, exista o foarte mică deosebire. Ambii erau de acord că *problema naționalităților din Ungaria trebuie soluționată prin desnaționalizarea și contopirea naționalităților în „națiunea politică ungară“*. Dar, pe când contele Albert Apponyi vroia să asigure inofensivitatea românilor și sârbilor prin intimidarea lor, — contele Ștefan Tisza vroia să atingă acelaș scop prin calmarea spiritelor și în baza unor „concesiuni minimale“.

*

Prin disolvarea partidului național român, mișcarea românilor din Ungaria a fost pusă în afară de lege. S'a dovedit odată în plus că atâta timp cât puterea de stat va fi expropriată de unguri, drepturile naționalităților nu pot fi garantate în mod eficace. Chestiunea naționalităților a devenit o problemă a puterii, care nu se poate soluționa, spre mulțumirea celor interesați, fără o modificare radicală a regimului dualist.

Românilor ardeleni li se cuvine o glorie de a fi recunoscut acest fapt încă din 1881, data constituirii partidului național român. Conferința, care a luat inițiativa acestui partid, a fixat atitudinea

politică a românilor până la desrobirea lor. Unirea Ardealului cu Ungaria, precum și uniunea reală a Austriei cu Ungaria s'a realizat fără avizul, ba chiar contra voinței românilor, care dețineau majoritatea absolută din populația Ardealului. Concentrarea puterii de stat în mâna ungarilor și nesocotirea intereselor locale reduc la minimum influența românilor asupra cărmuirii. Interesele naționalităților reclamă nu o concentrare, ci o descentralizare a puterii.

În baza acestor considerente românii au contestat valabilitatea unirii Ardealului cu Ungaria, hotărâtă de o dietă în care ei nu au fost reprezentați conform numărului lor, și au cerut recunoașterea lor ca naționalitate și restabilirea autonomiei Ardealului. Acest deziderat al lor nu s'a inspirat numai dintr'un spirit de echitate, ci și din tradiția istorică. Elementul ungar nu-și poate revendica privilegiul de a stăpâni exclusiv această provincie, care mult timp a fost independentă. Prin urmare, chiar dacă interesele de conservare ale statului ungar ar fi impus creierea unor legături mai strânse între Ardeal și Ungaria, trebuie să se țină cont de interesele și dorința majorității populației, care respinge ideea supremației ungare și își cere partea sa în cărmuirea patriei sale proprii.

În astfel de condițiuni „libertatea” românilor de a-și trimite deputați în parlamentul din Budapesta este iluzorie. În Ardeal este în vigoare o lege electorală reacționară, care reduce la minimum șansele lor de a face uz de această pretinsă „libertate.” Ineficacitatea protestelor celor treizeci și opt de deputați, pe cari poporul român din Ungaria i-a trimis în primul parlament dualist, a impus o atitudine categorică de negațiune, față de instituțiile de drept publice, care au ocrotit acest regim nedrept. De aceea șefii românilor ardeleni în conferința din 23 Februarie 1869, după lungi și pasionate discuții, au declarat că românii nu pot gira, prin prezența lor în parlament, regimul și instituțiile de drept public, care și-au propus ghilotinarea naționalităților. Întrând în parlamentul din Budapesta ei ar recunoaște unirea Ardealului cu Ungaria, ceea ce ar însemna o sinucidere, și renunțarea benevolă la dreptul de a-și revendica „independența națională”. S'a hotărât deci o absolută pasivitate parlamentară.

S'a discutat mult: oare pasivitatea parlamentară a fost o politică utilă sau ar fi fost mai bine dacă românii ar fi intrat în parlamentul dela Budapesta, având posibilitatea măcar să pro-

testeze contra legilor școlare, bisericești și economice, care în ultimele trei decenii ale secolului trecut, i-au deposedat de toate drepturile cetățenești? Mulți spun că pasivitatea parlamentară ar fi adus mari prejudicii cauzei românești, pentru că a răpit românilor posibilitatea unui control direct asupra legislației de despuiere. Evenimentele și insistențele ulterioare ale guvernelor ungare de a convinge pe români să reîntre în parlament, par a confirma tocmai contrariul. Armamentul politic, cultural și economic cu care erau înzestrați românii ardeleni în primele decenii ale epocii dualiste, a fost insuficient pentru o acțiune politică chibzuită și eficace. O luptă organizată contra tendințelor de maghiarizare reclama o maturitate politică, o disciplină socială și o organizare culturală și economică progresată. Este adevărat că reformele agrare executate de Habsburgi, în Ardeal, în ultimele două secole, au favorizat pe români, dar era nevoie de un oarecare timp și de un comandament unitar, pentru ca potențialul economic și cultural al acestora să poată fi promotorul unei acțiuni politice.

Probabil că inițiatorii pasivității parlamentare au luat în considerare și faptul că România nu-și fixase încă precis atitudinea față de monarhia dualistă. Rigiditatea regimului ungar indica necesitatea de a coordona activitatea politică a românilor din Ungaria cu politica externă a regatului român. Nu era deci prudent ca aceștia să prejudicieze evenimentele, punând pe conaționalii lor de peste Carpați în fața unui fapt împlinit.

Concepția enunțată prin legea naționalităților din 1868, după care „din punct de vedere politic, toți cetățenii aparțin națiunii ungare, una și indivizibilă“, a făcut imposibilă o colaborare între români și cei cari se considerau stăpâni exclusivi ai puterii de stat. A fost deci mult mai bine ca românii prigonți să conteste însăși existența legală a națiunii și statului, cari au înțeles să-și claseze cetățenii după originea și limba lor.

Maturitatea politică a pasiviștilor, cari au reținut pe românii ardeleni de a păși pe calea concesiunilor și a oportunismului, s'a evidențiat mai cu seamă în 1905, când românii au reîntreat în parlament și când arhiducele Franz Ferdinand pornise, în culise, cunoscuta sa acțiune contra dualismului și pentru federalizarea monarhiei.

Contele Ștefan Széchenyi, unul dintre teoreticienii mișcării reformiste ungare din prima jumătate a secolului trecut, a spus,

în 1841, că poporul ungar aflându-se într'o infimă minoritate în țara sa proprie, nu este în stare să dea lupta, în acelaș timp contra Austriei și contra naționalităților¹⁴⁾. El a dezaprobat organizarea unui stat național „pro ratione voluntas”. Urmașul și adeptul lui: contele Ștefan Tisza, a variat această teză în sensul că: „Șansele naționalităților cresc ori de câte ori națiunea ungară se află în conflict cu regele ei. ¹⁵⁾

Prilejul unei astfel de expansiuni a naționalităților a sosit în primul deceniu al secolului nostru, când partidul liberal, pe care se sprijinea dualismul în Ungaria, a intrat în faza de descompunere, iar în relațiunile cordiale ale națiunii ungare cu regele ei s'a produs un scurt-circuit constituțional.

Carierea și atitudinea contelui Tisza față de naționalități a fost în strânsă legătură cu această criză și cu acțiunea subterană a arhiducelui-moștenitor. În 26 Octomvrie 1903 el a fost încredințat din partea suveranului să constituie un guvern energetic, care să înfrunte agitația antidualistă a coaliției partidelor din opoziție. A guvernat cu un parlament pe care nu l-a ales el și a cărui majoritate era paralizată de o criză de șefie și de fel de fel de neînțelegeri asupra celor mai importante chestiuni politice. Nevoia de a înfrâna obstrucția deslănțuită de opoziție, reclama reformarea regulamentului intern al camerei deputaților. „Bismarkul ungar“ a simțit că nu are toată încrederea majorității parlamentare în contra forțelor antidualiste și s'a văzut constrâns să consulte corpul electoral.

Alegerile din 1905 sunt primele alegeri în Ungaria dualistă la care partidul național român a dărticipat în speranța că forțele antidualiste au șanse de reușită și că conflictul latent dintre rege și majoritatea națiunii ungare îi oferă prilejul de a-și spune cuvântul în chestiunile la ordinea zilei. Prevederea activiștilor s'a confirmat. Coaliția partidelor din opoziție a ieșit biruitoare din alegeri, iar „prim-ministrul cu mână de fier“ fu pus în situația de a-și prezenta demisia, la 20 Ianuarie 1905.

Dualismul a ajuns la o răspântie. Regele Franz Josif părea convins că politica de colaborare intimă cu ungerii a dat faliment și s'a ocupat cu ideea, abdicării.¹⁶⁾

¹⁴⁾ Vezi contele Ștefan Széchenyi: Kelet Népe (Poporul orientului) în lucrarea profesorului *Iuliu Szekfű* „A mai Széchenyi” (Széchenyi de azi), Budapesta, 1935 pag. 289 - 96.

¹⁵⁾ *Dr. Francisc Albrecht*, op. cit. psg. 23.

¹⁶⁾ *Szász Carol*, op. cit. pag. 36.

Guvernul Fehérváry, care i-a urmat lui Tisza, a revenit la politica tradițională a dinastiei, lansând ideea sufragiului universal și a colaborării cu naționalitățile. Ministrul de interne Iosif Kristóffy a elaborat planul unei reforme electorale, care, dacă s'ar fi realizat, ar fi răsturnat supremația ungară în Ardeal. Dar n'a reușit, pentru că rezistența municipiilor și a organizațiilor administrative politico-teritoriale a măturat guvernul, preparând terenul pentru coaliție.

Guvernul de coaliție constituit la 7 Aprilie 1906 a spulberat ultima speranță a naționalităților. Ele au trebuit să se convingă că în chestiunea naționalităților partidele ungare sunt solide și că naționalitățile nu se pot sprijini decât numai pe forțele lor proprii. Cele două „mari opere“ ale acestui guvern: legile școlare ale contelui Albert Apponyi și proiectul de reformă electorală al contelui Iuliu Andrásy-fiu', cu pluralitatea voturilor cenzitare și ale intelectualilor, au fost elocvente. Românii, convingși că așa zisa „democrație ungară“ nu este cu nimic mai înțelegătoare față de naționalități decât antecesorii ei reacționari, și-au îndreptat privirea spre arhiducele Franz Ferdinand.

Arhiducele-moștenitor adesea a fost acuzat că în planurile sale de federalizare a monarhiei s'ar fi lăsat condus de ambiții personale. Nu este exclus că și maghiarofobia lui, ostilitatea lui față de contele Tisza, însă, cu siguranță, a fost determinată de astfel de motive.¹⁷⁾

Proiectele de federalizare trebuie considerate ca ultimele încercări serioase pentru a salva integritatea politică și teritorială a monarhiei danubiene. Aceste proiecte simbolizau un adevăr profund, pe care magnații unguri refuzau să-l înțeleagă și anume: că aplicarea corectă a principiului naționalităților incumba o repartizare echitabilă a puterii de stat și a teritoriilor locuite de naționalitățile respective.

Probabil că Franz Ferdinand s'a gândit numai la partea negativă a problemei, urmărind asigurarea intereselor dinastiei. Dar cunoscând veleitățile separatiste ale ungarilor, l-a jenat progresul galopant al Ungariei, pe care l-a găsit primejdios pentru existența dinastiei și a Austriei. Și-a dat seama că politica de asuprire, practică de guvernele budapestane față de naționalitățile din Ungaria, precum și animozitatea ungarilor față de micile state ve-

¹⁷⁾ Maurice Muret: L' Archiduc François-Ferdinand, Paris, 1932. Capitoul „Son hostilité envers les Magyars“, pag. 106 - 131.

cine, acuzându-le că ar patrona iredenta, în curând vor pune monarhia în conflict cu acestea. Nu a avut încredere în forța de rezistență a coaliției elementelor germano-ungare, nici în durabilitatea fidelității ungarilor, pe cari îi ura din tot sufletul, și accelera un angajament, care să satisfacă și naționalitățile.

Românilor din Ungaria le păstra o deosebită atențiune și simpatie, iar după venirea la putere a guvernului de coaliție, el a devenit unica speranță a acestora.

Nu a fost străin nici de planul de federalizare elaborat de românul Aurel C. Popovici sub titlul „Die vereinigte Staaten vom Grossösterreich“ din 1906, care a alarmat cercurile budapestane.

Programul concret al arhiducelui Franz Ferdinand cu privire la români nu este cunoscut. Avem cunoștință de un plan, în baza căruia Ardealul trebuia realipit României, iar România întregită atrasă într'o federație cu Marea Austrie. Se zice chiar că vizita pe care arhiducele a făcut-o suveranilor români, la București și Sinaia, în 1909, ar fi fost în legătură cu acest plan fantastic¹⁸⁾.

Guvernul ungar a dezaprobat conciliabulele arhiducelui Franz Ferdinand cu românii din Ardeal. Când acesta a trecut prin Ardeal spre București, a oprit pe țărani români să iasă în gări spre a-l întâmpina, sub pretextul că s'ar fi pus la cale un atentat contra lui. Ceeace nu l-a împiedecat pe moștenitor ca, la București, să primească o delegație de cincisute de ardeleni, cari i-au prezentat un memoriu cu doleanțele poporului român din Ungaria. Gestul arhiducelui de a primi plângerile românilor pe cari Franz Iosif, regele încoronat, a refuzat să-i primească, a produs o profundă impresie la Budapesta. Acest gest a demonstrat cu prisosință atât curajul, cât și bunăvoința cu care Franz Ferdinand a înțeles să administreze problema subtilă a naționalităților. Toată lumea a aflat că vizita făcută suveranilor români, în prezența românilor din Ardeal, nu a fost o vizită de rigoare, ci primul pas pentru realizarea unui plan grandios.

„Noi românii din Ungaria — spunea d. dr. Alexandru Vaida Voevod, intimul arhiducelui, ziarelor din București după plecarea acestuia — suntem foarte mulțumiți de faptul că frații noștri din regat au primit astfel pe moștenitorul nostru. Dinasticismul nostru este în deobște cunoscut. Căci numai în dinastie mai putem spera pentru îmbunătățirea soartei noastre politice. Dar trebuie să mărturisesc că *dinasticismul nostru astăzi se îndreaptă în*

¹⁸⁾ Contele *Ottokar Czernin*: In *Weltkriege*, pag. 64.

deosebi către arhiducele-moștenitor. În el ne-am pus speranțele și de aceea nu putem decât să ne bucurăm când vedem că i se arată simpatii atât de călduroase. Audiența delegaților ardeleni am primit-o cu satisfacție. Nu, n'am prea fost alintați din partea coroanei cu dovezi de considerație obiectivă pe care, însă, noi credem că o merităm. În spiritul de dreptate și înțelepciune al arhiducelui ne-am pus încrederea. Primirea acestei delegații a fost pentru noi o dovadă că părerea noastră n'a fost greșită. Alteța Sa Imperială nu s'a sfiit să primească o delegație de români transilvăneni, arătând prin aceasta că posedă un mare spirit de dreptate, că privește în același fel toate popoarele monarhice și că nu se sfiește să arate în mod fățiș aceasta*.

Nici nu se putea o mărturisire mai clară și mai curajoasă. Ungurilor li s'a dat să înțeleagă că românii din Ungaria s'au raliat curentului federalist. Iar primirea delegaților ardeleni pe teritoriul unui stat străin, i-a avertizat că regimul dualist este amenințat de a fi lichidat îndatăce Franz Ferdinand se va urca pe tron. Importanța vizitei arhiducelui în România părea cu atât mai mare, cu cât s'a produs concomitent cu anexiunea Bosniei și Herțegovinei, care a demascat planurile de cucerire ale monarhiei în Balcani.

În același timp contele Ștefan Tisza, cel mai infocat adversar al arhiducelui, abandonase pasivitatea ce și-a impus-o sub regimul de coaliție, și a reintrat în arena politică. În discursurile lui rostite în parlament și la adunările de constituire ale partidului național al muncii (la Oradea, Arad și Seghedin) abordează din nou chestiunea naționalităților. *Astăzi nu mai încapă nici-o îndoială că această inițiativă se datorește vizitei arhiducelui Franz Ferdinand în România.²⁰⁾*

Prin discursul rostit în ședința din 12 Iulie 1910 a camerei deputaților, contele Tisza a recunoscut că problema naționalităților este vitală pentru Ungaria. Apoi, a făcut să se înțeleagă că ea este în strânsă legătură cu politica monarhiei în Balcani.

„Chestiunea orientală — spunea — are două direcțiuni: una urmărită de unele mari puteri cu veleități de cucerire, alta urmărită de politica externă conservatoare pentru menținerea riguroasă a statului-quo. Puterile i-au îndreptat pe Habsburgi spre

¹⁹⁾ C. Bacalbașa: Bucureștii de altădată. București, 1936 Vol. III (Ed. II-a, pag. 233.

²⁰⁾ Francisc Albrecht, op. cit. pag. 22;

orient sub pretextul vechei politici tradiționale de cucerire. Bismarck și Napoleon III au preconizat pentru monarhie o hegemonie în Balcani. Națiunea ungară a impus acestei politici ideea că trebuie garantat progresul liber și independent al națiunilor balcanice. Deci, dualismul este și în interesul națiunilor balcanice, căci acesta ne oferă o influență diriguitoare asupra politicii externe a monarhiei. *Federalizarea monarhiei, dacă se va face, va deschide drumul expansiunii panslave*. 21)

După astfel de antecedente începe contele Ștefan Tisza negocierile cu conducătorii românilor ardeleni, prin intermediul lui Ioan Mișu și cu aprobarea tacită a prim-ministrului Carol Khuen-Héderváry, nu „dintr'o convingere subiectivă“, ci sub presiunea acțiunii întreprinsă de arhiducele-moștenitor în Ardeal și 'n România pentru captivarea românilor. Scopul lui a fost:

1. Să readucă pe românii federaliști la platforma dualismului, găsind modalitatea de a concilia străduințele lor naționaliste cu ideea statului național unitar.

2. Să-i convingă că menținerea partidului național român nu ar mai avea niciun rost și — ceea ce i-a succes în parte — să recruteze printre ei aderenți pentru partidul național al muncii, care era în formare.

*

Maurice Muret pretinde a ști că arhiducele Franz Ferdinand ar fi dorit ca în Ungaria să se introducă sufragiul universal²²). Această informație este eronată. Dacă moștenitorul ar fi dorit această reformă, desigur că contele Ottokar Czernin, unul dintre intimii săi, nu ar fi dezaprobat-o în „Österreichischer Rundschau“ din Septembrie 1911, afirmând — cu drept cuvânt — că *sufragiul universal și secret ar consolida și mai mult supremația ungară*. 23)

Arhiducele nu era dispus să cedeze nimănui gloria de a satisface pe naționalități. În deosebi nu admitea ca problema naționalităților să se soluționeze fără cuvenitele modificări în statutul de drept public al monarhiei.

„Ar fi foarte primejdios — scria colonelul Brosch despre tentativa lui Iuliu Justh de a forma un guvern democratic și a calma naționalitățile din Ungaria — ca naționalitățile să fie ade-

21) Dr. *Francisc Albrecht*, op. cit. pag. 31.

22) *Maurice Muret*, op. cit., pag. 124.

23) Cf. „*Magyar Figyelő*“ An. I. (1911) Vol. III. pag. 481.

menite de dânsul, căci atunci el ar ralia toată Ungaria contra dinastiei și Austriei. *Trebuie să-mi păstrez naționalitățile, pentru că asta este unica salvare pentru viitor.* Dacă ele trec în tabăra Ungariei Mari, atunci totul este pierdut. Și guvernul proiectat pare a vroi să încerce acest lucru, firește, ca să lucreze împotriva mea și să îndepărteze de mine naționalitățile". 24)

Cu acelaș resentiment urmărea și negocierile contelui Ștefan Tisza cu șefii românilor din Ardeal, motiv pentru care acesta l-a acuzat că el ar fi zădărnicit acțiunea pentru împăciuirea româno-ungară. 25) Influența arhiducelui asupra acestor negocieri se va cunoaște numai după ce se vor publica memoriile șefilor partidului național român de odinioară. Chiar și până atunci se poate însă afirma, că negocierile trebuiau să eșueze, deoarece contele *Tisza a refuzat cele mai elementare garanții pentru o viață într'adevăr națională.*

Dânsul nu a cunoscut suficient elementele componente ale conștiinței naționale românești și și mai puțin pe factorii cari erau conducătorii adevărați ai românilor din Ardeal. Nu i-a venit să creadă că nemulțumirea românilor isvora din situația istorică, ci o atribuia exclusiv „agitațiunilor”. El șovăia între o severitate excesivă și între un spirit de conciliațiune, care adesea se confundă cu teama și cu slăbiciunea.

Odată, vorbind în camera deputaților despre concesiunile ce erau de făcut naționalităților, a cerut aproape exasperat adversarilor săi politici: să nu cedeze mai curând decât va trebui, și cu nimic mai mult decât va fi absolut necesar. Mai târziu, la observațiunea unui șef slovac că românilor ar fi fost dispus să le acorde ceea ce refuză slovacilor, a răspuns cu sânge rece: „*Românii sunt mai tari și de slovaci nu avem motiv să ne temem prea mult*“ 26)

Foștii lui aderenți contestă veracitatea acestor declarațiuni pe care activitatea politică a contelui Tisza o confirmă integral. În chestiunea românească, bunăoară, la început a fost absolut intransigent, iar când evenimentele l-au clătinat, a abandonat cu inimă ușoară vechea platformă, sfidând pe cei cari l-au acuzat

24) Cf. *Const. Graur*: Cu privire la Franz Ferdinand. București, 1935, pag. 302.

25) Scrisoare adresată contelui Ottokar Czernin la 30 Iunie 1915. Opere Complete Vol. III. pag. 386.

26) *Ignotus*: Tisza-ádálékok (Contribuțiuni la cunoașterea lui Tisza), Revista „Cobden”, Budapesta. An. II. Nr. 9 din Septembrie 1934.

de inconsecvență. În 1910 nici nu vroia să audă de existența partidului național român²⁷⁾, iar în primăvara anului 1914, când contele Ștefan Bethlen a propus — în glumă — să fie dat în judecată pentru că a stat de vorbă cu șefii unui partid pus în afară de lege²⁸⁾, dânsul i-a răspuns calm:

„Cetățenii liberi ai unui stat liber nu pot fi deposedați de dreptul de a se constitui în partide politice naționalitare. Dacă se admit partidele confesionale, partidele bazate pe ura de clasă, atunci trebuie să se admită și partidele naționalitare“.²⁹⁾

Tisza ținea în ruptul capului să nu facă impresia că statul național maghiar este vizat de bună voință naționalităților. De aceea a recurs la aparențe spre a desminți acest fapt evident. În ședința din 11 Iulie 1910 a camerei deputaților, acuzat că a întrebuințat arme nepermise contra candidaților partidului național român, cu aierul ca și când ar fi lansat o glumă reușită a răspuns:

„Dacă noi am fi fost scrupuloși în alegerea armelor, atunci am fi fost niște papă-lapte și nu ne-am fi făcut datoria față de țară. Lupta s'a ncheiat cu înfrângerea partidului național român. Este momentul să ne ocupăm din nou de problema împăciuirii. După biruința noastră nu ni se poate reproșa că facem concesiunile pentru că am avea nevroze de sprijinul naționalităților. Aceste concesiuni trebuie să privească doarul învingătorilor...“³⁰⁾

În aceeași ședință și-a exprimat regretul că în Ungaria nu a existat nici măcar o poliție rudimentară pentru descoperirea și urmărirea agitațiilor naționalităților.³¹⁾

Sunt elocvente eforturile făcute de contele Tisza spre a convinge pe șefii celor două biserici române să iasă din pasivitate și să ia conducerea politică a românilor din Ungaria. Din toată activitatea lui politică se desprinde o străduință constantă de a realiza relațiuni cât se poate mai cordiale îndeosebi cu clerul ortodox. Astfel, alarmat de congresul din 14 Ianuarie 1905, care a hotărât reintrarea românilor în luptele politice, adresase o scrisoare lungă tuturor episcopilor români din Ungaria, căutând să-i convingă că afișarea programului maximalist al partidului național român ar fi compromis definitiv ideea împăciuirii ro-

²⁷⁾ Dr. Francisc Albrecht, op. cit., pag. 30.

²⁸⁾ Contele Ștefan Bethlen: Discursuri, Budapesta, 1935. Vol. II, pag. 38.

²⁹⁾ Dr. Francisc Albrecht op. cit. pag. 38.

³⁰⁾ Discursurile contelui Ștefan Tisza 1898—1915. Budapesta 1915 pag. 49—50.

³¹⁾ Idem: pag. 47.

mâno-ungare, amintindu-le din nou că România independentă ar avea nevoie de puterea monarhiei și invitându-i ca, în interesul ambelor rase, să-și pună în aplicare toată autoritatea spre a promova cauza acestei împăciuri.

La acest apel i-au răspuns: Mitropolitul Mețianu, care a luat măsuri ca „intențiunile contelui Tisza să fie înțelese“, episcopul Ioan Papp din Arad, care l-a prevenit că cere imposibilul, și episcopul Ioan Szabó din Gherla care singur a fost în situația de a-l asigura că „credincioșii săi sunt de acord cu dânsul.“³²⁾

Tisza susținea că adevărații conducători ai românilor nu ar fi fost șefii partidului național, ci capii celor două biserici, cari au avut un rol important în istoria Ardealului. „Rolul de conducere — declarase el la 11 Ianuarie 1911 — aparține clerului român, care nu exercită numai o putere spirituală, dar are și încrederea credincioșilor. Puterea spirituală depusă în mâna acestui cler reprezintă o considerabilă putere politică. Tocmai de aceea nu este indiferent dacă la această răspântie a istoriei țării noastre, clerul român se va pronunța pentru împăciuire, sau va rămânea un fel de observator al evenimentelor, scăpând momentul oportun pentru realizarea unității tuturor cetățenilor în serviciul scopurilor comune.“³³⁾

Prin această manevră contele Ștefan Tisza a urmărit răpirea conducerii politice din mâna intelectualilor independenți (profesori, liber profesioniști, comercianți, industriași, etc.) și trecerea ei în mâna unor organizațiuni, față de care statul își asigurase un oarecare drept de control. A fost o adevărată ignoranță din partea lui să-și imagineze că acest plan s'ar fi putut aptica, bunăoară, în biserica ortodoxă română care, prin însuși felul ei de organizare acordase elementului laic o influență reală asupra conducerii sale.

Ar fi fost o tragedie pentru români să reușească acest plan șiret. Românii, însă, au respins încercarea de a vâri biserica în luptele politice. Nu s'au mulțumit cu organizarea democratică a bisericii ortodoxe, ci au cerut autonomie și pentru biserica greco-catolică.³⁴⁾ Cele două biserici naționale, care mai multe secole

³²⁾ Originalul conceptului și răspunsurile episcopilor printre documentele Tisza la Academia Ungară, Budapesta, cf. *Dr. Francisc Albrecht* op. cit. 20-22.

³³⁾ Discurs rostit la banchetul dat în onoarea episcopului Ioan Papp al Aradului, cf. *Dr. Francisc Albrecht*, op. cit. pag. 33.

³⁴⁾ Punctul 2 din programul prezentat de comitetul național în negocierile din 1914. Cf. *Dr. Francisc Albrecht* op. cit. pag. 58.

au conservat limba și cultura națională, erau mult mai scumpe românilor, decât să la asvârle victimă pasiunilor politice. Insistențele contelui Tisza s'au isbit de zidul disciplinei și solidarității naționale a tuturor românilor din Ungaria, cari nu au admis nici-o abatere dela linia de conduită fixată de comitetul național, unicul reprezentant politic autorizat al lor.

În sfârșit, contele Tisza a trebuit să se convingă că făcând abstracție de unele persoane, unitatea românilor nu poate fi distrusă și în toamna anului 1913 a acceptat să trateze cu șefii partidului național român.

Un examen minuțios al materialului negocierilor cunoscut până acum ne convinge că: *în Ungaria antebelică nu au existat nici condițiunile obiective pentru soluționarea problemei naționalităților*. În aceste negocieri s'au ciocnit două concepții diametral opuse: pe de-o parte națiunea română în formare, conștientă de importanța și de puterea ei, pusă în afară de lege și, din această cauză, cu veleități vădit revoluționare, — iar pe de altă parte muștrările de conștiință tardive ale unei națiuni obosite, în plină decadență, care aflându-se în minoritate în țara sa proprie, nu-și mai putea menține dominațiunea politică decât prin mijloace autoritare. Aici — dorința de libertate, dincolo — dorința de dominațiune. Față de această realitate crudă erau inoperante argumentele ipocrite și artificiale ale unei pretinse „rațiuni istorice“, care deducea dreptul ungarilor de a domina majorității imense din însăși voința de dominațiune. Viața și progresul însă nu cunosc ficțiuni și conștiința națională românească, o realitate operată, mai curând sau mai târziu trebuia să-și producă efectele.

Odată ce contele Ștefan Tisza a recunoscut că „lupta ce s'a desfășurat între români și unguri se dă pentru stăpânirea puterii“, era iluzorie orice oratorie spre a convinge pe români să se mulțumească pe teritoriul național cu anumite drepturi „minimale“. Odată ce dânsul a mărturisit că „o politică corectă față de naționalități trebuie să fie cu două fețe“, nu mai putea pretinde românilor să aibă încredere în sinceritatea și bunăvoința lui³⁵).

Românii, știind că reprezintă majoritatea populației Ardealului, pretindeau aplicarea principiului naționalităților, care ir-

³⁵) *Contele Ștefan Tisza*: „Observațiuni la articolul lui Mihail Réz“, „Magyar Figyelő“ An. II (1912). Vol. IV. pag. 204—5.

cumba dreptul de autodeterminare și o autonomie colectivă a naționalității majoritare. Iar Tisza apăra o ficțiune: „unitatea etică și națională” a unui stat care, prin dualism, a sacrificat o bună parte din suveranitatea sa pentru a-și salva existența.

În discursurile sale rostite în chestiunea negocierilor româno-ungare a accentuat de multe ori că nu acceptă nici-o soluțiune care ar reclama o modificare a statutului de drept public. În 1910 s'a declarat mulțumit, în această privință, cu o renunțare a românilor la autonomia Ardealului și ca aceștia să accepte dualismul.³⁶⁾ În 1913/14 deja refuza orice concesiune care ar fi oferit românilor o autonomie oricât de redusă. A refuzat „a limine” ideea de a reorganiza circumscripțiile electorale astfel ca românii să aibă o majoritate absolută în cel puțin cincizeci de circumscripții și ca în regiunile locuite de ei să se numească numai funcționari români, pe motivul că „aceste doleanțe ating puterea”.³⁷⁾ Nu a fost dispus să aplice nici legea naționalităților.³⁸⁾

Desigur că, în astfel de condițiuni, delegații comitetului național român s'au convins că *impăciuirea româno-ungară nu se poate realiza în cadrele statului ungar*. Interesele vitale ale statului ungar — formațiune artificială — erau incompatibile. Cadrele istorice ale acestui stat și „libertatea” pe care regimul dualist, în megalomania sa, ar fi fost dispus să le acorde românilor, au fost prea înguste pentru o viață națională intensivă. Deci, au curmat discuțiunile academice, supunându-se cu o conștiință împăcată verdictului istoriei, care trebuia să le facă drepte.

³⁶⁾ Dr. Francisc Albrecht, op. cit. pag. 32.

³⁷⁾ Discursul rostit în ședința din 20 Februarie 1914 a camerei deputaților. Idem, pag. 36—7.

³⁸⁾ Idem, pag. 55—56: „*Unele dispozițiuni, și anume: cele mai importante dispozițiuni ale legii naționalităților nu pot fi aplicate*. Este imposibil să le executăm, deoarece legea din 1868 a fost o manifestare ideală a bucuriei națiunii ungare de a fi redobândit libertatea sa constituțională. Națiunea a promulgat legea din 1868 în speranța înfrățirii, în speranța că această lege va avea un răsunet. — că cetățenii nemaghiari ne vor fi recunoscători pentru ea, — că vor înceta orice atac împotriva integrității politice și teritoriale a națiunii și statului ungar. Ne-am înșelat.”

„Ei și-au bătut joc de această lege și mulți dintre concetățenii noștri nemaghiari au recurs la cea mai întinsă agitație și instigație. Agitația a început în interiorul țării, apoi națiunea a fost ponegriată în fața cercurilor austriace (de la care s'a așteptat un anumit sprijin) și în toată Europa. Oare națiunea ungară ar fi putut aplica dispozițiunile acestei legi care s'a făcut pentru frași și nu pentru inamici înfocați? A trebuit să luăm o altă direcțiune, să *reliefăm cât mai mult caracterul național al statului ungar, să înființăm o organizațiune națională atât în justiție cât și în administrație. Ar fi o adevărată nebunie și smucidere din partea națiunii ungare, să execute o lege care s'a bazat pe premise false...*”

Eșuarea acestor negocieri, însă, a plasat chestiunea românească în rândul preocupărilor internaționale. „Această chestiune — scria Gheorghe Lukács — este o chestiune pur internă a Ungariei, în care nimeni nu are dreptul de a interveni. Totuși, nu se poate nega că ea a căpătat o oarecare importanță internațională, datorită faptului că Ardealul, partea locuită în majoritate de români, are o graniță comună cu statul român. Prin urmare, rasa română, element alcătuitor de stat, manifestă un interes firesc pentru românii cari aparțin unui stat străin, iar românii din Ungaria urmăresc cu vie atențiune dezvoltarea condițiilor lor de peste granițe.”³⁹⁾

Contele Ștefan Tisza niciodată nu a contestat legitimitatea acestui interes reciproc, a susținut doar că situația internațională nu este favorabilă ideii de unire a tuturor românilor. Nu s'a întreat însă: Ce se va întâmpla dacă situația internațională va deveni favorabilă?

Momentul a sosit după asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand, unica speranță a românilor din Ungaria, când sprijinul României sfidate de unguri a devenit indispensabil pentru puterile centrale. Atunci contele Tisza, care la începutul anului 1914 a protestat cu vehemență contra versiunii că el a discutat cu românii la sugestiunea unor factori străini, a trebuit să suporte și mediațiunea guvernului german în această „chestiune pur internă”. Argumentele cu care căuta să-și potolească revolta, și anume că: intervenția guvernului german nu a atins cătuși de puțin suveranitatea statului ungar, nu pot spulbera însuși faptul de o importanță capitală în desfășurarea evenimentelor ulterioare. În memoriul expediat ministrului german la București, în luna Septembrie 1914, contele Tisza în sfârșit a mărturisit că:

„Românii locuiesc într'o masă destul de compactă în centrul și 'n părțile orientale ale Ardealului, în coastele occidentale ale Munților Apuseni. Numai o jumătate dintre ei trăiesc în Ardeal, restul locuiesc în județele mărginașe, dintre cari în trei județe se află în majoritate absolută... Principala cauză a nemulțumirii lor este ideea națională, care nu-și poate realiza toate postulatele în cadrele unui stat străin. Aspirațiunile politice ale românilor din Ungaria nu pot fi satisfăcute nici cu cea mai mare bună-voință...”⁴⁰⁾

³⁹⁾ Gheorghe Lukács: A román kérdés (Chestiunea românească), „Magyar Figyelő” An. IV. (1914) Vol. I. pag. 97—109.

⁴⁰⁾ Opere Complete, Vol. II. pag. 159.

Prin acest suspin contele Ștefan Tisza implicit a recunoscut și faptul că problema naționalităților din Ungaria nu s'a putut soluționa altfel decât prin Tratatul dela Trianon.

Publiciștii contemporani, în frunte cu Emil Ludwig, iau apărarea contelui Ștefan Tisza și în chestiunea războiului.

Eu cred că energia și cerneala consumată în acest scop sunt cheltuite inutil. În realitate, este indiferent dacă Tisza a preparat războiul în mod conștient, cu mulți ani înainte, sau l-a acceptat în ultimul moment, deoarece cu un singur gest l-ar fi putut opri.

Realizarea unității italiene și a celei germane, emanciparea micilor state naționale din Balcani de sub dominațiunea turcească, au indicat precis direcția în care va progresa istoria popoarelor mici din Bazinul Dunărean. Normal ar fi fost ca poporul ungar — care a suferit atât de mult din cauza Habsburgilor — să renunțe la vechile sale aspirațiuni de dominațiune și, înțelegând rostul epocii, să se ralieze popoarelor mici, împotriva imperialismului dinastic și de rasă. Ori el s'a atașat elementului austriac spre a suprima celelalte naționalități ale monarhiei.

La începutul secolului nostru era evident că monarhia nu mai poate rezista ofensivei din ce în ce mai puternice a naționalităților fără o reorganizare radicală a aparatului de stat. Autoritatea cu care minoritatea — propriu zis — austro-ungară, paralizată prin multiple frământări sociale și politice, și-a menținut dominațiunea asupra unei majorități de o vigurozitate impetuasă, nu a mai putut garanta funcționarea echilibrată și normală a dualismului, și a recurs la acte de violență contra naționalităților. La periferiile monarhiei și-a făcut apariția iredenta.

Poporul ungar a încercat o decepție dureroasă. Conducătorii, cari au pus temelile dualismului, au crezut că forța armată și autoritatea de mare putere a monarhiei vor pune statul ungar „istoric“ la adăpostul ostilității naționalităților. Ei au disprețuit conștiința națională a acestora crezând că mișcarea naționalităților se datorește instigației Habsburgilor, cari ar fi întrebuințat-o ca instrument de coercițiune împotriva ungarilor rebeli. Când, însă, monarhia și-a trădat aspirațiunea de a deveni protectoarea micilor state naționale reînființate în Balcani în urma refluxului turcesc, Ungaria a căzut într'o dilemă tragică. Atunci s'a văzut că dualismul îi impune o politică ce nu se mulțumește cu supri-

marea românilor și slavilor din Ungaria, ci râvnește și la independența conaționalilor lor de peste granițe.

În acest fapt rezidă tragedia Ungariei și a contelui Ștefan Tisza, căruia i s'a încredințat cărma tocmai în momentul când diplomația monarhiei a suferit prima înfrângere în Balcani. El a fost delegat să reducă la tăcere naționalitățile și să comande efortul exasperat al patriei sale pentru salvarea granițelor „istorice“.

Se poate admite că rolul pentru care s'a angajat, a fost greu și ingrat, iar felul cum s'a achitat de acest rol — impozant. Dar nu este mai puțin adevărat că Tisza a considerat războiul ca ultima salvare pentru țara sa poliglotă, menit să o scape de „conspirația“ naționalităților și a micilor state vecine. În concepția lui problema naționalităților și războiul, pentru care a mobilizat cele mai bune energii ale națiunii ungare, erau nedespărțite.

Cunoscutul istoric Wilhelm Fraknoi spune, cu drept cuvânt, că Tisza ar fi putut salva pacea mondială prezentându-și demisia. Literatura de propagandă ungară combate foarte violent această teză, afirmând că demisia lui ar fi provocat convulsii fatale în raporturile austro-ungare și ar fi dislocat temeliile dualismului.⁴¹⁾ După părerea acestei literaturi, un astfel de gest ar fi fost în contradicție cu caracterul lui Tisza, care niciodată nu a dezertat dela datorie și căruia îi place să-și asume răspunderea, sfidând popularitatea.

Acest argument mi se pare artificial. Știm că în anul 1913, când regele Franz Josif i-a refuzat autorizația de a se bate în duel cu unul dintre adversarii săi politici, el l-a amenințat cu demisia. Atunci Tisza credea că nu este obligat să continue lupta contra forțelor antidualiste și revoluționare din Ungaria spre a apăra coroana, care li acordase o încredere excesivă.⁴²⁾ Ori, este de necrezut că un prim-ministru de talia lui, să fi putut fi dispus să demisioneze din pricina unei chestiuni pur personale și să nu fi putut face acelaș gest în scopul de a salva pacea mondială, dacă ar fi fost pătruns — precum se spune — de un adevărat pacifism.

Se spune că Tisza s'ar fi opus planului de a ataca Sârbia. El ar fi preconizat un ultimatum energic, care să demonstreze forța și autoritatea de mare putere a monarhiei, dar care să nu ultragieze suveranitatea statului infractor, și nu a cedat decât

⁴¹⁾ *Baron Ervin Roszner*, op. cit. pag. 9—10

⁴²⁾ *Szász Carol*, op. cit. pag. 82.

numai atunci, când s'a convins că amânarea războiului ar pefticita alianța cu Germania și ar modifica raportul forțelor în detrimentul monarhiei.

Tisza însă avea o concepție foarte curioasă despre răspunderea bărbaților de stat pentru războaiele provocate de ei. „Sunt cunoscute — scria el în 1911 despre idolul său german — negocierile particulare confidentiale pe care Bismarck le-a întreținut timp de un an cu reprezentanții națiunii spaniole. După divulgarea acestor negocieri nu se mai poate contesta vina lui Bismarck în provocarea acestui casus belli. Am bagateliza figura de bronz a marelui teuton adumbrind calmul îngrozitor cu care, patru ani de zile, a preparat răfuiala cu imperiul francez“⁴³).

Foștii săi colaboratori, cari au văzut aplicat real acest principiu de însuși Tisza, astăzi refuză să bagatelizeze „voința de fier“ de care s'a călăuzit în toată viața lui, pentruca să-i acorde circumstanțe atenuante cu privire la răspunderea pentru declanșarea războiului. Bunăoară, contele Kuno Klebelsberg, care a stat de vorbă cu el în timpul consiliilor secrete premergătoare declarării războiului, desminte categoric versiunea că Tisza numai sub presiunea evenimentelor și-ar fi dat consimțământul la actul irevocabil și ireparabil.

O astfel de interpretare ar fi în flagrantă contradicție cu caracterul său. Tisza s'a convins că cercurile vieneză pun la cale o diversiune diplomatică spre a masca falimentul regimului aplicat de ministerul de finanțe comun în Bosnia și Herțegovina și care a iritat până la maximum de tensiune sensibilitatea națională jugoslavă. Considera atentatul dela Seraievo drept răspuns al providenței la acuzațiunile lansate de amicii arhiducelui asasinat, după cari intoleranța ungară față de naționalități ar fi vinovată de războiul pe care monarhia nu-l mai putea evita. Refuza ca războiului proiectat să-i atribue un caracter de retorziune. Admitea că regele Franz Iosif este simpatizat în deosebi în țările monarhice și că opinia publică europeană se va manifesta împotriva Sârbiei, dar numai atâta timp cât monarhia va păstra limitele apărării legitime.⁴⁴)

Tisza nu a fost niciodată contra războiului. Dimpotrivă, l-a

⁴³) *Contele Ștefan Tisza*: Wertheimer „Andrássy“-ja (Andrássy al lui Wertheimer), „Magyar Figyelő“. An I. (1911) Vol. I. pag. 324.

⁴⁴) *Contele Kuno Klebelsberg*: Ami kimaradt Tisza-émlékbeszédemből (Ceeace s'a omis din discursul meu comemorativ despre Tisza), „Pesti Napló“ din 3 Noembrie 1929.

așteptat și *preparat* cu „un calm îngrozitor“. Teroarea cu care a trecut legile militare prin corpurile legiuitoare ungare, disprețul cu care a înfruntat agitațiunile opoziției, ostilitatea lui dârză față de proiectele de reformă electorală, discursurile rostite în ultimii ani cu nenumărate aluzii la „o mare încercare, prin care are să treacă în curând statul ungar“, graba de a dezarma naționalitățile din Ungaria cu anumite „concesiuni“, demonstrează cu prisosință că războiul nu l-a găsit nepregătit. A voit însă ca monarhia să nu-și ia răspunderea inițiativei, ci să aștepte să fie provocată.

Astăzi nu se mai poate contesta că dela 7 Iunie 1912, când pentru a doua oară i s'a încredințat guvernul, el a exercitat o influență decisivă asupra politicii externe a monarhiei. El a impus contelui Berchtold ca în conflictul balcanic să favorizeze Bulgaria în detrimentul României, atitudine, care a dus la cunoscuta încordare a relațiunilor româno-ungare. Influența lui asupra politicii balcanice a monarhiei a fost atât de supărătoare pentru înseși puterile centrale, încât la Berlin în anumite momente se vorbea de „o politică externă ungurească.“⁴⁵⁾

Tisza ar fi fost dispus încă din Noemvrie 1912 să aplice sancțiuni militare contra Sârbiei, când monarhia scandalizată de cazul Prohasca, a ordonat mobilizarea parțială. Oricât de feroase au fost, însă, împrejurările în care a fost asasinat acest consul austriac, el a găsit că nu constituie un casus belli destul de palpabil și nu pune monarhia la adăpostul acuzațiunii că ar avea aspirațiuni de cucerire.

În Iunie 1914 situația Ungariei, deși agravată, era mult mai timpede. Revolverul lui Gavriilo Princip a stins viața celui mai puternic adversar al dualismului și al contelui Ștefan Tisza. Nu mai amenința primejdia că Austria va cuceri noi teritorii jugoslave, care în caz de federalizare a monarhiei ar fi amenințat preponderența ungară. Tisza acuma avea de învins numai ambiția factorilor militari.

Examinând atitudinea lui la lumina proceselor verbale dresate în consiliile secrete din luna Iulie 1914, această logică devine evidentă. În ședința din 7 Iulie 1914 a consiliului de miniștri comun contele Tisza condiționează o acțiune militară contra Sârbiei — fără considerare la atitudinea Rusiei — de consimțământul Germaniei. Iar când i se dă asigurarea că regele Franz

⁴⁵⁾ Dr. Francisc Albrecht, op. cit. pag. 84.

Iosif a obținut o procură în alb dela Kaizerul Wilhelm, Tisza nu se opune ca consiliul să treacă la examinarea scopului acestei expediții militare. „S'a admis — spune procesul verbal — părerea șefului guvernului ungar că Sârbia, deși micșorată ca teritoriu, să nu dispară complet, ținându-se cont de opoziția verosimilă a Rusiei. În sfârșit s'a hotărît ca Sârbia redusă, din punct de vedere militar să depindă întru câțva de monarhia dualistă.”⁴⁶⁾

După aceste garanții formale contele Ștefan Tisza și-a dat adeziunea și hotărîrea fatală s'a luat cu unanimitate de voturi.

Tisza a ținut foarte mult ca aceste garanții să fie respectate întocmai. Nu admitea nicio cucerire care ar fi majorat teritoriul Austriei și ar fi periclitat influența ungară în monarhia dualistă. Contra ministrului de externe Burián a îndreptat un atac de o violență neobișnuită pentru că acesta își permisesese luxul de a se gândi la încorporarea Poloniei. Iar pe arhiducele Frideric, pe Conrad von Hötzendorf, șeful marelui stat major, și pe Thalloczy, delegatul guvernului ungar pe lângă guvernatorul militar al Sârbiei ocupate, îi bombardează cu proteste energice, acuzând comandamentele militare că acolo s'ar lua măsuri pentru stabilirea definitivă a dominațiunii austriace. La 30 Martie 1916 le cere ca „armata să se abțină dela orice reclamă sau dela planuri ce trădează intențiuni de anexiune. Populația sârbă să fie tratată drept, dar sever, iar alimentarea ei să se limiteze la alimentele și sămințele strict necesare”.

În memoriul din 25 Mai 1916 le reproșează că în fruntea instrucțiunii publice din Sârbia ocupată au numit un militar, iar școlarii sunt puși ca la apariția comandanților militari să cânte imnul austriac⁴⁷⁾.

Ar fi o greșeală de neiertat ca această atitudine să o atribuim pacifismului contelui Ștefan Tisza. El era unul dintre cei mai convinși campioni ai dualismului care tindea, prin capitularea naționalităților, la construirea statului național unitar și, apoi, la supunerea națiunilor vecine.

Alexandru Olteanu

⁴⁶⁾ *Colecția Actelor Diplomatice Austro-Ungare*, 1919 No. 8. pag. 33.

⁴⁷⁾ *Opere Complete ale contelui Tisza*. Budapesta 1934. Vol. V.

Participarea Transilvănenilor în războiul de eliberare

de Sever Stoica

Participarea Transilvănenilor în războiul de eliberare este dovada cea mai luminoasă a sforțării tuturor Românilor de a se uni într'o singură țară. Participarea aceasta n'a însemnat numai o contribuțiune de sânge, n'a fost numai tălmăcirea aceleiași voinți de unire, care a animat pe toți Românii, n'a constituit numai o expresiune a unității istoriei noastre, ci ea a însemnat în acelaș timp un plebiscit veritabil al voinții unirii Transilvaniei cu Mica Românie.

Asupra participării Transilvănenilor în războiul de întregire, s'au scris câteva cărți*), dar încă un istoric complect al voluntarilor români nu există. Și, totuși, acțiunea voluntarilor români, despre cari doar d. Kirițescu înregistrează câteva sgâr-cite rânduri în cartea sa asupra războiului de întregire, rămâne cea mai minunată pagină a războiului de eliberare. Dar rămâne un fenomen trist că pe cât de mare a fost ecoul acțiunii voluntarilor transilvăneni în războiul mondial, pe atât de slab răsunet a avut în România Mare. Ce interese mărunte au dictat complicitatea aceasta a tăcerii, ce meschinării au determinat ca atunci când se proslăvesc atâtea lucruri fără însemnătate, și când altora li se atribue o importanță mai mare decât cea pe care au avut-o, despre voluntari să nu vorbească nimenea? Să fie așa de jenant eroismul adevărat? Să treziască atâtea gelozii eroismul tăcut în fața eroismului guraliv al întrunirilor politice? Va veni, însă, timpul, când istoria,

*) Cum ar fi, deopildă, cea a d-lui Voicu Nițescu: „Douăzeci de luni în Rusia și Siberia”, cea a d-lui dr. Petre Nemoianu: „Prima Alba-Iulia”, cea a d-lui dr. Elie Bafnea: „Voluntarii Români din Siberia”, amintirile d-lui dr. Octavian Tăzlăoanu publicate în volum (titlul cărții ne scapă), articolele d-lui C. I. Codarcea în „Gazeta Voluntarilor” și acum recent în ziarul „Le Moment” sub pseudonimul C. I. Cornelius, despre voluntarii români în armata franceză, cum și atâtea alte articole, cari au văzut lumina tiparului, toate scrise de voluntari.

peste ingratitudea contemporanilor, va așeza pe acești fii ai neamului în aureola lor reală.

Prima caracteristică a voluntarilor transilvăneni este că ei au sângerat pentru idealul național pe toate fronturile războiului mondial. Ei au luptat pe frontul românesc, ei au dat lupte pe frontul rusesc, ei au murit pe frontul siberian, ei au dat piept cu dușmanul pe frontul francez, ei au mușcat țărâna morții pe frontul belgian, ei au luptat pe frontul italian. Pe toate fronturile, în toate țările sunt îngropați Transilvăneni. Ei sunt îngropați în Rusia, în Siberia, în Belgia, în Italia, în Franța, în România cea mică și martiră, pretutindeni unde a trebuit să curgă sânge. Nici o națiune n'a sângerat pe atâtea fronturi, nici o națiune n'a luptat sub atâtea steaguri pentru unitatea națională, nici o națiune n'a stropit cu sângele său atâtea linii de bătaie, nu împintenit de constrângerea autorității de stat, ci din propriul său îndemn, din revărsarea generoasă a necesității de sacrificiu pentru neam. Dar unde sunt acești morți? Cine le mai pune o cruce? Cine le mai străjuește mormântul? Cine-și mai aduce aminte de ei? Am devenit atât de insensibili, încât i-am uitat pe toți? În banchetul României-Mari amintirea lor să fie așa de indezirabilă, așa de inoportună, așa de tulburătoare? Și totuși, oamenii aceștia au murit și au luptat pentru noi.

Conflagrația universală e plină de pagini emoționante, dar nu cunosc o pagină mai lirică, o pagină mai patetică ca aceea a prizonierului transilvănean Augustin Roșianu, adresată ministrului de războiu al României Mici:

Pongoma, 6 1917

Domnule ministru de războiu rumân V. Brătianu

România

„Eu Augustin Roșianu din comuna Joajul de sus poșta Teiuș fostam soldat austriac la la al 50-lea Infanterie Regiment din Alba-Iulia Transilvania.

Deci viu (să vă aduc) la cunoștință, că foarte multe întrebări eu am făcut din luna lui Ianuarie anul de față pi la toți comandantii ce i-am văzut și i-am întâlnitu pe aicea prin Rusia și am trimes cărți și la consulul Dvoastră din Petrograd și pi la toate tipografiile rumânești de prin Basarabia. Rugatuneam în tot felul, ca să ne dea sfatul și îndrumare cum să putem

ajunge ca de bună voie soldați în armata rumână, și până astăzi nici un răspuns nu am primit dela nimenea. Și nu mă pot odihni în gândul meu și dorința mea cea mare față de neamul nostru și patria noastră rumânească. Cât știu eu adevărul, că în zilele de față ce se petrece în lume, este mare luptă de brațe luptătoare contra dușmanilor noștri, cari caută să ne nimiciască. Și acuma m-am hotărât eu singur să mă adevăresc la înalta față al Excelenței sale Brătianu și la înalta căpetenie de război rumân cu câteva rugări.

1. Mă rog să faci înștiințare la înalta căpetenie a Rusiei să mă elibereze din prizonieri și să mă lase a veni în armata rumână.

2. Și de domnul Excelența Sa Brătianu să mă primiască ca un fiu al patriei și al neamului sub comanda sa românească, că eu voi fi cel mai bun supus și ascultător al patriei rumâne, după știința și puterea mea.

3. Și dacă nu se poate împlini din ceva cauză dorința mea ca să vin în persoană în ajutor D-Voastră mă rog să î-mi trimiteți o adresă curată, că ce adresă și unde primiți D-Voastră împrumutul de războiu dela țărani rumâni, că și eu de astăzi înainte voiesc cu din cât am putere după sudoarea mea de un an de zile de prizonier și după munca mea din cei 70 copeici la zi să mă și îmbrac din ei, adecă vestminte de trebuință pentru mine am adunat 75 ruble și din acestea de bună-voia mea dau 50 ruble împrumut statului nostru rumânesc.

4. Și dacă nu voiți ca împrumutu de războiu să primiți dela mine, Vă rog dați-mi adresa dela crucea roșie rumânească că săi trimet acolo ajutorul fraților mei rumâni, care sau vârsat sângele și sau nenorocit pentru mine cel din Transilvania să mă elibereze. Mai departe mă rogu fiva aminte din mica mea epistolă care eu am scris-o, cu cel mai curat scopu și gând, căci acum aş putea eu să vă ajut în ziua de astăzi la neconținut muncă a Domniilor voastre care o aveți de față și cu înalt chip și privință din ce eu am scris nu știu și nu vă pot ajuta fără numai așa.

5. Și vă scriu drept ca să știți, că scopul meu și la sute și mii de frați rumâni prizonieri din Rusia este. Căci dacă nu vom putea ajunge noi cu ori și ce scop de ajutor la D-voastră, noi când se va pune pace în toată lumea, noi vom veni în acel teritor pământ unde va stăpâni Rumânia. Dar unde va

stăpâni dușmanul nostru, până ne stă capul în sus niciodată nu vom intra și mai ales eu unul nici decum în veci. Și dacă nu ne veți voi să ne primiți pe pământul rumânesc, vom rămâne aicea. Dar să ne mai stăpânească Austro-Ungaria, niciodată.

Căci slab rumân va fi acela care să încrede că ungurii vor da dreptul național, fără știu că cu acele drepturi vom fi cu mult mai rău decât a fost, dacă Transilvania nu va fi luată de Rumânia.

Dară Dumnezeu să vă ajute în gândul și scopul pe care îl aveți.

Trăiască România și întovărășiții ei.

Augustin Roșianu,

Prizonier din Transilvania azi în Rusia

A doua notă fundamentală a acțiunii voluntarilor transilvăneni este că prin manifestul dela Darnița, lansat în ziua de 13/26 Aprilie 1917, într'o vreme când mai bine de jumătate din țara mamă era cotropită de trupe dușmane, Transilvănenii își manifestă voința lor neclintită de a forma o singură țară și de a uni Transilvania cu Mica Românie.

Al treilea merit covârșitor, dar care n'a fost niciodată subliniat și a cărui importanță n'a fost reliefată, este hotărîrea Transilvănenilor de a constitui după consfătuirea cu șeful misiunii militare franceze în Rusia, colonelul Paris, un nou Corp de voluntari transilvăneni și bucovineni, în momentul când țara îngenunchiată de armata germană și guvernul oficial al României a încheiat pacea dela Bufta. Aceasta înseamnă că într'o vreme de depresiune, când atâția și-au pierdut încrederea în viitorul neamului, Transilvănenii nu și-au pierdut credința în învierea întregului popor român. Dar hotărîrea aceasta mai înseamnă că în clipa când guvernul oficial a semnat pacea dela Bufta, poporul român prin hotărîrea voluntarilor transilvăneni a proclamat fățiș nerecunoașterea acestei păci și hotărîrea irevocabilă de a lupta pentru eliberarea întregului popor.

Viitorul avea să dea dreptate voluntarilor transilvăneni. Și, totuși, acești voluntari în România Mare n'au avut viitor. Ei au fost contopiți în masa anonimă, în timp ce aceleași elemente în Cehoslovacia au constituit coloana vertebrală a

statului, iar în Iugoslavia au devenit principalii factori ai consolidării naționale. Istoria va explica, cu seninătatea sa, toate aceste umbre. Acțiunea voluntarilor transilvăneni va fi integrată între paginile cele mai luminoase ale acestui neam. Țureola lor va crește, pentrucă n'au fost răsplătiți și pentrucă trăind între contemporani, n'au fost cunoscuți.

Sever Stoica

Ady despre contele Ștefan Tisza

Totu-i dela Soarte, iubiți-l
Și pe el, pe nebunul turbat dela Ghest,
Pe incendiatorul ca o stea cu coadă,
Și 'n ochii domnilor și 'ntr'ai maghiarilor zdranță.
Căci și el e trimisul vremurilor,
Și-aprinde ca scrum să s'aleagă
De grămada domnească de guñoaie a Huniei,
Pe care omenirea o reneagă.

(Din poezia »Năvălim la răscoală»
a lui Andrei Ady, tălmăcită pe românește de Ișiaia Tolan în »Gazeta Antirevizionistă» din 26 Mai 1935)

Dacă nu se făcea România-Mare...

Cum plănuise contele Bethlen să desființeze pe românii din Ardeal

Eminenta „Revue de Transylvanie“ a divulgat în n-rul de pe Nov.-Dec. 1934, sub semnătura directorului său, d. prof. Silviu Dragomir, un document de cea mai mare importanță, cu privire la planurile ce le aveau ungurii față de românii din Ardeal pentru cazul că nu pierdeau Ardealul: *un memoriu (în facsimile) al contelui Ștefan Bethlen, prim-ministrul de mai apoi al Ungariei mici, prezintă contelui Ștefan Tisza în anul 1917 cu puțin înainte demisia lui Tisza, și tradus în fapt — ca început — prin numirea lui Bethlen de comisar peste Ardeal, prin interzicerea cumpărărilor de pământuri de către români, și prin acea faimoasă zonă culturală a lui Apponyi.*

Ce preconiza la 1917 avocatul de astăzi al minorităților

Dupăce-a arătat în introducere că maghiarizarea Ardealului e o chestiune de viață și de moarte pentru Ungaria și dupăce a tras nădejdiile cele mai optimiste din faptul că'n anii 1880—1900 ungurii s'au sporit în Ardel dela 630.000 la 920.000, iar românii dela 1.180.000 la abia 1.470.000, deci ungurii s'au sporit aproape atâta cât românii, cari la 1880 erau aproape de două ori cât ei, — contele Bethlen a cerut prin memoriul său să se maghiarizeze Ardealul cu orice preț, prin următoarele mijloace:

Să se creieze un organ ministerial anume;

Să se ia, de-o parte, măsuri imediate pentru exterminarea românilor, și de altă parte pentru întărirea ungarilor și a sașilor docili. În ce privește acest al doilea punct: întărirea ungarilor, preconiza să se aducă unguri noi în Ardeal, să nu fie lăsați cei de acolo să emigreze, să se promoveze

asimilarea, să se apere insulele ungurești în contra desnaționalizării, și să se promoveze în chip dirijat (tervszerű) emigrarea românilor în România.

Iată și amănuntele acestei uneltiri satanice:

I. In domeniul economic:

Să se întărească ungurii din Ardeal cu elemente ungurești noi, și anume (cităm):

„1. Printr'o politică de mari proporții a proprietății, din partea statului, în următoarele două direcții:

D. prof. univ. SILVIU DRAGOMIR, directorul eminenței publicații „Revue de Transylvanie“, care a dat în vilcag atentatul pus la cale de contele Bethlen și soții în contra poporului nostru.

a) Prin asigurarea unor astfel de prevederi în **tratatelor de pace** ce se vor încheia cu România și cu Sârbia, cari să facă cu puțință înființarea și organizarea, după alăturatul plan amănunțit, a unor *finuturi grănicerești maghiare pe tot lungul graniței Ardealului precum și în județele Caraș-Severin, Timiș și Torontal (Vezi anexele)*. Iar dacă la tratativele de pace așa ceva nu se va putea obține, să se ia măsuri ca înființarea finuturilor grănicerești maghiare să fie asigurată.

b) *În celelalte părți ale Ardealului dorim o acțiune de colonizare agricolă de mari proporții, în primul rând pentru sporirea ca număr și putere a poporului unguresc depe văile cele mai prețioase, tot astfel legarea organică a săcuilor cu ungurimea din Ungaria, peste câmpie și peste județele Solnoc-Dobâca, Sălaj și Cluj.*

Pentru garantarea dublei direcții a colonizării prețindem:
2. Corpurile legiuitoare să dispună imediat, că în cei

doi ani după 'ncheierea păcii *statul să aibă drept să cumpere toate acele proprietăți* cari au fost cumpărate după izbucnirea războiului de către societăți pe acțiuni sau de societăți corporatiste, sau cari și-au schimbat stăpânul pe cale speculativă — prin parcelare — și în sfârșit pe cele a căror parcelare e 'n curs.

f) Dorim să se aducă o lege de politică organică a proprietății, care să trebuiască să asigure, printr'o dotare materială de mari proporții, de-o parte ca să îndrume spre Ardeal acțiunea socială mare a colonizării invalizilor, precum și-a celor expatriați în America și România, a ungarilor de aiurea cari vor să emigreze și în sfârșit a repatriaților ciangăi din Bucovina și Moldova; de altă parte ca *latifundiile de mână moartă precum și cele legate sau admise la vânzare, a căror mutare din Câmpia ungurească și din ținuturile ungu-rești ale Panoniei s'ar părea de dorit din motive sociale, să fie mutate prin schimb în ținuturile de graniță locuite de români*, și în sfârșit să se conserve clasa mijlociilor proprietari maghiari din Ardeal prin scutițe de sarcini agrare și printr'o corespunzătoare reorganizare a creditului și să fie întărită prin noi colonizări făcute în teritoriile cu populație mixtă sau străină“.

În continuare se cere pentru finanțarea acestor operați și pentru contrabalansarea „Albinei“ și-a celor 117 sucursale ale ei, să se înființeze alături de Banca Allruistă o Bancă economico-culturală maghiară.

Se cere apoi: O mai mare dotare a organizațiilor economice maghiare (cooperative, etc.) și înființarea de sucursale și 'n ținuturile neungurești.

Apoi:

Schimbarea legii minelor, din punctul de vedere al valorificării dreptului maghiar de proprietate (adecă confiscare)

În finalul acestui capitol (privitor la măsurile de ordin economic) se cere, *pentruca să se pună capăt separării după naționalitate a vieții economice ardelene și organizării ei particulare după naționalitate:*

1. Să se interzică a se înființa institute financiare noi pe bază națională, și 'n general să se interzică a se înființa în Ardeal bănci noi, și-anume fixându-li-se la o sumă cât mai mare capitalul de bază; apoi să se pună institutele fi-

nanciare existente sub controlul statului, numindu-se la ele un comisar ministerial; pe urmă să se asigure prin lege libera circulație a acțiunilor, ca să nu mai fie deținute pe bază națională.

2. Să se interzică a se înființa pe bază națională societăți sau corporații industriale, comerciale, agricole, și să fie permise numai pe bază comunală sau profesională.

II. In domeniul cultural:

Pentruca pe viitor poporul românesc din Ungaria să n'aibă decât conducători „patrioți“, memoriul contelui Bethlen cerea:

Imediata statificare prin lege a școlilor greco-orientale și greco-catolice din părțile răsăritene ale țării.

Statificarea școlilor normale (preparandiile).

Inființarea de revizorate pe plăși, pentruca să fie controlul școlilor cât mai efectiv.

Controlarea severă din partea statului a școlilor vatahe secundare; o parte dintre profesori să-i numească ministerul, și avansarea să fie de competența ministerului, „pe cale disciplinară“.

Pentruca să se asigure o efectivă influență a statului la *seminariile teologice românești, să fie anexate la seminariile ungurești sau la universitățile, sau cel puțin să fie puse sub conducerea unor decani numiți de minister și deasemenea să se delege un om al ministerului pe lângă organizațiile confesionale autonome, având față de orice măsură puterea suspendării.*

Statul să ia exclusiv și nemijlocit în mâna sa distribuția congruei (a contribuției ce-o dă statul la leafa preoților).

Să se pună sub controlul statului fondurile comunităților grănicerești și toate fundațiunile școlilor și societăților naționalicești, și să nu fie lăsate a se folosi pentru scopuri antipatriotice; eventual să fie atrase în sfera noilor regiuni grănicerești ce se vor înființa (vezi mai sus, capitoul măsurilor din domeniul economic, I, a).

Societățile românești culturale, studențești, etc., să fie puse sub un sever control al statului; să se interzică a se înființa pe bază națională societăți sociale și de ajutoare.

Greco-catolicii „unguri“ din Ardeal să fie scoși de sub

jurisdicția bisericii greco-catolice valahe și să fie constituiți în comunități bisericești maghiare.

„Să se înființeze imediat biserică maghiară ortodoxă, deoarece nu există nicio piedecă de drept canonic“.

Să se promoveze și ușureze trecerea dela confesiunile românești.

Să se introducă în biserica românească ortodoxă și unită calendarul gregorian.

Să se înființeze în tot Ardealul grădini de copii de stat.

III. In domeniul administrativ:

1. O nouă împărțire a județelor din Ardeal, în așa fel ca ungurii cu sașii să fie în majoritate.

1. Posturile de notari, notari cercuali, medici de circumscripție etc., să se dea numai la oameni de încredere.

3. Reorganizarea poliției și a poliției de frontieră, ținând seama de interesele de stat.

4. In administrația județeană, municipală și comunală considerațiile de politică de partid să fie date la o parte față de considerațiile naționale și administrative; memoriul cere în privința aceasta o declarație obligatorie din partea guvernului; apoi:

„Severa respectare a principiului, că românii nu pot fi numiți în nicio slujbă în care numirea o face statul, decât numai în finuturi ungurești și 'n primul rând pe Câmpia, ungurească și 'n Panonia.“

IV. In domeniul juridic:

1. Totala unificare a Ardealului în domeniul juridic cu părțile la apus de Ardeal.

2. Înăsprirea pedepselor pentru instigațiile antipatriotice (prin presă sau verbale), **confiscarea averii** trădătorilor sau insigătorilor recidiviști.

V. In domeniul social.

1. Organizarea unei mai bune protecții a copilului și-a mamei, pentru sporirea nașiei, începând cu Săcuimea; personal patriot în azilurile de copii; azilurile de copii să pregătească viitori reangajați pe seama armatei.

2. Educație patriotică pe seama orfanilor de război în internate.

VI. In domeniul militar:

1. Reorganizarea armatei în așa fel, ca 'n fiecare regi-

PIATRA DE HOTAR

ment ungerii să fie în majoritate; să nu mai fie unități teritoriale.

2. La honvezi să fie mai multă limbă ungurească decât în trecut.

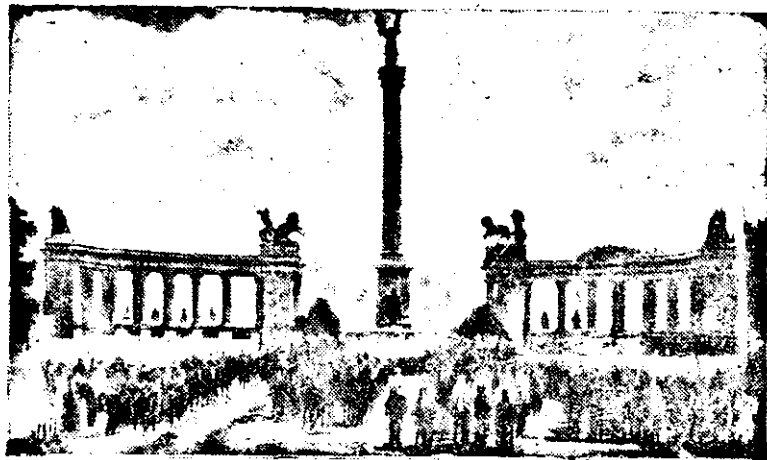
3. Reorganizarea apărării granițelor.

*

Iată ce soarte ni se rezerva dacă n'am fi avut norocul să fim izbăviți în cea mai critică clipă!

Cetitorul să compare preconizările acestea, cari n'au fost numai ale contelui Bethlen, fiindcă Ungaria oficială s'a grăbit să și le însușească și-a și început să le traducă în fapt, cu situația ce-o au astăzi ungerii în România.

Comparația e necesară, pentrucă gădele Bethlen și ceilalți călăi dela Budapesta nu se sfiiesc să vorbească până și dela catedrele universităților englezești despre tratamentul ce li-l asigură frașilor lor România, ba au neobrăzarea să invite și pe nemaghiari 'napoi la sânul Ungariei, după ce umblaseră să-i extermine în chipul ce s'arată aci.

Răspunsul dreptății dumnezeiești la uneltirile celor ce ne voiau exterminarea :

Ocuparea Budapestei de către armata română — singura capitală ocupată în războiul mondial de o armată a Mării Antante.

S'au împlinit la 31/4 August 17 ani dela acest eveniment istoric

O profeție dela 1842 a lui Fr. Deák

În „Pesti Hirlap” din 17 Oct. 1934 s'a dat în vileag o scrisoare inedită, dela 1842, a vestitului Francisc Deak, în care se spune:

„Monarhia austro-ungară nu-i un stat în sine, ci un conglomerat de mai multe națiuni mărunte, adunate 'ntr'un mănunchi de capriciile, de mânia sau de favorizarea sortii, un conglomerat ale cărui părți singuratice nu le ține la oaltă decât atât, că stau sub puterea aceleiași case domnitoare.”

„E de prevăzut că un război cu Rusia, care va clătina imperiul austro-ungar, sau poate chiar îl va nimici, va fi urmat prin intervenția Europei de o pace care va face din provinciile slave ale Austriei sau o țară, sau o putere federală.

„De-o parte Cehia și Moravia, Slovacia din Ungaria, Galiția și Lodomeria; de altă parte Carintia, Carniolia, Dalmația, litoralul mării, ținutul grăniceresc, Croația și sârbii și ceilalți slavi cari locuiesc într'un mănunchi în părțile sudice ale Ungariei... Acestea două, chiar dacă va fi să fie țări separate, vor sta în alianță una cu alta”.

Despre celelalte popoare ale fostei monarhii proorocește că se vor desmembra deasemenea, iar despre ținuturile din Austria și Panonia că se vor uni cu Germania.

Atacul în cămașă la Mărășești

Rolul Ardealului în lupta dintre Români și Unguri

„Noi Românii din Ardeal, cari eram în măsură a cunoaște toate ascunzișurile și toate gândurile întortochiate ale Habsburgilor, a acelei politici în care punctul de gravitațiune devenise tot mai mult Ungaria, văzusem un lucru, și anume că această monarhie habsburgică, fiind tot mai mult gonită din Apusul Europei, tinde tot mai mult spre Orient. Conștiința națională a Slavilor din sud, dar mai ales conștiința ridicată a Italianilor, astăzi, mâine, dacă nu mâine poimâine, de bună seamă va scoate această monarhie habsburgică din Marea Adriatică și în

consecință, va trebui să-și câștige în alte părți plămâni de respirație economică cari nu puteau fi decât gurile Dunării, și prin gurile Dunării, Marea Neagră. Se prezenta deci, înaintea sufletului nostru icoana clară că lupta cea mare între monarhia habsburgică reprezentată prin Maghiari și între poporul român se dă pentru gurile Dunării. Ori gurile Dunării, în concepțiunea de a domina în Orientul Europei, aveau să fie ale noastre și știam bine și un alt lucru, că lupta aceasta dintre poporul român și monarhia habsburgică pentru gurile Dunării, nu se dă la gurile Dunării, ci se dă în Ardeal. Aveam convingerea adâncă că acel popor dintre poporul român și poporul maghiar care va rămânea definitiv stăpân peste Ardeal, acela va domina definitiv gurile Dunării, ceea ce e egal cu

dominațiunea de stat determinată în politica din Orientul Europei. Noi simțind adâncimea acestui lucru, știam că lupta nu o dăm numai pentru existența noastră națională, ci dăm luptă pe viață și pe moarte, pentru întreg neamul românesc. În această concepțiune, am fost totdeauna de părerea că între poporul român și poporul maghiar nu poate să existe tranzațiune: ori noi, ori ei, pentrucă era vorba de existența întregului neam românesc, pe care trebuia să-l apărăm față de imperialismul habsburgic. De aceea, am fost totdeauna contra politicii mici de târguiață, care era bună numai pentru a adormi conștiințele.*

(Dintr'o conferință de după război a d-lui *Iuliu Maniu*, reproducă în monografia „*Iuliu Maniu*”, pag. 84—85, a d-lui Sever Stoica.)

O profeție a Craiului Munților

„Intr'o noapte de toamnă, a putut fi prin anii 1865—66 (povestește nonagenarul dascăl din Hălmăgel Alexandru Popescu, al cărui tată, Vichentie, fusese căpitan în oastea Iancului) — picase iară Iancu la noi în sat.

Când am văzut că ține spre casa popii Grigorescu Grigore, m'am luat și eu într'acolo. Indatăce-a sosit Iancu, popa a poruncit preotesei să aducă vinars, pită și clisă. Și ne-am omenit toată noaptea.

Iancului nu-i plăcea să vorbească despre revoluție: a spus numai atât că vaca lui cea neagră va fâta peste 70 de ani.

Noi am priceput atunci că la 70 de ani după revoluție se va întâmpla o mare minune. Cât am frăit, n'am uitat aceste cuvinte. Și, Dumnezeu, ori păcatele mele, nu m'a lăsat să mor până ce am ajuns să văd minunea cu ochii.

Socotește și dumneata: 1848 cu 70 fac tocmai 1918.*

(Din amintirile despre Avram Iancu ale poporului din ținutul Hălmagiului, culesc de d. prof. Tr. Mager.)

Românii din Bulgaria

v. *Grupul de Sud al Aromânilor*

de **PETRE PETRINCA**

Regiunea celui mai important grup de Români din sudul Bulgariei are forma unui triunghi, care cuprinde între ținuturile sale Sofia, Gorna-Giumaia, Petrici, iar vârful atinge localitățile Peștera și Stanimaca.

Localitățile mai însemnate în cari sunt răspândiți Românii Balcanici sau Aromânii ar fi:

1. Sofia, capitala Bulgariei, cu 500 familii aromâne. Acești Români sunt de proveniență macedoneană. S'au constituit în colonie românească; au o biserică, o școală primară și un gimnaziu românesc, întreținute de statul român.

O parte dintre ei sunt cetățeni români, în urma faptului că au optat pentru supușenia românească, conform articolelor din tratatul de pace dela *Neuilly*. Fiind sub scutul Legației românești din Sofia, acești Români nu sunt supuși în mod prea insistent unei asimilări bulgare, așa dupăcum sunt cei din alte regiuni ale Bulgariei sudice.

2. Gorna-Giumaia, înainte de război avea peste 300 familii aromâne. Orașelul Giumaia și Petrici erau locuite înainte de război de majorități române, dar astăzi s'au transformat în orașele bulgărești, dupăce în locul Turcilor refugiați în Asia Mică s'au instalat acolo Bulgarii veniți din Macedonia grecească și sârbească.

Astăzi, colonia românească din Giumaia de sus abia mai numără 100 de familii aromâne. Aromânii din Giumaia au o biserică și-o școală primară românească, înființate și întreținute de statul român. Acestea, însă, nu pot împiedeca violentul proces de desnaționalizare impus de autoritățile bulgare și de faimosul comitet revoluționar macedonean.

În fața pericolului asimilării, Românii din Giumaia se gândesc la o ultimă scăpare: emigrarea în țară. În 1929 au emigrat în România peste 20 de familii aromânești din Giumaia de sus.

3. Kiustendilul are cam 70 de familii de Aromâni, fără biserică și școală românească. Numărul acestor aromâni scade în mod vertiginos.

În număr mai restrâns, Aromânii sunt răspândiți în localitățile: 4. Radomir (10 familii), 5. Mehomia (15 familii) 6. Bosilegrad (5 fam.), 7. Dupnița (8 fam.), 8. Strumița (5 fam.), 9. Petrici (6 fam.), 10. Nevrocop (3 fam.), etc..

În aceste localități familiile răzlețe ale Aromânilor năpădite de Bulgari (în trecut erau centre aromânești însemnate), sunt expuse unei dispariții grabnice.

Mai însemnate ca număr de locuitori Aromâni, cari se ocupă cu păstoritul, având unele peste 100 familii, sunt comunele: 11. Sumnița, 12. Peștera 13. Rahitova, 14. Toreoha, 15. Consdova, 16. Cepins, etc.

Mai trăiesc Români Macedoneni (veniți din Macedonia grecească și sârbească), în localitățile de munte:

17. Bechița, unul dintre cele mai mari centre de familii aromâne, numărând peste 150 de colibe de scânduri;

18. Sălașul din Caramanda, unde trăiesc Caracocinii, și care a fost incendiat de Bulgari, apoi:

19. Colibele dela Sofon, cari deasemenea au fost incendiate de bandele bulgare.

În diverse sălașuri de colibe, la înălțimi mari între munți, mai locuiesc un important număr de Aromâni. Numai cei din Rila și Rodopi numără peste 500 familii de păstori.

În afară de Aromâni, în numeroase localități din Bulgaria de Nord, trăiesc fragmente de Români balcanici, cunoscuți sub numele de „Țânțari“.

Din statisticile oficiale bulgare, e imposibil a stabili cu precizie numărul Românilor din grupul de Sud sau al Aromânilor, pentru că acestea le falsifică adevărata cifră.

Totuși numărul lor poate fi evaluat la minimum 25.000 — 30.000 suflete.

O statistică a emigrării Românilor Balcanici în România.

După o statistică întocmită de președintele comunității românești din Sofia, d. Ghiula Mila, au emigrat în România în toamna anului 1928 și în primăvara anului 1929 cam 557 familii de Aromâni, reprezentând aproximativ 2355 suflete.

Majoritatea acestor emigranți sunt din regiunile Giușuaia de sus și Rodopi.

În 1930, vara și toamna, urmau să vină în țară Aromânii din comunele :

Păstori din Rila	— — — —	35	familii cu	120	suflete	
" " Samocos	— — — —	50	" "	200	" "	
" " Bechița	— — — —	80	" "	30	" "	
" " Tregmanița	— — — —	10	" "	50	" "	
" " Peștera	— — — —	150	" "	800	" "	
" " Ceacovița	— — — —	40	" "	200	" "	
Din diverse regiuni	— — — —	300	" "	1000	" "	
Total		— — —	565	familii cu	2575	suflete.

Emigrarea aceasta în România e rezultatul persecuțiilor nemiloase și al stării economice proaste de după marile războaie, când prin remanierea teritorială din Balcani acești Români și-au pierdut teritoriile de pășuni pentru turmele lor de oi.

Cei 25.000—30.000 de români Balcanici sau Aromâni din grupul de sud al Bulgariei, în scurt timp își vor pierde urma, înghițiți fiind de masele bulgare, cari nu sufăr în mijlocul lor elemente străine de nația lor.

G. Vălsan („Les Roumains de la Bulgarie et Serbie“, Paris, 1918, p. 176), arată că după Ischirkoff, în anul 1738 erau în Bulgaria 10.000 de Cușo-Valahi și Români macedoneni.

În 1918, după același autor, ar fi fost în Bulgaria peste 10.000 de Cușo-valahi, apoi 6000 de Caracocini.

După Enrico Aci Monfosca („Le minoranze nazionali contemplate dagli Alti internazionali“, Firenze p. 176), Aromânii sau Macedo-românii din Bulgaria ar trăi încă în 30 de sate (e 30 comuni nei quali gli aromeni o kutsovalacchi o illiro-romani sarabbero in minoranza di fronte ai Bulgari*), fiind socotiți printre minoritățile de frunte ale acestor țări

Statisticile oficiale bulgărești din ultimele trei decenii ne arată următoarea situație statistică a elementului aromân : în 1905 : 4137 Țânțari ; în 1910 : 1843 Țânțari ; în 1920 : 1479 Țânțari ; în 1926 : 1551 Țânțari (Vezi W. Winkler : „Statistisches Handbuchs der europaischen Nationalitäten“, Wien, p. 223).

Restul grupurilor de Români-balcanic (printre cari și

6000 de Caracocini și Aromâni cari au optat pentru cetățenia românească), nu sunt menționați în statisticile oficiale bulgărești, fie că sunt sustrași recensămintelor fie că sunt trecuți în rubricile diverșilor neprecizați.

Concluzii

Cifra totală a Românilor rămași sub suveranitatea statului bulgar nu poate fi stabilită cu precizie matematică. În manualele didactice apărute până la războiul balcanic, numărul Românilor din această țară era socotit la 80.000 suflete. Astăzi, datele oficiale ale statisticelor bulgare ne arată abia 57.000 suflete românești, din cari 28.128 bărbați și 29.184 femei (Vezi actul No. 3409 din 1933 al Legațiunii române dela Sofia).

Aceste cifre au fost arătate de delegatul bulgar la Societatea Națiunilor ca răspuns la petițiunea (plângerea minoritară), adresată la 1927 înaltului for dela Geneva de un grup de Români dunăreni (din regiunea Vidinului și-a Timocului). Acelaș delegat bulgar a mai avut îndrăzneala să afirme, că „populația aceasta de origine românească este amestecată într'un fel inextricabil, cu populațiunea bulgară”.

Dar afirmațiunile de mai sus sunt absolut neîntemeiate, falsificând un adevăr de necontestat, pentru că cei 100 000 de Români din jurul Vidinului și a văii Timocului, locuiesc într'o massă curat românească.

Bulgarul Mișef, membru al Academiei dela Sofia, într'un studiu publicat în revista „Otez Paisie” din 1929, scria: „Numai 32 de sate sunt curat românești, iar alte 32 sunt bulgaro-române”.

Deci afirmația lui Mișef nu mai corespunde cu aceea a delegatului bulgar dela Societatea Națiunilor din 1927!

Popa bănățean Draxin din Petrovăsela, care a trăit mult timp printre Românii dunăreni, fiind trimis de episcopia unită română de Oradea (de episcopul Ioan Popp Silaghi) și de mitropolia Blajului, ca să convertească la Unirea cu Roma pe Românii dunăreni, ne arată la 1868, că acești Români trăiesc în 52 de sate curat românești, iar numărul lor se ridică la 40.000 suflete. (Draxin a și convertit la Unire cam 20 000 de Români dunăreni).

Weigand, la 1899, scria că Românii din ținutul Vidinu-

lui bulgar, erau 30 de sate curat românești (în altă parte a cărții sale amintea 33 de sate curat românești!), iar numărul lor se ridică neapărat la 50.000 de suflete, pentru că cea mai mare parte a acestor sate românești sunt mari.

G. Vâlsan („Les Roumains de la Bulgarie et de Serbie“ Paris, 1918), ne arată, că în 1905 trăiau în Bulgaria (după scriitorul bulgar Ischirkoff!) 88.109 Români dunăreni și 10.000 Români balcanici (Cușo-valahi sau Macedo-Români).

După italianul Enrico Aci Monfosca („Le minoranze nazionali contemplate dagli Atti internzionali“, p. 176), în regiunea Vidinului și a Timocului se află 36 sate curat românești. Un alt grup de români (Romeni) ar fi cuprinși între Brehova și Șiștov, apoi acela dintre Lom—Palanca și Vratca și alte diverse localități. „Sunt în Bulgaria 45 comune curat românești, 46 cu populațiune majoritară românească și alte naționalități și 30 comune aromânești, cușo-valahe, aromâne-mixte“.

În afară de Români din Timoc și din regiunea Vidinului, mai sunt Iliro-Români (Macedo-Români sau Aromâni), numiți Caracocini, din Rodope. Numărul Caracocinilor este de aproximativ 6000 suflete (V. Monfosca, op. c. p. 176—177). Autorul menționat mai reproduce statistica bulgară din 31 Decembrie 1920, în care Români figurează cu cifra de 75.065 suflete și în care Aromâni nu sunt trecuți de loc.

Wilhelm Winkler, cunoscutul savant vienez în materie minoritară, în lucrarea sa „Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten“ (Cap. Bulgarien, p. 223), reproduce următoarele cifre ale minorității române din Bulgaria, luate după „Annuaire statistique du Royaume de Bulgarie“.

Statisticile oficiale bulgare pe anii: 1905, 1910, 1920 și 1926:

<i>Naționalități</i>	<i>1905</i>	<i>1910</i>	<i>1920</i>	<i>1926</i>
Români	75.773	79.429	57.312	69.080
Tânjari	4.137	1.843	1.479	1.551

Constatăm, însă că, statisticile bulgare sunt departe de-a arăta cifra reală a forței numerice românești din această țară, apoi, că și în aceste recensăminte elementul românesc e redus în mod vertiginos.

D. E. Buceuța („Români dintre Vidin și Timoc“), ne dă următoarele date statistice: „Din patru plăși în câte e împăr-

fiț județul Vidin, întâia, avea în 1905: 28.404 Români și în 1910: 31.382; a doua, Cula, în 1905: 11.759 și în 1920: 12.629; a treia, Lom, în 1905: 3881 și în 1910: 4505; iar a patra Belogragic, în 1905: 58 și în 1910: 15. Aceasta înseamnă pentru tot județul: 44.122 în 1905 și 48.531 în 1910. La această din urmă dată, populația de limbă română și de cetățenie bulgară a Bulgariei întregi era de 96.502 oameni, adică mai bine de jumătate locuia în județul Vidinului“.

„Așa, populația întregii plăși a Vidinului, cu cel mai mare procent de Români' era în 1910: 74.938 (Români 31.382, întrecând, în populație rurală, pe Bulgari); în 1920: 79.740. Să nu se uite pierderile pe care grupul român le-a suferit prin trecerea celor nouă sate Jugoslaviei“ (Bucuța, cf. p. 53).

Statisticile oficiale bulgare, însă, nu sunt demne de crezare, pentru că o mulțime de Români n'au fost trecuți în ele ca existând în această țară. Astfel s'au omis cea mai mare parte dintre Români balcanici, printre cari și grupul celor 6000 de Caracocini.

Numărul Românilor Dunăreni: fără sporul lor firesc din ultimii 20 de ani, poate fi socotit la cifra rotundă de 100.000 suflete.

Pentru Români Dunăreni, admite această cifră și dl. Em. Bucuța (V. „Români din Bulgaria“, pag. 16), „Această cifră reiese, cu mici oscilații și corectări“ chiar și din statisticile oficiale bulgare.

Pe lângă cifra celor 100.000 de Români Dunăreni, s'ar mai adăuga și Români Balcanici (Macedo-Români sau Aromâni), compuși din diverse grupuri, cari la un loc ne dau o cifră minimă de 25.000—30.000 suflete.

Deci, în total, numărul Românilor din Bulgaria se ridică la 130.000 suflete.

„După rectificările ce trebuie aduse datelor statistice bulgare, făcute de Legațiunea noastră din Sofia, populațiunea de limbă română din Bulgaria, inclusiv regiunea Vidinului, s'ar ridica la 120.000 suflete“. (V. Popovici, op. c. ant. p. 35.).

La aceștia se mai adaugă cifra Românilor Balcanici, cu 25 - 30.000 suflete.

Petre Petrinca

Andrei Ady: „Prorociri despre Ungaria“

Am semnalat în „Gazeta Antirevizionistă“ dela 21 Iulie 1935 cuvântul bărbătesc ce și l-a spus despre fo ta Austro-Ungarie și despre tratatul de pace dela Trianon în n-rul depe Mai a. tr. al „Caietelor“ sale cel mai mare scriitor de astăzi al Ungariei, Szabó Dezső.

Titanicul scriitor maghiar din mamă româncă se răfuia cu așa-zișii legitimiști, cu doritorii de-a sacrifica pentru o nouă Austro-Ungarie independența ungurească câștigată „în sfârșit“ la Trianon, cu cei cari popularizează în Ungaria „ciuntită“ această „nouă legendă“:

„Că Monarhia (austro-ungară, n. tr.) a fost pentru ungurime și pentru toată Europa un cadou de ziua onomastică gătit în speciala bucătărie de sărbătoare a lui Dumnezeu Tatăl. Că Monarhia aceasta cu stomac de struț a fost unicul talisman care a păstrat sănătoasa circulație a sângelui în viața economică, pacea Europei, propășirea nngurimii. Că „mica“ Ungarie n'are în sine niciun sens și niciun viitor. Că singura misiune a politicii pacifice a Europei este: să lipească din nou la olaltă cu clei desfăcutul conglomerat, apoi noua aceasta sfreanță austro-ungară va face să curgă dela Urali până la Oceanul Atlantic scursoarea galbină a fericirii europene“.

Și arăta Szabó Dezső:

Că incercarea celor cu „noua legendă“ ar duce la pieirea ungurimii în valurile expansiunii nemțești. („Da: O nouă unire a noastră cu Austria ar duce inevitabil la acest singur rezultat, că Germania dela olaltă cu nemțimea austriacă ce dă năvală spre ea, ar înghiți și pe unguri și pe Ungaria la întâiul hop prielnic al istoriei“).

Că „monarhia n'a fost un interes vital al popoarelor sale și popoarele acestea nu mai doresc monarhia“.

Apoi că:

„Monarhia trebuia să dispară: pretindea pieirea acestui istoric monstru toată dreptatea omenească, toată higiena po-

poarelor, și toate condițiile unui viitor mai cinstit și mai sănătos al omenirii. Și poate că aceasta ni-i în tragedia de astăzi și 'n cazna miilor noastre necazuri singura ușurare: că coșut acesta de căldu în care se adunau capete de popoare, banca aceasta de zilnic supliciu a ungurimii, a dispărut fără onoare și pe veci depe fața Europei*.

La sentința aceasta rostită de cel mai mare prozator maghiar de azi despre Ungaria de dinaintea păcii dela Trianon, la acest memento spus așa de răspicat celor ce umblă să re'nvie „mônstrul istoric”, se adaugă acum, revenind în actualitate de sub colbul uitării sub care se pierduse, o sentință și mai grea — pentru că era anticipată, pentru că era adevărată profecție, pentru că deși profecția s'a 'mplinit, pedepsiții de dreptatea immanentă nu s'au învățat minte, — sentința adresată Ungariei 'nainte de război de cel mai mare poet al ei dela Petöfi 'ncoace, de viforosul și biblic-profeticul biciuitor Andrei Ady. Ne mai aminteam mulți de curajul cu care-a biciuit prin gazetele maghiare antebelice păcatele satrapilor Ungariei, dar scrierile acestea ale lui Ady erau demult pierdute, demult inaccesibile prin colecțiile prăfuite, la noi rarissime, ale celor câteva ziare și reviste la cari lucrase. Acum au fost strânse de Fėja Géza într'un mare și elegant volum, apărut la Atheneum (B-pesta, 1936, 280 pag.) sub titlul: Ady Endre: *Profecții despre Ungaria, Studii și însemnări despre problema sorții maghiare*. Cetitorii noștri, cari cunosc în-deajuns din coloanele acestei reviste stările de azi din raiul hor-tist, vor găsi în reproducerile ce le dăm mai la vale din „Profecțiile” acestea o mostră mai mult decât clasică de lupi ce nu-și schimbă părul, de recidiviști cari nu se 'ndreaptă nici după oricâtă bătaie a lui Dumnezeu. S'au schimbat atâtea în lume, atâtea ce se credeau nestrămutabile, Ungaria însă n'a învățat minte nici din pățania cu bolșevismul și nici din lecția dela Trianon, ea e și astăzi exact precum a arătat-o în sentințele-i profetice Ady: „o rușine a Europei”, „o primejdie pentru Europa”, o țară de „dușmani din naștere ai ideilor”, de trântori închipuiți, de jăcmănituri, de zbiri peste milioane de flămânzi, o țară cu care „legendarul” Arpad nu-și mai încărca sufletu-i păgân de prevedea că are să fie și să rămână prin o icâte schimbări ale vremurilor așa cum o cunoaște istoria.

O asemenea carte e necesar să fie cunoscută amănunțit și de românii cari nu știu ungurește sau cărora nu li-ar cădea în

mână. Am semnalat-o în n-rul nostru trecut și au semnalat-o și alții, dar atâta nu e de ajuns. Vom reproduce deci din articolele lui Ady tot ce e bine să fie cunoscut și 'n lumea românească.

Să 'ncepem cu cel mai de actualitate dintre ele (fiindcă se apropie 20 August): cu „Țara sfântului Ștefan“, scris de ziua parăzilor șoviniste închinată întâiului rege maghiar, azi prilejuri de concentrare iredentistă la Budapesta a uneltelor din statele successorale ale revizionismului.

De ziua aceasta a întâiului rege al Ungariei, când fiecare ungar jubila confundând „Hunia“*) cu eternitatea, Ady scria la 1902, în nr. 188 al lui „Nagyváradi Napló“, că huzuresc ei și părăduesc domnii Huniei ca s'abată atenția dela semnele vremii, dar în vremea aceasta :

„E o permanentă temă a presei franceze împărțirea unei mari împărății (a Ungariei — n. tr.), care — după părerea noastră — se va întâmpla foarte de grabă, de cum va închide ochii un domnitor al mării împărății. Aceasta ar putea fi o profeție a viitorului tragic, dar să nu vorbim despre asta acum. E însă știut îndeobște altceva: că oameni importanți, cari știu să gândească temeinic, vorbesc între ei copleșiți, sperați, despre mari primejdii cari amenință. Țara Sfântului Ștefan, care mai că e o colonie a unei alte țări, a uneia decadente, și care cu trupu-i șubred, bolnav, a voit să călărească dintr'o singură alergătură până între țările culte, e, zău, o țară bolnavă! E-o cerșetoare, pentru că au supt-o și o sug. În sine n'are încredere, pentru că atârnă de alții. Putere n'are, pentru că părțile ei frag în toate părțile. De cuceriri nu e în stare față de naționalități, și n'are putere să se răfuiască cu rămășițele feudalismului ce-o gătue. O societate, firește, nu i se poate naște. Aici se dau încă lupte confesionale. Aici, trăim încă social în epoca preistorică. Ceea ce am putea jertfi pentru cultură, o 'nghite Austria și armata. Iar peste toate acestea soartea țării o aranjează la cazină... Administrația noastră, esența aceasta, totul acesta al vieții de stat, e fără pereche de rea. E chiar puțin s'o numești asiatică. Școlile noastre nu pot să croiască oameni ci numai jumătăți de oameni.“

„Poți oare să te miri, și oftăm astfel gândindu-ne la 'ngrijorările unui politician cu mare cap:

*) Ady îi zice Ungariei în poezia „Rohanunk a forradalomba“: „gră-mada domnească de gunoaie a Huniei“.

— Doar dacă bunul destin ne-ajută, altfel țara aceasta în câteva decenii e prăbușită“.

În fața acestei „perspective orfane, pustii, urite, tomnatice a nației maghiare și-a țării acesteia“, Ady avertizează „de ziua regelui Ștefan, de ziua jubilarii“:

„La Budapesta poate fi paradă și 'n țara întreagă poate fi veselă ziua cu repaos duminical, în parada și 'n veselie aceasta nu e sănătate și nu e dreptate. Țara regelui Ștefan să se coboare în sinea sa dacă poate, și dacă mai are putere să se pregătească în contra primejdiilor ce s'apropie. Procesionile, psalmii, relicviile mâinii drepte (dreapta declarată deunăzi falsă de sinodul protestant, a Sfântului Ștefan — n. tr.), ba până și Maria căreia i-a fost închinată cândva această țară, nu pot să ne mântue. Aici trebuie o nouă credință, o nouă putere și-o nouă muncă!...“ (Pag. 33—34; toate indicațiile de pagini se referă la volumul lui Féja).

Profetizarea aceasta a pieririi apropiate a Ungariei din pricina păcatelor ei, revine și în alte articole. În cel intitulat „Țara care explodează“ (pag. 76—8), publicat în n-rul 232 al lui „Világ“ din a. 1910, pieirea Ungariei e atribuită „gunoaielor“ renegate, cari au pus stăpânire pe țară și impilează pe unguri dimpreună cu câțiva discipoli din neamul maghiar. „Ștefan, dânsul, cel sfânt, ni-a fost întâiul, aproape conștientul furnizor de gunoaie... Aventurierii apuseni au găsit discipoli și cumetri buni în strămoșii noștri de aventură oriental domnească: pustiirea turcească mai că n'a fost un repaos pentru poporul de slugi al Ungariei (*sic!*). Istoria maghiară, chestia maghiară, destinul maghiar, iată-le ce-s: câteva sute de familii despotice au domnit, au mișelilit, au tiranizat, au tronat barbar peste toată Ungaria. Acestea s'au proclamat Ungarie și în numele sfintei Ungarii și-au făcut afacerile și au dat peste cap totul pentru o mică atingere a buzunarului lor.

„Că pe popor l-au trădat mereu, e natural, dar și-au trădat și dinastiile, regii, împărații, ba, după istoria bisericească, dacă a trebuit, și-au trădat și chiar dumnezeii. Le explică doar toate faptul, că ungrimea de origine incertă, deosebită de toate rasele Europei, tulbure și-amestecată, a venit să grăbească o topire în acest cuptor central-european. E însă totuși o soarte groaznică că simțim până astăzi cea mai grea sarcină a străbunei sfinte căsătorii a mișeliilor apusene și-a despotismelor orientale.

„Există, chiar și dacă nu în înțelesul dogmei, păcate originale, dar păcatele originale ale copilului norocos le spală geniul, crucea chemării spre ceva mare. Ungaria n'a fost niciodată un astfel de păcătos ce poate fi salvat, căci Ungaria n'a știut niciodată să fie măcar a sa, ea a fost prada liberă a domnilor ei sălbatici, a fost o temniță în mijlocul Europei culturale.

„Țara aceasta n'a fost țară revoluționară, iar când domnii ei au făcut ceva așa ca o revoluție, au destinat-o cu mult 'nainte pentru vânzare.”

Articolul se 'ncheie cu semnalarea unei revoluții ce trebuie să vină, pentrucă „Ungaria nu poate rămânea o exilată de bună voie a orânduirii economice și-a culturii europene” (Pag. 76—78. Vezi și pag. 72, unde într'un articol scris la 1906 profetește că va veni 'n Ungaria peste două decenii bolșevismul. A greșit numai cu 7 ani.)

Un alt articol, al cărui titlu a fost dat și volumului întocmit de d. Feja („Profeții despre Ungaria“, apărut în n-rul 197 din a. 1906 al lui „Bud. Napló“, în volum pag. 65—66) adaugă la motivele de mai sus ale apropiatei prăbușiri a Ungariei unul de salubritate europeană: *Ungaria e o primejdie pentru Europa.*

Spicuim:

„Cineva a scris de-aici (dela Paris? — n. tr.) la Budapesta că Clemencean urește Ungaria. Că ministrul cel mai puternic al Franței iubește Viena și Rusia. Nu e adevărată din acestea o singură vorbă: Clemenceau n'are vreme pentru așa ceva. E în schimb o sfântă realitate că Ungaria de azi nu-i place nici lui Clemenceau prea de tot. Dupăcum toți gânditorii Europei privesc azi foarte fără plac spre Dunăre. O! nu fiindcă s'ar teme cineva că spargem monarhia habsburgică. Se știe deja în toată Europa că la Tokai se produce în loc de nectar apă sfințită. Că Ludovic Kossuth e tare-tare mort, și că steagul lui Kossuth e purtat astăzi de pirați negri. *Ci Europa vede în noi una dintre primejdiile propriei ei propășiri.*”

„Tânărul Heine și tânărul Ibsen au scris cândva versuri despre noi. Lassale mai că nu ne-a botezat speranța Europei, văzând în Ungaria o Franță răsăriteană, iar în poporul unguresc poporul revoluției. Iar azi? Ungaria e azi în ochii celor ce gândesc: câțiva magnați, mulți mercenari și paraziți primi și secunzi, și miloane de oameni anticulturali ținuți în întuneric De înțeles că toate profetizările ne împart rolul nou al spahiilor și tătarilor“.

Despre spahismul și tătărismul acesta, despre anticulturalismul unguresc, despre magnați și uneltele lor mercenare și parazitare și despre milioanele de jăcmâniși infometați e vorba și în celelalte articole aproape în toate.

În întâiul din volum (p. 19—29, apărut la 1904 în nr. 2 al lui „Bud. Napló”) se arată că „un însemnat procent al sărmanei micii noastre societăți maghiare și-a întrerupt fără veste și de odată, cam acum 30 de ani, viața intelectuală”. Cele mai noi cărți din bibliotecile moșierilor sunt din anii 1882—83. Iar faptul acesta „nutrește în noi o oribilă bănuială. Bănuim că în țara aceasta patru-cinci generații venite una din alta nu mai rezistă culturii. A cincea deja se sperie (de ea), slăbește și se frânge. Parcă ar avea sumirologii dreptate: rasa ural-altaică va fi putut trăi cândva, acum 6000 de ani, o groaznică viață culturală, și încă atunci a obosit în gândire și cultură.”

E 'n aceasta o condamnare fără apel: Ungaria nu poate fi țară a culturii; ori, „Ungaria nu poate dăinui și trăi și nu poate aduce valori tezaurului omenirii decât ca țară de cultură.” (cf. pag. 232, articol din „Nyugat”, vol. I, 1912); „mai e posibilă o singură izbăvire pe seama acestei ciudate, triste Ungarii: o schimbare salutară și împrăștiătoare a așa-zisei ei pături intelectuale” (pag. 236, art. apărut în „Szabad gondolat”, 1913). Soluția aceasta unică: schimbarea păturii intelectuale ungurești cu o alta, e propusă de Ady cu prilejul unei serbări a cercului Galilei — a faimoasei societăți a tineretului de stânga (jidovesc) al lui Oszkár Jászi. Propunerea e îmbiată din nou la sfârșitul volumului (pag. 272—275), în articolul „Corrobori” din 1917, apărut postum în vol. I din 1924 al revistei „Nyugat”. Faimosul geograf iredentist Cholnoky scrisese într'o recenzie că a venit rândul unei epoci ungurești de glorie: se 'ncepe epoca turanicilor, în care unguri or -- ca cei mai înaintați spre apus — le revine un rol de avangardă. Ady răspunde: „ex nihilo nihil”. În loc să viseze la așa ceva, ungurii să se gândească mai bine la dansul corrobori al nu știu cărui trib australian: un dans nupțial, la care femeile stau pe margini și cântă, iar bărbații dansează nebunește până îi apucă năbădăile și sar apoi pe ele, le sparg instrumentele muzicale și le tăvălesc într'un delir ne'nchipuit. Un asemenea dans nupțial s'a 'nceput în Ungaria și mai trebuie numai împerecherea: femeile australiene sunt aici jidovii: „Ei, jidovii, asemenea australiancelor, cântă din instrumente. Noi, mediumurile bărbătești ce-

se prăpădesc, dănuim, cu mânie și cu iubire, cu ură și cu dor, până cădem. Păcat că suntem puțini, ba chiar nu mai suntem nici chiar puțini aceia cari dănuim: în Ungaria nu sunt unguri. Ar fi prea politic lucru să explicăm fără milă din ce pricină nu-s, dar nu-s. Clase stăpânitoare cari s'au vlăguit, țărâtime nenorocită adusă târziu la eliberare, burghezi neputincioși, fiindcă-s amestecați până la sânge prin rase și din rase netrebnice. Din ce mama dracului — ca să nu zic mai urit — ar putea fi aici unguri de potență culturală? Nu peste mult acolo vom ajunge, că n'om mai putea nici să jucăm coroborri, că n'om mai putea nici petrece. Vor sări pe muzicanți și le vor sparge instrumentele niște unguri de corcire șvăbească, țipsească,*) ruteană și Dumnezeu mai știe de care încă."

Ca să nu s'ajungă deci acolo să se 'mperechieze cu jidovii ungurești renegații și desnaționalizații șvabi, ruteni etc., Ady propune: să întindă hora nupțială cu jidovii ungurii unguri — atâția câți mai sunt.

Maghiarizații, renegații, revin mereu în articolele lui Ady. De-o parte huiduiți pentrucă împilează ungurimea, — de alta lăudați pentrucă lor li se datoresc orașele („dela vremile sumiriene încoace poporul nostru nu e cătuși de puțin dintre cele mai de seamă popoare întemeietoare de orașe“ pag. 118, articol în „Bud. Napló“ din 1907, no. 200; *aviz celor cari ni se laudă cu originea ungurească a orașelor ardelene!*), — iar Ungaria dacă are cât de cât o cultură, o are în aceste orașe neungurești. Ce-ar fi fără orașe Ungaria? se 'ntreabă Ady în articolul „Moșia magnaților și a vlădicilor“ (pag. 74—75, apărut în nr. 74 al lui „Bud. Napló“ din 1908). „Poftim închipuți-vă o Ungarie în care n'ar rămânea decât faimoasele varmeghii, latifundii grofești de sute de mii de iugăre și aule episcopești. Decât această Ungarie însăși Macedonia ar fi o țară mai deosebită, mai înainte în cultură, mai europeană“.

Dela Ungaria orașelor Ady așteaptă să desființeze Ungaria cealaltă, a grofilor, a zbirilor, și-anume prin democrație, printr'o furtună. „Dacă printr'o minune numai nu se iscă în scurtă vreme vr'o bună furtună, s'a sfârșit în țara aceasta cu ungurimea, cu munca, cu omenia, cu cultura, dar s'a sfârșit și cu sârmana țară însăși. Nu e cu puțință aici decât o Ungarie democratică, conștientă, ungurește burgheză, și nimic alt. Dacă n'avem putere s'o

*) Din Zips (Sepeș)

facem așa, să ne băgăm gâtul în jug și să nu ne mai numim națiune și țară. Să ne dăm mai bine mult mai potrivit titlu de „moșie a magnaților și a episcopilor“ și să schimbăm numărătorele anilor, pentru că noi n'avem dreptul să credem și să scriem că trăim în secolul al 20-lea“. (Cf. *ibid.* p. 75.)

Prin renegații aceștia de stânga ai orașelor, Ady voiește să aducă la libertate poporul maghiar subjugat, fiindcă fără această desființare a asupririi nemeșești Ungaria nu poate trăi și nu merită să trăiască, și fiindcă desființarea acestei asupririi nu e cu puțință decât printr'o grabnică „bună furtună“ (în alt loc îi spune pe nume: revoluție), iar așa ceva ungerii de jos nu pot face ci numai maghiarizații de stânga. Ceilalți maghiarizați, grofii străini, sbirii străini și uneltele lor, sunt deopotrivă cu ungerii împilatori Ungaria ce *trebuie* desființată. Cu Ungaria aceasta Ungaria adevărată n'are nimic. Arpad însuși, dacă putea să o prevadă, o repudia și nu-și mai aducea oamenii aici.

E interesant de tot în privința aceasta articolul „La Pusztaser“ (pag. 43—44, apărut la 1907 în nr. 211 al lui „Budapesti Napló“).

La Pusztaser, dincolo de Seghedin, s'a dus un ministru, Günther, ca să patroneze o comemorare a întâiei diete ungurești ținută acolo de Arpad. Și scrie Ady:

„Legendarul nostru strămoș și conducător turc Arpad, în loc să se înfățișeze la Pusztaser, unde au încercat să-l citeze, s'a înfățișat la 'nvecinata Tape. A venit Arpad la aceia cari au luat această țară dela Svatopluc, dela Zalan și dela celelalte nedocumentare personaje. Și a glăsuț la Tape în sfatul dela cârciumă prin gura ungerilor simpli dreptatea amară a ungerimii, prin urmare a lui Arpad:

— Nu mergem, nu mergem la Pusztaser, la sărbătoarea domnilor. Taica nostru Arpad, dacă o știa, nu ne aducea niciodată aici. Să sărbătorească Pallavicinii și Wenckheimii, Eugen Rákossy și Güntherii.

„Așa au vorbit, dar în orice caz așa s'au gândit ungureștii și cuminții țărani dela Tape cărora li s'a prezentat Arpad.

„Fiind cel ce scrie acestea pe jumătate ardelean, e deopotrivă apropiat lui Arpad și lui Tuhutum, lui Tuhutum, Töhötöm sau Tühütüm, ceea ce e tot una; și el a fost de rang egal cu Arpad. Apoi avut-au drept să sărbătorească aceia cari au prăznuit onorații cu prezența domnului ministru Günther la Pusztaser? Apoi

gânditu-s'a oare Arpad și Tuhutum, că cuceresc această țară pentru scopul pentru care așa cum dă Dumnezeu mai dăinue încă? Pentruca să fie spre cea mai personală huzureală domnilor, popilor, trântorilor, cavalerilor de industrie?"

Apoi:

„Țara aceasta nu mai e Ungarie și va fi Ungarie numai când vor ajunge la cuvânt, la putere, țaranii. Nu numai țaranii de origine, ci noi toți cari purtăm în noi univ rsuri nefructificate.“

Aceeași idee revine și în multe alte articole.

De ziua falsei revoluții a lui Kossuth (articolul „Idele lui Martie“, p. 47—49, apărut în „Nagyvárad Napló“, nr. 60 din 1902), Ady arată că Ungaria e împărțită, și-azi în două tabere: a muncitorilor și-a trântorilor; în articolul „Ungurii lui Iulian“ (pag. 60—62, apărut în nr. 81 al lui „Budapesti Napló“ din 1906) arată apoi că „în Ungaria nu sunt decât domni și slugi. Domni puțini și slugi multe. Caută-i poate pe unguri în străinătăți. Poate trăiesc pe undeva asemenea inși.“ În articolul „Canada ungurească“ (p. 168—169, apărut la 1905 în nr. 192 al lui „Bud. Napló“) se avertizează că ungurii plecați peste Ocean nu vor mai vrea să știe de Ungaria. (Ceeace s'a adevărit deja, — vezi relatările americane din „Magyar Szemle“ reproduse în numărul nostru trecut.)

Trântorii despotici din pricina căroră ungurii unguri trebuie să pribegească peste Ocean și prin alte străinătăți unde mai poate fi azi găsită „adevărata“ ungurime, sunt demascați în toată respingătoarea lor goliciune. Nu sunt numai zbiri și jupuitori, nu sunt numai trântori și anticulturali, ci-s hoți și corupți de li s'a dus vestea. Poporul i-a caracterizat prin zicala: „*La ce e bună cassa orfanală? Ca să o delapideze un gentri*“ (Mire jó az árva kassza, hogy a gentry elsikassza) — zicală citată de Ady în articolul „Éljen a vármegye!“ (pag. 107), apărut la 1907 în nr. 299 al lui „Budapesti Napló“. Dacă nici cassa orfanală nu scapă nedelapidată de ei, ce i-ar putea împiedeca dela alte panamale, dela alte potlogării?

„Istoria maghiară — spune Ady în articolul „Blestemul unei mari averi“ (pag. 89—90), apărut la 1903 în no. 1 al lui „Nagyvárad Napló“, poate să furnizeze multe date acelora cari ar vrea să scrie geografia averilor mari. Datele acestea ar întări nespunspus vorba aceea socialistă care azi de altminteri nu prea se propovăduște în vechiul chip categoric: că proprietatea-i un furt. O pot spune istoricii, noi n'o putem pune pe hârtie, că familii

maghiare magnatești cu faimă de rebeli și cari au dat țării oameni mari ce așteaptă și capătă statui — au ajuns la averi prin trădări repetate, prin trădare, prin benchetuiuri. Puțini magnați unguri stăpânesc domenii la cari s'a ajuns pe cale cinstită. Dintre aceia cari domnesc dela Rákoczy 'ncoace, nici unul singur.“

În articolul „Lumea în fierbere“ (pag. 175), apărut în „Nagyvárad Napló“ la 26 Aug. 1903, se arată că 'n timp ce evenimente peste evenimente prevestesc că se apropie ceva, „Hongrois, Hungary, Ungarn etc. delirează în frenezie patriotică, în mânia de sărântoc, în panamale mocirloase“.

La pag. 232, în recensia din „Nyugat“, vol. I. 1912, a cărții „Formarea statelor naționale și problema naționalităților“ a lui Oszkár Jászi, se arată: „Țipă, vâjje în cartea aceasta milenara ucidere de unguri a gunoaielor oligarhe, căsăpiri de popoare, desfrâul profilor, al marilor popi, al domnilor fără suflet și-al renegeților mercenari. Iar varmeghia (județul), republicuța aceasta nemeșească mișea, își arată arzătoarele liste de crime.“

Mai de reținut sunt însă următoarele articole: „Zaratuștra la Academia de drept“ (pag. 50—52, apărut la 1903 în nr. 98 al lui „Nagyvárad Napló“), „La Barre — Gheorghe Doja“ (p. 170—171, apărut în nr. 313 al lui „Budapesti Napló“ din 1906) și ca o definitivă caracterizare a trântorilor Ungariei „Predicatul nobilitar“ (pag. 202—203, apărut în nr. 109 al lui „Budapesti Napló“ (din a. 1905.)

Să le luăm pe rând.

„Iar Zaratuștra spune de-acum noi adevăruri. Și anume la Academia de drept din Orade.

Învățu-vă pe voi ce e omul cinstit. Omul este ceva, dacă se poartă bine. Fiți cu bună conduită și s'aveți grijă să nu cădeți în ispită. E timpul ca omul să-și fixeze scopul său, înainte de ce-ar veni Satana. O să vă spuă odată cel rău: să gândiți. Vai vouă, dac'o să vă apucați să gândiți. Căci voi sunteți tineri unguri, și mi se umple inima de mândrie când mă gândesc la voi. Zic vouă: vai omului dacă poartă un haos în mitra sa. Strămoșii voștri umblau d'a călare, mâncau carne crudă, beau lapte de iapă și sânge și-au fost fericiți. Căci un ucigaș are omul: gândirea. Voi dară păziți-vă. Vină-vă în minte Iuliu Hovanyi. El vă predă filosofia dreptului și totuși nu vă desfată decât cu istorisiri gădilitoare. Ce altceva îi trebuie unui tânăr ungur?

Feriți-vă de haos. Să vedeți clar, ungurește. Zic vouă: așa-i

PIATRA DE HOTAR

bună vieța cum e. Omul nu învață pentru că e frumos a ști, pentru că e bine a ști. Plățiți-vă taxa școlară și luați-vă regulat banii lunari dela tătâni voștri. Buna conduită vă duce la diplomă, iar diploma e de trebuință fiecărui tânăr ungar, fiindcă moșia străbună s'a dus pe apa Sâmbetii și nu se mai poate birui cu jidovii.

Să învățați deliciul vinului și să nu disprețuiți nici zâmbetul femeilor. Dacă vă amăgește jocul de cărți, gândiți-vă la Cernovici Pera, care pierdea latifundii fără să clipească din ochi. Și să strigați: „trăiască patria“ și să 'ntrebați: „unguri suntem sau nu suntem unguri?“

Faceți-vă cruce când îl vedeți pe Somló Bodog. El încă din tinerețe gândea, și sufletul i-i acum cu totul a Satanei. O, fiindcă de ce ne-am alipi la tabăra ideilor nouă? Destinul pământesc a făcut pe ungar să fie pe picior de război cu ideile nouă. Iar voi să cinstiți destinul pământesc. Uitați-vă primprejur. În țara aceasta abia sunt câteva duzini de oameni nefericiți pe cari îi chinuie creierul. Pară-vă rău de ei. Căci în țara aceasta un Alex. Plosz poate fi ministru, Bela Barabás poate fi politician eminent, Emeric Molnár profesor de drept, Ludovic Pósa Poet cunoscut. Numai bună conduită s'aveți. Să fiți liniștiți și să nu fiți rebeli. Fixați-vă scopul vieții și este oare mai frumes scop decât să vă însurați și să vă cumpărați o vie la Orade?

Propovăduescu-vă vouă că înțelepciunea mea a cucerit deja toată țara... Aici nu va pătrunde puterea iadului (adecă a gândirii — n. tr.)... Așa va fi dacă veți avea bună conduită. Omul și pământul oamenilor e încă neexploatat și neexplorat. Noi vom fi popor ales pe pământul acesta. Pe seama noastră a celor câteva mii, trăi-vor milioane de inși și Europa va vedea că noi am descoperit misiunea omenirii.

Vă vestesc deci aurora cea delicioasă. Iar voi duceți-vă care 'ncotro și petreceți-vă, după cum Horațiu a spus-o despre juncii veseli: Feriți-vă de Satana, *Extra Hungariam non est vita.*“ (pag. 50 - 51).

În articolul „La Barre — Gheorghe Doja“, se dau ca exemplu împilaților din Ungaria francezii, cari au ridicat o statuă cavalerului La Barre, executat fiindcă nu și-a ridicat pălăria în fața unei procesiuni. Dacă Franța ridică statui unui asemenea rebel, dece poporul unguresc să nu ridice una lui Doja, răsculatul care a fost ars de viu și dat ca să-i mănânce carnea friptă iobagii tovarăși de răscoală? „Ungaria s'a apucat acum de o astfel de

luptă, cum n'a mai văzut încă lumea, după Cristos în al 20-lea secol, după Arpad la 10 secole. Noi, milioanele, trențeroșii, voim să avem drept la aier. Suntem singura țară unde milioanele de sdrențeroși n'au putut niciodată nici măcar să respire din cauza miilor de inși îmbuibafi. Și-astăzi a noastră nu-i decât rușinea, tristețea și umilirea. Milioanele de nefericiți ai oricărui popor au toate câte-o amintire glorioasă. În Ungaria noi n'am avut parte într'o mie de ani decât de amăgeală sau de cravașă.

„Tragedia lui Doja e cea mai adevărată tragedie a milioanele de inși din Ungaria. Proprietarii Ungariei ne frig și astăzi și ne pun să ne mâncăm unii pe alții. Dupăcum Franța liber-cugetătoare a ridicat statue cavalerului La Barre, să ridice și poporul Ungariei care luptă împotriva feudalismului o statue lui Gheorghe Doja. Ca să se vadă că nici noi nu uităm ce serioasă ni-i lupta. Numai de s'ar găsi cineva cu atât de tare glas ca să vorbească țării pentru o statue a lui Doja. Dacă cultura ome-nească e încă atât de josnică încât trebuie să vorbim prin statui, atunci să vorbim prin statui. Gheorghe Doja ar vorbi în locul poporului unguresc ce fugе de mizerie 'n America, în locul învățătorilor, al slujbașilor de cale ferată, al funcționarilor, industriașilor, comercianților. În locul întregii Ungarii muncitoare, pe care domnii mari și popii mari o asupresc azi mai mult ca oricând”.

Ultimul dintre cele trei articole citate, „Predicatul nobilitar”, e ca și „Zaratuștra la Academia de drept” o satiră. O satiră cumplită.

În anul 2085 e la Geneva o adunare a reprezentanților Academiiilor europene pentru comemorarea înființării statelor unite ale Europei. Și arată fiecare Academie cu ce-a contribuit poporul său la solidaritatea aceasta europeană: arată fiecare care-i aportul cel mai de seamă ce l-au adus culturii ome-nești. Reprezentantul Academiei franceze socoate cea mai mare victorie a științei franceze că a ajuns așa de departe cu studierea soarelui, încât poate să prezică cu ani 'nainte unde ce timp va fi. Al Academiei din Stockholm revendică pentru nația sa descoperirea totală a polului nordic. Al Academiei berlineze deslegarea misterului concepției. Al celei dela Petrograd împătrirea longevității.

„Și-acum vine raportul Academiei Științifice Maghiare. Glasul profesorului genevez tremură când citește: iar Academia Științifică Maghiară a demonstrat definitiv în secolul al XX-lea,

că predicatele nobilitare nu trebuie scrise cu literă mică ci cu literă mare”.

Așa!

Mai sunt de reținut din articolele lui Ady următoarele:

„În țara aceasta — spune Ady de Crăciun, la 1901, prin „Nagyváradî Napló” — îl despart pe om de om o ceată ’ntreagă de pereți făcuți de farisei, ridicați și strămtați din ce în ce. Aici trăiesc și domnesc o sută de mii de oameni, și se nasc, asudă sânge, se torturează și pier milioane multe. Aici abia de-s tolerați ceice își adoră întraltfel Dumnezeu lor decât ar vrea domnii lor cari înoată în splendoare și îmbuibare... Aici, în nefericita noastră țară oamenii trebuie să uite a gândi, dacă nu voiesc să fie puși pe fugă și s’ajungă mai repede la ținta depe Calvar. Aici ajutorul nu e pe seama acelora ce au nevoie de el, dar nici cătușile pe seama acelora cari le merită. Aici sarcina chinuitoare a vieții nu o ușurează decât minciuna, umilirea și prostia. Și încă tot mergem mereu înapoi. Până unde numai se poate — în evul mediu...” (Pag 31).

• La pag. 117, unde e vorba despre speranțele ’nșelate ce s’au legat de Dobrițin, că va putea radia cultură ungurească până ’n părțile Rodnei: se arată că în loc de-aceasta, băncile românești pătrund până ’n Dobrițin.

La pag. 131: Se arată în comparație cu stările anticulturale din Ungaria, că dacă în Balcani nu e cultură, măcar este râvnă spre ea.

În articolul „Pelagră istorică” (pag. 100—102, apărut la 1907 în no. 188 al lui „Bud. Napló”) e vorba de o răscoală încercată de românii flămânzi din Maramurăș. Numai acolo se mai ține minte răscoala lui Horea. Românii din Bihor, al căror „corăit de mațe nu e personal ci istoric”, au fost reduși la fel cu ungurii la îndobitocire și nu mai știu să se ridice.

La pag. 181 (articolul: „Omul fatal”, apărut la 1902 în „Nagyváradî Napló”) se spune despre Wilhelm al II-lea: „Omul acesta e omul fatalității”.

La pag. 198—199 (articol din 1907) se arată cât s’au înșelat Marx și Engels când au crezut că Ungaria va fi Franța răsăritului, țara viitoarei reformări sociale a Europei. Poporul viitoarei democrații europene sunt cehii!

Să ’ncheiăm cu cea mai veche dintre profețirile despre pră-

bușirea Ungariei, cu cea dela pag. 36 (articol dela 1902, apărut în „Nagyváradai Napló“):

„O gazetă vieneză a scris deunăzi că rasa maghiară turanică e degenerată și e coaptă pentru pieire.

Nu sunt șovinist, dar consider gazeta vieneză mincinoasă și rea. Poporul acesta, poporul acesta al nostru, nu e degenerat. Dar l-ar salva degenerarea. Dacă Alexandru Dăunătorul (Kártevő Sándor, nume dat de Ady. contelui Alex. Károlyi — n. tr.) și toți aceia cari stau pe bazele istoriei medievale, ar degenera în vr'un fel.

Dacă în acești Alexandri Dăunători ar fi ceva din virtutea salvatoare de țară a lui Titus Dugovici (care s'a aruncat în prăpastie cu un turc ce reușise să ajunga pe zidurile cetății apărate de el — n. tr.), ar avea datoria să-și facă harakiri... Dacă stăpânirea feudală și popească nu se termină în Ungaria, în 50 de ani ne-am prăpădit. Dar ce le pasă de asta Alexandrilor Dăunători, popilor, magnaților, ultramontaniștilor și proștilor!...”

I. T.

Din războiul desrobirii

Regele Ferdinand și Regina Maria decorează pe front soldații cari sau distins la Mărășești

INSEMNAȚI ȘI SPICUIRI

Exemplul din Sătmar

Noua lege a numelor — adusă astă iarnă de d. ministru al justiției dr. Valeriu Pop, de-o parte pentru 'mpiedecarea abuzului ce ce făcea cu șterpelirile de nume românești de cătră străinii indezirabili, iar de-altă parte pentru ușurarea și ieftinirea revenirii românilor cu nume străine la numele românești strămoșești — a început să-și deie roadele mai curând decât s'ar fi crezut. Și nu numai mai curând, ci 'n țara Chiuoarului și a Sătmarului cel puțin, mai presus de orice așteptare.

Se știe — o semnalasem la timpul său — că noua lege a numelui a izvorât dintr'o mișcare obștească iscată în ani din urmă acolo în Sătmar. E acolo un mare început de redeșteptare, ale cărui roade se ivesc mereu, și tot mai satisfăcătoare, în multe domenii. Și mișcarea aceasta, a unor vrednici români dintre cari adeseori tot al doilea poartă din cauza silniciei de pe vremea unguerească nume ungueresc, era firesc și inevitabil să ducă la o pretindere formală, la o pretindere continuă a schimbării în așa fel a legii numelui ca să se poată folosi de ea nu numai avuții străini indezirabili cari răvnesc la nume românești cu scopuri de cele mai multe ori frauduloase, ci și bieții români cu nume străine impuse cari nu au multele mii de lei tre-

buitoare după vechea lege la o schimbare de nume. Glasurile acestea din Sătmar, cari talmăceau în același timp durerea atâtor mii și zeci de români din alte părți de țară, depe granițe, din Săcuime, din Bucovina, din Basarabia, au fost ascultate fără zăbavă, și consideratul obțesc a devenit lege.

Acum îi vedem întâiele roade. Întâiele, și foarte măgulitoare.

Monitorul Oficial a publicat în luna trecută o sumedenie de reveniri ale românilor cu nume străine impuse de stăpânirea străină la numele românești din strămoși. O sumedenie? E rău spus. Intr'un singur număr al Monitorului Oficial, în cel dela 13 Iulie, s'au publicat 64 de pagini exclusiv cu asemenea reveniri la numele românești străbune, fără niciun îns care să fie de altă lege. Și dacă închinăm Sătmarului aceste rânduri de bucurie, e pentru că de-acolo-s cele mai multe dintre revenirile autorizate de foaia oficială. În frunte cu primarul orașului Sătmar care a revenit cu toate rudele-i apropiate și îndepărtate dela numele de Cherecheș la numele de Benea purtat până acum 110 ani de înaintașii lor, și-au reluat numele străbun, sau în caz că nu și-l mai știau, un nume românesc, zeci de funcționari români și de alți intelectuali din orașul Sătmar, sute și

sute de intelectuali din alte părți sătmărene, și alte sute și mii de țărani din toate părțile acelei expuse granițe.

E cum nu se poate mai mă-

nile săcuizate abia acum se regăsesc și poate mulți abia de îngaimă câte ceva pe românește. Cu grai străin dar de acum cu nume românești, ei vin să măr-

D. dr. ȘTEFAN BENEĂ, primarul orașului Satu-Mare

gulitor acest exemplu al sătmărenilor. Ei au cerut mai, cu insistență nouă lege a numelui, ei s'au grăbit cei dintâi și cei mai mulți să se folosească de 'nlesnirile ei. Pilda lor trebuie să prindă!

Alături de ale lor, cele mai multe dintre revenirile la numele românești publicate pân'acuma 'n Monitor sunt din regiunile săcuizate. Dacă exemplul sătmărean impune deosebit prin numărul uriaș al reveniților la numele românești, cel din Săcuime impune strălucit prin împrejurările lui particulare. Cei din Sătmar sunt români întregi — cei din regiu-

turisească lumii că sângele nu s'a făcut apă, iar Ungariei că de geaba-i sunt orice presiuni ce le face prin uneltele sale din partidul maghiar și din celelalte organizații antiromânești.

P. S. — Autorizările de reveniri la numele românești apar în Monitorul Oficial într'o formă foarte ciudată. Cităm:

„Având în vedere petițiunile prin care mai multe persoane din Ardeal cer redobândirea numelui lor patronimice, întrucât, fiind români de origine, doresc să poarte și nume românesc...” etc.

De ce acest **și**? Suntem siguri că niciunul dintre petiționari n'a scris în petiția sa că vrea să

poarte **și** nume românesc, ci au cerut pur și simplu înlocuirea numelui străin.

O umilire ce nu se mai poate tolera: Comisia internațională a Dunării

De ani și ani ziarele noastre sunt pline de proteste în contra situației ce o avem la gurile Dunării din pricina unui organ internațional de control ce ni s'a pus în coaste la Galați prin tratatul dela Paris dela 1856: din pricina Comisiei internaționale a Dunării. Intr'o vreme când nu eram decât slabe Principate ne-unite, cu suveranitate nerecunoscută, puterile europene s'au înscăunat la gurile Dunării sub cuvânt că vor să le protegiască, să le 'ngrijească, să le apere de innisipiri, în realitate însă pentru a să aibă, fără noi și peste noi, control comun asupra ieșirii noastre la mare. Inferioritatea aceasta a țării românești a continuat și după ce ajunseserăm regat independent. Și a continuat și după 1918, după ce Austro-Ungariei favorizate față de noi în regimul Dunării i-au urmat cu-aceleași favoruri mititecele, învinsele Austria și Ungaria, și a continuat după ce noua situație de după războiul mondial impusesese crearea unei alte comisii

danubiene, a Comisiei internaționale a Dunării. Comisia „europeană”, cea dela 1856, s'a văzut acum redusă la neputință în ce privea obligațiile sale de-a curăți fluviul, fiindcă afară de România, vital interesată la 'ngrijirea gurilor, celelalte state dunărene se obișnuiseră să negligeze a-i da cuvenita contribuție bănească; în schimb, dacă obligațiile nu și le mai putea împlini, Comisia europeană a Dunării a avut de-acum și mai mare grijă să-și exercite, și numai față de noi, „drepturile” dela 1856: să se amestece în toate, să ne vexeze la fiecare pas, șfirbindu-ne în fel și chip suveranitatea.

Situația aceasta nu mai putea dăinui. Totuși România n'a voit să fie printre cele dintâi țări cari reclamă schimbarea unei stări existente. Acum însă, după ce s'au întâmplat în Europa atâtea schimbări cu dela sine putere, după ce Europa a convenit prin bună înțelegere să schimbe regimul Dardanelor, nimic nu ne mai pu-

tea împiedeca să ne pretindem și noi dreptul nostru.

Șt rile dela conferința care a hotărît la Montreux schimbarea regimului din strâmtoarele turcești, au vestit că d. Nicolae Titulescu, ministrul nostru de externe, a cerut la acea conferință desființarea Comisiei europene a Dunării.

Ministrul nostru de externe a dat în legătură cu aceasta un interview lui „Le Temps“ (nr. din 29 Iulie crt.), în care a precizat:

„Această chestiune nu poate face decât obiectul unor note diplomatice, adresate cancelariilor interesate la momentul în care guvernul regal al României va socoti că este oportun să o ridice în mod oficial.

Dar ar fi o adevărată ipocrizie ca să se ascundă opiniei publice internaționale liniile mari ale viitoarei noastre acțiuni și sentimentele românești.

Pentruca chestiunea să poată fi bine înțeleasă, trebuie să reamintim că sunt două comisii ale Dunării. Una, denumită Comisiunea internațională a Dunării, creată prin tractatele de pace, având sediul la Viena; cealaltă, denumită Comisiunea europeană, creiată prin tratatul dela Paris din 1856, având sediul la Galați.

România consideră necesară suprimarea acestei a doua comisii, căci ea constituie, după cum

se va vedea, un anacronism de necrezut, un control al străinilor, inadmisibil pe teritoriul strămoșesc și un organism internațional, care corespunde scopului pentru care a fost creat mai puțin decât oricare altul.

România nu contestă caracterul internațional al Dunării. În afară de atribuțiunile cari sunt de competență teritorială și cari trebuie să revină statului român, s'ar putea examina soluția ca de pildă Comisiunea internațională a Dunării să-și extindă competența până la gurile fluviului.

Nu cerem revizuirea unor tratate. Am spus de altfel în discursul meu la ședința de deschidere a conferinței dela Montreux, că mă voiu opune totdeauna unei revizuii teritoriale, dar că voiu examina dela caz la caz pe acelea cari nu se ating de teritorii și cari vor fi făcute în formă legală.

D. Litvinov a mers și mai departe decât mine. D-sa a repudiat nu numai revizuirile teritoriale, dar chiar acele revizuii neteritoriale, cari ar fi contrarii păcii.

Mi se pare că a reda României atribuțiile teritoriale inerente oricărui stat suveran, este un act care servește Pacea.

Drept vorbind, chestiunea pe care ne propunem să o ridicăm, nu este o chestiune de revizuire a tratatelor.

Ea este chestiunea unificării regimului Dunării, căci niciun fluviu internațional din lume nu este supus unui regim de supraveghere din partea a două comisiuni.

Dunărea trece între alte țări prin Austria, Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia și România. Mi se pare că nu pretindem prea mult când cerem ca în ce privește regimul Dunării, să fim tratați pe picior de egalitate cu austriacii, cu cehoslovacii, ungurii și iugoslavii."

Să acceptăm ca români în ce privește Dunărea, restricțiuni la suveranitatea noastră, pentru simpla rațiune că în trecut nimeni nu 'ndrăsnea să impună vre-o servitute Austro-Ungariei (pe care o reprezintă azi statele suscitute) pentrucă ea era o mare putere, pe când noi eram obligați să acceptăm acum o sută de ani condițiile impuse nouă de aceste mari Puteri, pentru a avea dreptul de a deschide ochii la lumina zilei ca stat național, este un act atât de contrar demnității românești, încât nimeni, dar absolut nimeni din țara mea nu l-ar accepta."

Ministrul nostru de externe a arătat apoi că Comisia europeană a Dunării nu mai poate face de multă vreme față obligațiilor ce le are privitor la lucrările tehnice impuse de împotmolirile continue și „lasă să ni se năruiască singurul nostru debușeu fluvial im-

portant la Marea Neagră, pivotul existenței noastre economice". În schimb are cu atât mai mult de grijă să aducă știrbiri peste știrbiri suveranității noastre, sub cuvânt că își exercită atribuțiile administrative relative la navigație.

Comisia europeană are doi agenți: un căpitan de porturi și un inspector de navigație. Aceștia — a exemplificat d. ministru Titulescu — „nu au numai o competență administrativă, dar mai mult: ei au dreptul de jurisdicție, fiecare în resortul lui. Ei constată singuri sau ajutați de agenții lor contravențiunile, ei întocmesc procese verbale, ei citează martori, ei judecă în prima instanță și-și dau hotărîrea în numele Comisiunii europene a Dunării.

Aceste hotărîri sunt susceptibile de apel în fața Comisiunii europene a Dunării, care este în acelaș timp instanță de apel și Curte de Casație. Dar ele nu pot fi niciodată atacate în fața instanțelor țării.

Mai mult, cei doi agenți ai Comisiunii, cari au competență pentru a judeca afacerile penale și de a condamna fie pe căpitanul vasului, fie pe pilot, fie pe amândoi împreună la o amendă oarecare, au dreptul extraordinar necunoscut în nici o instituție din lume, de a include în amendă suma aferentă pagubei cauzate lucrărilor și instrumentelor aparținând comisiunii.

Judecător și parte! Iată ce sunt agenții comisiunii europene a Dunării.

Adăogați la toate acestea toate concesiunile amețitoare cari au fost cerute de Comisiunea europeană a Dunării: scutirea de taxe de timbru, de taxă fiscală în bănci, de taxă pentru serviciile de transport public efectiv furnizate, scutirea vamală pentru toate importațiunile, în numele Comisiunii, a membrilor ei și a funcționarilor ei, inviolabilitatea domiciliului funcționarilor, inviolabilitatea personală a agenților, scutire poștală, scutire telegrafică, scutire telefonică, într'un cuvânt scutiri și numai scutiri.

Adaog că Puterile cari compun Comisiunea europeană a Dunării au dreptul de a întreține vase staționare, însărcinate de a garanta militărește executarea deciziunilor lor la caz de nevoie. Comisiunea europeană a Dunării merge până la a avea propriul ei cod civil intern. Ea regulează ordinea succesorală cu privire la distribuirea între soți și moștenitorii direcți sau indirecti a fondurilor de pensiune constituite în numele agenților ei demisionari sau decedați.

Și toate aceste prerogative se exercită pe teritoriul unei Români suverane!

România va păstra totdeauna o mare recunoștință acestui organism internațional, care i-a asi-

gurat timp de mai multe decade dezvoltarea economică, la adăpostul certurilor politice europene.

Dar întreb: oare situația României Noi, fruct al sacrificiilor ei în timpul marelui războiu și al tractatelor de pace, este ea cu adevărat compatibilă cu un regim creat pentru Principatele dunărene din 1856? Justiția română admirabil organizată pentru drepturile a douăzeci de milioane locuitori, poate ea să nu fie considerată capabilă de a garanta cu imparțialitate drepturile a câteva sute de vase?

Tendința ce se constată azi de a face din suveranitatea statelor o realitate, tendință de care au beneficiat numeroase state, poate ea lăsa România indiferentă regimului acestei servituți și acestui control al străinilor, pe care îl constituie Comisiunea europeană a Dunării?

Ar însemna să nu cunoaștem pe români dacă nu ne-am da seama că dacă ei au fost totdeauna gata să dea comunității internaționale contribuțiunea lor, oricare ar fi fost sacrificiile cari ni s'au cerut, ei fac azi o dogmă din egalitatea în drept și în demnitate.

Așa fiind, guvernul României își propune de a începe pe calea legală, adică prin note adresate guvernelor interesate, pentru

a se ajunge la suprimarea Comisiei europene a Dunării.

Procedând astfel, Guvernul Regal al României nu face operă de revizuire, căci, conform articolului 7 din Convențiunea Statutului Dunării din 1921, aparține guvernelor francez, britanic, italian și român de a pune capăt puterilor Comisiunii europene a Dunării, prin încheierea între ele a unui acord în acest scop.

Guvernului Regal al României îi place să speră că va găsi pe lângă cele trei guverne precitate același spirit de comprehensiune de care acestea au dat dovadă în atât de numeroase ocazii față de alții.

Organismul succesor nu poate fi în chip firesc decât statul te-

ritorial — România — în ce privește drepturile teritoriale suverane care i-au fost ridicate și care vor trebui să-i fie redade.

Pentru rest s'ar putea examina soluția ca comisia internațională a Dunării, cu sediul actual la Viena, să-și întindă competența exact în condițiile actuale.

În acest fel, — a ncheiat ministrul nostru de externe — statele actualmente reprezentate în Comisiunea europeană a Dunării își vor păstra misiunea de membru în Comisiunea internațională a Dunării dela Viena, cu același titlu pe care îl au și riveranii Dunării, situație care, dacă voim să vorbim franc și drept, nu poate să displacă nimănui“.

„Dumnezeul ungarilor“...

Un descreierat a încercat acum câteva săptămâni la Londra un atentat în contra regelui Eduard al VIII-lea.

Ca să deie prilej ajutorului de primar dr. Gh. Horváth al orașului Szombathely din Panonia, să trimită regelui Angliei următoarea telegramă (*reprodusă de oficiul revizionist „Pesti Hirlap“ din 30 Iulie*):

„Tălmăcim cu prilejul nereușitei infectului atentat omagiul nos-

tru. *Dumnezeul ungarilor să protejeze pe Majestatea Voastră și pe viitor. În numele cetățenilor orașului Szombathely, primarul“.*

Valeu!

Dupăcum se vede, deștepții din Panonia hortistă îl cred pe Dumnezeu creștinesc al englezilor ajuns la faliment.

Ce ajutor mai caută atunci revizionistii unguri la poporul unui Dumnezeu căzut în neputință?

Sărmanul revizionism!

Necazul lui Krenner

Faimosul organizator al bandelor cari au măcelărit la 29 Decembrie 1918 pe românii desarmați veniți la Arad intru întâmpinarea generalului Berthelot, șvabul renegat Nicolae Krenner alias Spectator care a fost osândit de curând de Curtea de Casație pentru instigațiile sale din gazetele maghiare la 3 luni închisoare și pe trei ani la interdicția de-a scrie la gazete, s'a apucat să dea presei budapestane interviuri.

Iată ce-a cuvântat prin „Magyarság” din 26 Iulie crt. zurbagiul renegat:

„E foarte deprimantă nepăsarea cu care primesc confrății noștri doleanța aceasta catastrofală (e vorba de condamnarea sa și-a altor trei instigatori din presa maghiară — n. tr.). Cenzura ardeleană a împiedecat să protestăm cu convenita energie în contra unor asemenea sentințe, e însă extraordinar de de iluzionant că opinia publică maghiară nu și-a ridicat cuvântul. În parlamentul maghiar nu s'a rostit nicio singură cuvântare în această chestiune, și nici la conferința interparlamentară n'a fost niciun protest. Nu ajunge chestiunea noastră nici la Geneva. A fost desiluzionantă și nepăsarea colegilor ziariști români.”

Intr'adevăr: Cum nu se poate mai desiluzionant. Să nu ia act de „martirajul” renegatului nici opinia publică maghiară, nici parlamentul maghiar, nici conferința interparlamentară, ba nici Geneva însăși! Noroc că nu există și vr'un for supra-genevez, ceva așa prin lună sau prin

soare, că bătrânul zurbagiu ar putea atunci cu-adevărat să crape de necaz: să nu ia act de „doleanța sa catastrofală” nici Liga Siderală!

Profesorul căpitan organizator de bande școlărești antivalahe, răătăcitul în presă ca să instigheze în contra țării ce-l rabdă și să compromită gazetăria maghiară cu organizări de tripouri, și-a greșit însă la urmă rolul de paiață urlătoare și se scoboară de la înălțimea parlamentului budapestan, a conferinței interparlamentare și a Ligii Națiunilor, la „colegii ziariști români”. Necazul renegatului pentru nepăsarea confrăților valahi nu mai e ilariant. E pur și simplu o obrăznicie.

Adecă ce și-a închipuit bătrânul antivalah? Că se vor găsi în presa românească complici la instigațiile sale separatiste, că poate fi în presa românească un inconstient care să critice suprema instanță de judecată a României pentru că a confirmat pedepsirea unui instigator iredentist?

În fața atâtei nepăsări — a opiniei publice maghiare, a parlamentului maghiar, a conferinței interparlamentare, a Ligii Națiunilor și-a gazetarilor români — osânditul Krenner se mângăie la sfârșit că totuși s'a găsit cineva să se solidarizeze cu el: președintele partidului maghiar contele Gheorghe Bethlen și tovarășii de tripou din Sindicatul presei minoritare din Ardeal.

Krenner fusese avansat pentru faptele sale antivalahe președinte al organizației partidului ma-

ghiar din Cluj. Fiindcă acum după osândă nu mai poate face politică, și-a dat demisia. Președintele central contele Gheorghe Bethlen nu i-a primit-o însă. **Sic!**

La Sindicatul presei minoritare din Ardeal condamnatul era de asemenea președinte: președinte de onoare. A trebuit să-și dea și d'acolo demisia, și era să-i fie respinsă întocmai ca la partid, dar „din cauza atitudinii membrilor sași și șvabi ai organizației — spune în interviu-ul din „Magyarság“ Nicolae Krenner — s'a adus numai o hotărâre prin care l-au învitat ca să-și retragă demisia.“

Să ni-o 'nsemnăm: Krenner e și el șvab — dar șvab renegeat. Și nu i s'a putut respinge net demisia din cauza membrilor șvabi și sași ai Sindicatului. Altfel Sindicatul ziaristilor minoritari din Ardeal și Bănat de sub președinția lui Ghidale Salzberger zis Sárkány Gabriel se solidariza cu el după toate formele!

Președintele acestui Sindicat, jupânașul Salzberger, a fost pe vremea ungurească în garda financiară, ni se pare e azi în calitatea aceasta pensionar al sta-

tului român, căruia nu știm dacă i-a prestat jurământ, și s'a făcut gazetar în România întregită, ni se pare cu permis liber pe căile ferate, pentruca să solidarizeze sindicatul gazetarilor minoritari cu un instigator antivalah, în contra justiției românești care l-a condamnat. Și acest președinte Salzberger are pe piept decorații românești!

Tot astfel mare parte dintre ceilalți din sindicatul ziaristilor minoritari cari s'au solidarizat cu antivalahul, au sau au avut mereu în țara românească permise de cale ferată, în vreme ce celor câțiva ziarști maghiari cari fac gazetărie antirevizionistă — lui Gh. Ferenczy, etc. — nu li s'au dat.

Nu e nici solidarizarea de acum a acestor ziarști sau preținși ziarști cu Nicolae Krenner — cu excepția, precum s'a văzut, a sașilor și șvabilor — motiv suficient ca să se cerceteze mai deaproape activitatea numitului Sindicat de presă, dovedit încă odată oficină antivalahă a partidului maghiar? Și nu-și dau nici după aceasta seama cofrații șvabi și sași că trebuie să se despartă de o asemenea oficină maghiară iredentistă?

Cultura lor din Asia...

Repatriații din Ardeal au la Budapesta o asociație faimoasă, „Erdélyi férfiak egyesülete“, „Asociația bărbaților ardeleni“, care și-a inaugurat mai anii trecuți o sală de conferințe publice, firește iredentiste.

La 9 Aprilie crt. (cf. „Uj Magyarság“ din 8 Apr) a ținut la asociația cu pricina o conferință unul Keöpe Viktor. I-a fost intitulată conferința: „Ce cultură am adus cu noi din Asia?“

Regretabil din cale afară, ni-

cio gazetă ungurească nu și-a ținut de datorie să comunice și obștii ce-au auzit ascultătorii genialului conferențiar. Așa că trebuie să rămânem tot cu ceea ce se știa deapre cultura adusă de unguri din Asia din scrierile cronicarilor contimporani: că sorbeau sânge, că mâncau inima dușmanilor prinși în luptă, că haleau carne crudă muiată sub șea, că au avut un dumnezeu numai ca să aibă pretext de aldă-

mașuri desfrânate, că se dispensau de o viață conjugală pentru că le era bun de siluit tot ce le cădea pe mână, că erau numai fățărnicie în raporturile cu alte popoare încât își binemeritaseră dela cronicarii bizantini titlul de „copii ai Satanei“, că au adus în Europa un despotism cum nu s'a mai văzut, o exploatare a supușilor cum nu s'a mai pomenit, rămase în ființă până în zilele noastre.

Se 'ncep noi colonizări maghiare în satele românești din Ungaria

La toamnă, în Octomvrie, precum arată „Uj Magyarság“ din 30 Iulie, urmează să se 'nceapă în Ungaria aplicarea noii legi a colonizărilor, pe care am arătat-o amănunțit în numărul nostru de pe Martie crt.

Precum se știe, guvernul și-a asigurat prin legea aceasta o serie de mijloace de constrângere față de latifundiarilor ce nu fac politica sa, ca să-i silească să dea pământ aleșilor pentru colonizare. Se dă pământ numai unora cari sunt în stare (cu excepția „vitejilor“ și-a altor privilegiați) să-l gospodărească după toate prescripțiile, să-și facă acareturi, să își cumpere unelte și vite de lucru, și să facă față plăților anuale, și-anume li se dă numai în fo-

losință, putând să le fie luat 'napoi după oricâți ani și fără desdăunare, dacă într'un an nu și-au împlinit obligațiile. Mai are legea și alte prevederi, pe cari cetitorii le pot afla în n-rul nostru citat. Intre altele e o prevedere care ne interesează deosebit: că *se pot face în statele cu populație mixtă exproprieri de case*. Aplicarea legii se va 'ncepe 'n Octomvrie, precum arată „Uj Magyarság“ în numărul amintit, în *eatul Nyirábrány*. Se știe că satul acesta e locuit în mare parte de români, cărora urmează acum să li se ia căsuța ca să fie dată coloniștilor unguri. Vor urma pe rând celelalte sate românești, ca să nu mai poată fi discuție că ar fi 'n Ungaria sămânță de valah.

Șerpii dela „Független Ujság”

La Cluj apare o gazetă săptămânală girată ca redactor și proprietar de d. Ernest Ligeti (evreu, în România, față de români, filoromân, în Ungaria valahofob), ale cărei provocări răsrepetat, iredentiste sadea, ni-au dat de foarte multe ori de lucru. „Független Ujság” („Gazeta independentă”) — acesta i-i titlul — adăpostește în coloanele sale toate provocările ce nu 'ndrănesc să le tipărească alte gazete. Scrie acolo faimosul Krenner (osândit de Curtea de Casație pentru instigații irédentiste), faimosul Zima Tibor, cel din mamă româncă și din tată sârbo-slovac, faimosul Hegedüs Nándor dela Orade, iar alături de ei un cârd de inși nefaimoși încă și tocmai de aceea foarte zeloși să-i depășească 'n cutezanță pe cei trei cu faimă. La instigațiile cetei se adaugă apoi sistematice tăieturi din gazetele budapestane, pe cari alte ziare maghiare dela noi nu îndrăznesc sau nu-s lăsate să le reproducă Citești adeseori în gazeta aceasta reproduceri de atâtea budapestane de-ți stă mintea 'n loc. Cenzura, după cât se vede le admite, fiindcă probabil merge cu periile la cenzură însuși zâmbilogul director Ligeti, care în fața românilor se prezintă românofil de cea mai curată marcă. Masca aceasta și-o păstrează cu grijă și 'n coloanele gazetei. De lucrurile apărute sub semnătura sa nu te prea poți lega. D. Ligeti e filoromân, semnează articolele inofensive sau cam așa, încolo coloanele gazetei sale sunt mai atâtea decăt ale oricărei alteia. Am dovedit-o de atâtea ori, și

totuși cuibul de șerpi e lăsat să atace în voie.

În n-rul din urmă (31—32, dela 1—15 August), „Független Ujság” a cutezat iar cenzura l-a lăsat să apere fășiș Ungaria pe chestia maghiarizării silnice a numelor și să insinueze că în timp ce Ungaria nu face astfel de războtezări nu de-a sila, le face în schimb România!

Și se dedă „Független Ujság” la mârșevia aceasta șerpească tocmai în legătură cu cazul dr. Basch, în legătură cu neamțui condamnat în Ungaria la 5 luni închisoare pentrucă a 'ndrăznit să spună la o adunare conaționalilor săi că „cine își lapadă cinstitul nume strămoșesc, dovedește că n'a fost vrednic să-l poarte”!

Precum se știe, Curtea de Casație ungurească a confirmat condamnarea lui Basch sriind în sentință următoarele:

„Maghiarizarea numelor este o problemă de stat. Cine se ridică în contra ei, acela luptă împotriva năzuințelor statului.”

Sentința aceasta a provocat comentarii fulgerătoare în marea parte a presei nemțești, și-a celei din Germania și-a celei din străinătate. Dupăce din cauza socotelilor politice internaționale nu se mai scrisese de luni de zile nimic în presa germană despre tratamentul banditesc ce se aplică în Ungaria nemților, s'a dat acum din nou alarmă că nicăieri pe lume minoritățile nu-s așa de satanic prigonite ca 'n țara lui Horthy. Insuși partidul național-socialist din Germania — ni-o

spune în n-rul dela 1 Iulie crt. gazeta budapestană „Uj Magyar-ság” — a dat pe-această chestie a osândirii lui Basch o circulară, în care arăta că maghiarizările de nume din Ungaria au luat în ultima vreme proporții ce bagă minoritatea germană de-acolo în groază, și sublinia că e de ne'nteles cum tot atunci ministrul unguresc de culte Homan vine la Berlin să declare că chestiunea germană din țara sa-i rezolvată. Ziarele la rândul lor au arătat ca ceva ne mai pomenit de când e lumea lume, că însăși suprema instanță a justiției ungurești a proclamat și și-a și pus în aplicare inovația, că statul maghiar are dreptul să-și maghiarizeze cetățenii cum vrea, fiindcă maghiarizarea „e problemă națională”, și că cine luptă 'n contra maghiarizării — se chiamă luptă nu numai critica precaută ca 'n cazul lui Basch, ci și opunerea de orișice fel — comite un delict în contra „năzuințelor” statului și trebuie deci pedepsit exemplar.

În presa germană dela noi uluitoarea sentință a fost de-ase-menea comentată aspru. Acum în urmă în revista „Klingsor”, a cunoscutului scriitor dr. Zillich

li aflăm observațiile din răspunsul ce i-l dă în chip de scrisoare deschisă (*sic!*) gazeta șerpească dela Cluj „Független Ujság” (în n-rul citat, 31—32).

„Klingsor” a reprodus acuzația ce i s'a adus lui Basch așa cum însăși presa din Ungaria a arătat-o: c'a spus la adunare sătenilor germani că „cine își lapădă cinstitul num' strămoșesc, dovedește că n'a fost vrednic să-l poarte”.

„E verosimil — răspunde „Füg-

getlen Ujság” — că nu s'au întâmplat lucrurile tocmai așa cum le pune pe tavă d-nul redactor Zillich.” Apoi înșiră scandalizată concluziile ce le-a tras din cazul Basch revista „Klingsor”: Nu există om care să renunțe bucuros la numele-i strămoșesc. Dacă e totuși silit, e lovit în conștiința sa morală. Așa ceva nu permite aparținătorilor săi niciun popor, afară de jidovi cari vor să se vâre în corpul popoarelor străine. Nici ungurii n'ar permite la ai lor să-și româneze sau să-și sârbizeze numele. Ei bine, dacă statul maghiar are altă concepție despre întrebuintarea numelui în statele succesoare decât la el acasă, e vădit că punctul de vedere maghiar e incorect, e anti-minoritar și se îndreaptă în spetă în contra germanilor. Ceea ce s'a întâmplat acum ar trebui socotit ca o ofensă adusă poporului german, dacă n'am ști că fără spiritul și fără sângele poporului nemțesc nici Ungaria n'ar fi 'n ființă. Ungaria vrea să se 'ntărească prin ungurizarea germanilor, deci prețuește sângele german: E un scop străvechi al ei desnaționalizarea popoarelor, căci asta a dat peste cap statul maghiar. Dar Ungaria nu vrea nici acum să se învețe minte.

„Nu ne ocupăm la acest loc de acuzațiile acestea — spune scrisoarea deschisă a lui „Független Ujság”. Nu ne vom ocupa nici să disecăm faptul că în România de pildă, după d-ta d-le redactor românizarea numelor e îngreuiată prin lege. D-ta pornind din această presupunere discutabilă, poți desigur să conchizi că statul român nu vrea să recunoască asimilarea minorității și face totul

ca nu cumva proporția majorității românești să se formeze mai avantajos, și — după d-ta, se dă lupta cu fier și cu foc tocmai în contra oricărei analize a numelui. D-ta vezi din cale afară de senin cele de-aici, de-acasă, și ești extrem de zelos când poți să tragi cu mătura ca de-atâtea ori până acum peste maghiari și peste evrei.“

Scrisoarea deschisă spune în continuare că în Ungaria cei mai mulți dintre rasiștii unguri sunt nemți. Nimeni nu i-a rugat sau silit să-și schimbe numele și să se facă matadori ai rasismului unguresc. În Ungaria e mare amestecul de rase, dar așa-i pretutindeni.

„*În Ungaria — cităm din nou și subliniem — în 18 ani (adecă dela război încoace — n. tr.) a-bia de-au fost maghiarizări de nume, și dacă unii-alții le urgen-tează, se 'ntâmplă aceasta numai pentruca toți cari se mărturisesc maghiari s'ajungă și prin aceasta mai aproape de formarna conștiin-ței populare maghiare. În niciun caz nu e obligatoare maghiari-zarea numelui, cine nu vrea nume unguresc, acela rămână cu vechiu-i nume de familie, și dacă toluși vrea, atunci e foarte-foarte cântărit.* În ce privește a-poi a'irmația d-tale că „nu există om cinstit care să ia de bună voie nume unguresc“, ar treb i să credem că mulții Herczeg Ferenc, Rákosi Jenő, Munkácsy Mihaly și lunga serie a celor asimilați la ungurime, cari încorporează în afară geniul maghiar, n'au fost vrednici de concepția „Ehren-mann“-ului. Și noi zicem ca d-ta. Nu statul maghiar, nu ministerul maghiar de interne să un-gurizeze

și s'asimileze, ci poporul să-și aibă forța sa de transformare, de contopire. Dar dacă întâmplător aceasta din urmă e care-și are efectul, dacă ea există la unii cari vor să-și demonstreze și prin forme exterioare apartenența la poporul maghiar, atunci e necu-viincios ca d-ta să vîi cu povești băbești și să vezi silnicie acolo unde de fapt nici urmă nu-i de ea“.

Asta-i „scrisoarea deschisă“ a serpeștii gazete maghiare din Clujul cu cenzură românească.

Când însăși Kuria maghiară te pedepsește pentrucă ai scos din gură o vorbă în contra maghiarizării de nume și spune în sen-tință că trebuie pedepsit cine-i în contra maghiarizării pentrucă maghiarizarea e una cu misiunea statului maghiar, când se cunosc din însăși Foaia oficială maghia-ră și din gazetele budapestane poruncile de maghiarizare a nu-melor ce s'au dat sub guvernul unguresc de astăzi, când înseși gazetele din Ungaria au arătat că directorii de școli maghiarizează numele elevilor în bloc, că dela întreprinderile municipiului Bu-dapesta sunt dați afară cei ce nu își maghiarizează numele (s'a fă-cut această destăinuire la o șe-dință publică a consiliului comu-nal al Budapestei), că sub aceeași sancțiune s'a dat ultimul să-și schimbe numele neunguresc po-lițiștii, slujbașii de cale ferată. dintre aceștia gazeta budapestană) „Magyarság“ a arătat la 25 Feb. 1935 că și-au maghiarizat numele în urma poruncii ministerului de interne 15 mi), și când e în-deoște știut că legea românea-scă a numelui adusă astă iarnă s'a adus anume pentruca să se

împiedecă abuzul luării de nume românești din partea neromânilor și ca să se 'nlesnească revenirea desromânizațiilor la numele strămoșești, iar de altă parte când tocmai acum sunt în curs în Săcuime cercetări judecătorești în contra unor popi și notari maghiari pentru că au trecut în matricole pe români ca unguri, cu religie și cu nume unguresc, — „Független Ujság” dela Cluj vine și spune că Basch nu pentru criticarea maghiarizărilor de nume a fost condamnat (deci Casația maghiară n'a spus ceea ce a spus despre dreptul statului maghiar de-a maghiariza pe orice cale și de-a pedepsi pe cine se opune), că în Ungaria abia de s'au făcut dela război încoace maghiarizări de nume iar sporirea lor e cerută de înșiși cetățenii cu nume neungurești, că ministerul maghiar de interne nu numai că nu silește pe cineva, dar cerne

„foarte-foarte” pe cei cărora le autorizează schimbarea numelui, și că dimpotrivă, dacă acolo e așa, tot ce spune „Klingsor” nu se 'ntâmplă în Ungaria ci în România: aici se duce „cu foc și cu fier lupta analizării numelor” (aluzie la oprirea desromânizațiilor ce pot fi constatate după nume — prezințați deci de „Független Ujság” ca unguri — de a fi înscrși la școlile primare maghiare), aici românizarea numelui nu-i un efect al atracției sufletești a minorităților spre români ci al ucuzurilor ministeriale, și aici nu se cern, ca în Ungaria, solicitările de schimbări de nume.

Toate astea — și încă în întregime cu litere distincte! — s'au putut publica într'o gazetă din România, și nu într'un „Brasói Lapok” care apare într'un oraș unde nu e cenzură.

Cei chemați a lua măsuri n'au nimica de zis?

Ce au cu Petőfi?

Reprezentanții acelor pe cari Alexandru Petőfi i-a descris atât de minunat în poezia sa: „*En magyar nemes vagyok*”, „Eu sunt nobil maghiar”, — culturalii conducători ai partidului maghiar s'au întrunit la 31 Iulie la Albești (sat de lângă Sighișoara), ca să comemoreze al 87-lea an dela moartea lui Petőfi.

Se știe că po tul unguresc de origine sârbească a dispărut la Albești în timpul când cazacii fugăreau pe ungurii lui Kossuth. Nu e nici astăzi sigur c'a pierit în lupta aceea, însă versiunea

dogmatizată-i aceasta. Cei ce l-au văzut mai pe urmă, l-au văzut acolo. Komáromi János arată în articolul comemorativ din „Magyarság” dela 31 Iulie crt., că a fost văzut mai pe urmă dispărând într'o porumbiște în hotarul Albeștilor, fugind ca toți ai lui Kossuth de cazacii ce apăruseră la orizont

Legenda acreditată a vrut să-i știe și locul unde a pierit luptând până la ultima picătură. S'a ales un loc și s'a 'nsemnat, iar partidul maghiar s'a adunat acum acolo ca să fac'o demonstrație

S'a adunat acolo alde Willer, alde Szabó Béni, etc., și au anunțat că vor face apel la obștea ungu-rească ca să ornamenteze locul în așa fel, ca să poată fi o Mecă pentru pelerinaje maghiare de pretutindeni. Au mai obligat apoi guvernul românesc să contribuie și el, fiindcă Petöfi nu-i numai al unгурilor ci al lumii întregi, deci și al românilor.

Răzoiala aceasta a reprezentan-ți'or partidului nemeșilor e fără discuție ciudată. Ei trebuie să vină să ne 'nvețe să cinstim pe un Petöfi, dupăce puține literaturi l-au popularizat ca-atâta 'nsufle-țire ca a noastră, și dupăce 'n Ungaria lor „Apostolul” și alte scrieri ale sale sociale sunt puse și-astăzi pe index?

Răzoiala lui Willer et comp s'a continuat apoi în gazete. Ne vom mărgini s'o semnalăm pe cea din n-rul dela 5 August a lui „Hirlap” dela Arad. Gazeta aceasta semită se face ecoul răzoiilor din aduna-rea dela Albești cu următoarea măcăială:

„Căci Alexandru Petöfi, *aeși s'a născut din rasa și din trun-chiul nostru* și a cântat pe limba noastră, nu e cu toate astea total al nostru. El e al lumii întregi, al acelei lumi în care se înșiră și poporul român, cu dragostea lui de libertate“.

Galițienii lui „Hirlap” (sau poate comandantul lor Zima cei din mamă româncă și din tată sârbo-slovac — căci s'au ferit să-și pună iscălitura) sunt dulci de-abinelea. O știe lumea 'ntreagă că Petöfi nu-i de naștere ungur, dar ei îl vor în ciuda orîșicui „din rasa și din trunchiul nostru”. (Al cui „nostru”? Al lui Bela Mayer, poate?) Și falsifică „Hirlap” ast-fel, dupăce Ady Endre a fixat-o în rectificările sale la biografia lui Petöfi, reproduse acum și 'n vo-lumul de articole ale lui Ady despre care vorbim în altă parte a numărului nostru de față, că Petöfi a fost singurul revoluționar idealist dintre rovoluționarii un-guri dela 1848, *tocmai pentrucă n'a fost de naștere ungur ci slav*

Teatrul unguresc din Ardeal

Cele mai multe primării din orașele ardelene au, precum se știe, câte-o sală de teatru — comunală prin urmare — pe care o concesionează an de an la câte un ins, întotdeauna fără chirie, ba pe de-asupra subvenționându-l, și 'ntotdeauna unui ins unguresc (ungur, evreo-maghiar sau altfel de renegat din slujba pan-maghiarismului). Teatrele comunale din Ardeal au rămas astfel dela unire și până astăzi fără excep-

ție ungurești, — fără excepție, deci și acolo unde populația maghiară e 'n minoritate, fie față de români fie față de alții. Trupele românești sunt astfel simpli oas-peți pe scenele comunale ale ora-șelor noastre, și pentruca nu cum-va în zilele turneielor lor arta dramatică maghiară să sufere ceva, s'au orânduit lucrurile astfel de-o seamă de ani, ca de 'ndațace trupa maghiară e nevoită să-și împrumute sala unei trupe româ-

nești, să aibă asigurată scena altor orașe. Obiceiul era d-o seamă de ani încoace, ca să nu se dea concesiile de teatru unguresc numai pentru scena orașului de reședință, ci pentru mai multe deodată, și pe de-asupra pentru o regiune sau pentru mai multe regiuni, ca să aibă puțină artă dramatică maghiară să radieze cât mai mult, dela orașe până'n sate lăturalnice cari n'au pomenit pe vremea ungurească teatru unguresc, și în cari teatrul românesc — deși adesea-i vorba de localități cu însemnată populație românească — e lucru necunoscut.

Acum e vorba să se schimbe sistemul. (Firește, nici de data asta în sensul că s'ar da sala teatrului pe mână românească, dacă nu pe mâna unui director de trupă românească măcar pe-o mână de român care s'o gospodărească cu respectivele garanții după cum va ști. Și nu-i vorba nici de data asta să se ncerce utilizarea sălii de teatru a comunei în regie proprie, în folosul municipiului).

În ce chip se va schimba sistemul, a destăinuit-o preseii ungurești d. Emil Isac, inspectorul acestor teatre. E vorba adecă ca de-acum înainte concesiunea să nu mai fie legată de loc. Un ins oarecare ce se ntitulează director de teatru (de când bunăoară directoratul de teatru e-o moștenire de drept divin în familia lui Szendrei-Strasnof de la Arad?)

se nvrte și obține dela o primărie concesiunea pe un an a sălii ei de teatru, și apoi pe baza aceasta i-i asigurată puțința să dea reprezentanții „*în orice oraș din țară*”.

Așa stă scris în n-rul dela 1 August crt. al semioficiosului guvernului maghiar „Budapesti Hirlap”. „În orice oraș din țară” — prin urmare și la București, la Eforie, sau unde au mai năvălit peste Carpați roiurile ungurești și evreo-maghiare din Ardeal, din Ungaria și din celelalte state succesoare.

E de-a dreptul uluitor, cu toate acestea semioficiosul guvernului maghiar *nu e mulțumit*. „Tönkreteszik a magyar szinjátszást Erdélyben” — „Distrug (adecă ei, valahii — n. tr.) teatrul unguresc în Ardeal”, așa-și intitulează „Bud. Hirlap” corespondența clujeană în care se comentează destăinuirea d-lui Emil Isac. Distrugem adecă teatrul unguresc în Ardeal, pentru că lăsând pe directorii de trupe ungurești să joace unde le place, „concurența se va întefi, cece va fi spre dauna teatrului”.

Pân'acuma, că s'au dat toate teatrele comunale din Ardeal exclusiv pe mână ungurească, nu era bine. Așa iarăși nu-i bine. De ce atunci ne facem de lucru întotdeauna numai cu ei, și nu se caută să se dea'n sfârșit teatrele comunale din orașele Ardealului — acolo măcar unde populația e'n bună parte de-a noastră — pe mână românească?

Problema postului de radio-difuziune dela Cluj

— Comunicare făcută la adunarea „Acțiunii patriotice“ —

Problema postului de emisiune radiofonică din Cluj a fost debătută de repezite ori în adunările „Acțiunii Patriotice“. Societatea noastră, sesizată de această problemă, a tratat-o cu toată seriozitatea, accentuându-i covârșitoarea importanță pentru provincia noastră de dincoaci de Carpați. Tot la îndemnul societății noastre s'a ținut marea adunare publică dela Universitate, la care au participat toate autoritățile orașului îmbrățișând cu toată căldura ideea aceasta, primită apoi cu entuziasm și de presa noastră și de toată opinia publică dela noi în dorința de a vedea cât mai curând realizat postul de radio-difuziune din Cluj.

Un pas hotărît spre realizare s'a făcut acum un an și mai bine din partea primăriei orașului nostru. Dl primar împreună cu consiliul municipiului, și-au însușit propunerile noastre și au căutat imediat și posibilitatea de a le da ființă. Și trebuie să costatăm și să subliniem cu multă satisfacție gestul larg al primăriei de a lua asupra sa o parte mare a sacrificiilor prin faptul că, împreună cu alte sacrificii bănești, a pus la dispoziția societății de radio-di-

fuziune un edificiu întreg, fostul muzeu corvinean, în care să se instaleze post. l de emisiune, și s'a grăbit să și evacueze acest edificiu și să-l pună la dispoziția societății de radio-difuziune din București.

Societatea, prin experții săi, a constatat că edificiul este corespunzător și a dat rezoluția favorabilă că municipiul Clujului își va primi în scurtă vreme postul dorit.

De atunci a trecut un an și lucrurile s'au oprit aci. Societatea noastră care a ținut problema mereu la suprafață, a așteptat cu îndelungă răbdare, solicitând din când în când urgentarea înfăptuirii.

Realizarea s'a tot amânat oprindu-se numai la promisiuni. Dar promisiunile platonice nu ne pot mulțumi și așa am crezut că este cazul să venim din nou în fața opiniei publice pentruca această opinie publică să reclame soluționarea grabnică a unei cauze de importanță covârșitoare nu numai pentru orașul nostru, dar pentru întreg Ardealul.

În mod firesc ni s'a pus de multe ori întrebarea: ce e cu postul de emisiune din Cluj? Și cu legitimă nedumerire se pune și

acum întrebarea: care este cauza întârzierii?

Răspunsul ni s'a dat pe cale indirectă. Postul de emisiune a fost reclamat și de Timișoara și în urmă și de Iași. Societatea de radio-difuziune trebuie să le examineze pe toate trei ca să vadă și să se convingă care dintre aceste trei orașe poate avea privilegiul pentru instalarea postului de emisiune.

Este deci vorba de o concurență între trei orașe din țară, iar rolul de arbitru îl are însăși societatea de radio-difuziune, care având monopolul undelor călătore prin văzduh, nu se grăbește să soluționeze această chestiune, urgentă pentru noi. Unul dintre motive este faptul că societatea are cheltuieli enorme cu personalul, cu achiziționarea materialului pe seama programelor zilnice și cu retribuirea conferențiarilor și a artiștilor cari alcătuiesc aceste programe. Instalarea unui post nou reclamă cheltuieli mari și societatea caută să vadă care dintre aceste trei orașe ar reclama minimul de spese pentru înfăptuire.

Noi credem că problema privită din acest punct de vedere este greșită. Intenția noastră nu este să polemizăm cu societatea de radio-difuziune, ci să arătăm că problema trebuie privită sub alte aspecte. Și anume, nu poate conta în cazul de față minimul

de spese reclamat de instalația postului de emisiune și de alcătuirea programelor, ci maximul de beneficii mai ales culturale și științifice pe care îl poate da unul dintre aceste trei orașe.

Și din acest punct de vedere nici unul dintre orașele țării — în afară de București — nu poate concura cu Clujul.

Iată ce spune însăși revista societății de radio-difuziune în legătură cu programele de vară.

„In genere, societatea noastră de radio-difuziune nu dispune de prea multe elemente pentru alcătuirea programelor. Într'adevăr, programul trebuie întocmit cu discernământ, după anumite criterii și principii artistice. Astfel, alcătuirea programului radiofonic devine o operație foarte anevoioasă. Nu trebuie să uităm că publicul nostru nu este deloc dispus să renunțe la exigențele lui: vrea să asculte opere, nu vrea să fie lipsit de un concert simfonic și de o muzică de cameră, are pretenții să asculte pe cutare cântăreț sau instrumentist, vrea să asculte transmisiuni dela localurile publice, muzică națională, muzică ușoară, concerte de muzică militară, pe lângă conferințe științifice, culturale, economice și sociale”.

Ei bine, analizând sub acest aspect posibilitățile de alcătuire a programelor, nici unul dintre orașele țării și în special Iași

sau Timișoara nu poate sta alături de orașul nostru. Clujul are cu prisosință toate elementele, în toate domeniile, pentruca să poată satisface toate exigențele reclamate de o difuziune și bogată și variată.

Pentru problemele *științifice* avem universitatea cu 80 de profesori, cu docenți și asistenți bine pregătiți în toate specialitățile, personalități distinse cu renume nu numai în țară ci și peste hotare. Un fapt care nu-l au în aceeaș măsură nici Iași, dar și mai puțin Timișoara.

Pentru probleme *economice* avem o academie de înalte studii economice fără pereche în țară. Pentru problemele *comerciale* avem academia de înalte studii comerciale și o școală comercială de specialitate. Pentru problemele teologice avem două academii teologice cu un corp didactic distinct. Pentru problemele de sport și educație fizică, avem societăți sportive și instituțiile de educație fizică ale d-lui profesor Hațieganu, fără pereche în toată țara. Pentru problemele artistice avem opera și teatrul național cu un personal select și cu repertorii asemenea oricăror altor instituții de acest fel.

Iar pentru problemele sociale și culturale nucleele grupate în jurul revistelor de aci, avem literați cu reputație, avem vechea și bine organizata noastră Astra,

care are concentrate în jurul său acii în Cluj cele mai distinse personalități ale vieții noastre publice din Ardeal. Și din acest punct de vedere aici se concentrează toate orașele noastre din Ardeal cu tot ceia ce au ele mai bun și mai bine pregătit.

Toate acestea lipsesc atât Iașilor cât și Timișorii.

Iar dacă este vorba de concerte de muzică de cameră, de muzică ușoară sau altfel de prestații de acestea distractive, Clujul are patru muzici de fanfare, are peste 20 de coruri, are artiști și artiste și muzici de cameră particulare, pe lângă multele tarafuri excelente de lăutari. Pentrucă Clujul este un oraș eminent muzical. Nu vrem să diminuăm valoarea și importanța Iașilor și-a Timișorii, dar oricine trebuie să recunoască fără putință de contradicere, că nici unul dintre acestea nu are nici instituțiile nici elementele pe cari le are Clujul și nici unul nu poate da pentru radio-difuziune ceea ce poate da Clujul.

Dar trecând peste toate cele de mai sus, care dau câștig de cauză Clujului, mai este o problemă numai pentru punctul nostru de vedere și numai pentru noi. Toate statele întrebuințează undele atmosferice pentru o propagandă intensă cu caracter subiectiv, bine chibzuită și bine sistematizată, căutând să-și pună în evidență instituțiile și caracteristicile lor cu

o notă de superioritate a lor față de celelalte state.

Iar în ce privește cheltuielile pentru alcătuirea programelor putem afirma cu precizie că în tot cazul conferențiarilor și debutanților dela Cluj vor avea pretenții mult mai reduse decât cei dela București, câtă vreme aci instituția radio-difuziunii va fi considerată ca instituție de propagandă culturală și nu de afacere comercială.

În zilele noastre și mai ales la vecinii noștri radio-difuziunea servește în măsură excepțională mai ales problema revizionismului. În special vecinii noștri din Ungaria nu cruță nimic pentru această propagandă și cu ajutorul radio-difuziunii dau conferințe în limba franceză, germană și engleză. Dar mai ales unguirilor de la noi li se dă o atenție deosebită, susținându-se mereu trează conștiința revizionismului și alimentându-se zilnic nădejdele unor vremuri de revenire la dominația din trecut asupra Ardealului. Este o problemă căreia la noi nu i s'a dat destulă atențiune pentru contrabalansare. Știrile cari se dau prin radio în limba franceză și germană la miezul nopții sunt atât de anemice și fără importanță încât ele nu ne pot face nici un serviciu real.

Noi credem că radio-difuziunea dela Cluj ar avea cel mai important rol în problema antirevizionistă și a apărării naționale, ceiace

numai de aici s'ar putea face mai cu efect. Și în această privință cred că postul de emisiune din Cluj ar trebui să facă propagandă de contrabalansare, de antirevizionism chiar și prin conferințe în limba maghiară, ca să dovedim opiniei publice din Ungaria progresele moderne ale României față de Ungaria, să le dovedim superioritatea organizației noastre de stat, să le arătăm greșelile și defectele organizației lor, contrabalansând propaganda societății lor iredentiste și menajând prin aceasta nemulțumirea grea care încontestabil există în Ungaria împotriva feudalilor deținători și exploataatori ai pământului și ai poporului și împotriva stăpânilor politici ai statului ungar, convinsând astfel opinia publică de acolo în limba lor de utopia unor aspirații irealizabile. O spun aceasta bazat pe experiența noastră din trecutul Ardealului. Dominația ungurească din trecut ne-a silit să le învățăm limba și s'o utilizăm în toate împrejurările vieții publice și nu și-au dat seama că dacă i-am bătut una dintre armele cele mai puternice ni-a fost chiar aceasta, că i-am bătut, cu limba lor.

Prin urmare să nu se creadă că aceasta ar fi o abdicare dela demnitatea noastră națională, dimpotrivă am ajunge să-i batem și 'n problema revizionismului și apărării naționale cu ajutorul limbii lor, contrabalansând și nimi-

cind în felul acesta minciunile posturilor lor și ale posturilor clandestine de emisiune cari există incontestabil și în orașul nostru.

Iar aceasta nu o poate face nimeni altul decât Clujul.

În alte țări este tot mai accentuată tendința de a înzestra cât mai multe puncte importante cu posturi de emisiune.

O revistă străină spune că de exemplu în Anglia sunt o mulțime de posturi mărunte de emisiune, cari fac emisiuni proprii cu forțe electrice mai reduse, numai pentru țara lor, iar pentru transmisiuni mai mari stau în legătură directă cu posturile principale. Astfel că ele constituie o rețea bine chibzuită pentru țara lor. Iar rezultatul este că Anglia are astăzi peste opt milioane de radiofoniști.

În Anglia radiofonia nu mai este numai o simplă distracție, ci este o necesitate pentru fiecare casă de intelectuali. Radiofonia a ajuns o instituție națională, iar în fața parlamentului s'a prezentat în vremea din urmă un proiect de lege pentru etatizarea acestei instituții. Lumea a rămas nemulțumită de societatea celebră B. B. C., compania engleză de radio-difuziune, care a i s'au adus critici severe că abuzează și de sprijinul statului și de bunăvoința publicului. Camera engleză a adoptat în principiu eta-

tizarea și creierea unui post în guvern, postul de ministru al radiofoniei.

În Austria radiofonia nu este monopolizată de o singură societate, ci sunt mai multe și din emulația dintre ele profită țara pentru că fiecare tinde să acapareze cât mai multe puncte de emisiune și prin acesta să-și sporească abonații. Între alte mijloace folosite spre acesta este, de exemplu, faptul că aceste societăți dau scutire de taxă pe timp de 6 luni tuturor celor ce cumpără aparate în cursul lunilor de vară.

În Germania se fac acum experiențe cu aparate mici de emisiune, care să poată fi utilizate pe distanțe mici de toată lumea în călătorii sau excursii.

La noi se consideră radiofonia în mare parte drept o întreprindere comercială monopolizată de o singură societate, care trebuie să dea în primul rând profituri, să transmită reclame bine plătite și programe bine retribuite, toate fiind supuse unei autocenzuri.

Pe noi faptul acesta deocamdată nu ne ocupă ci ne interesează problema instalării unui post de emisiune în Cluj, indiferent dacă acesta este instalat de o societate particulară sau de stat.

Necesitatea este evidentă că în vreme țara noastră este în urma altor țări, având un singur post de emisiune la București, pentru că postul dela Bod nu poate fi

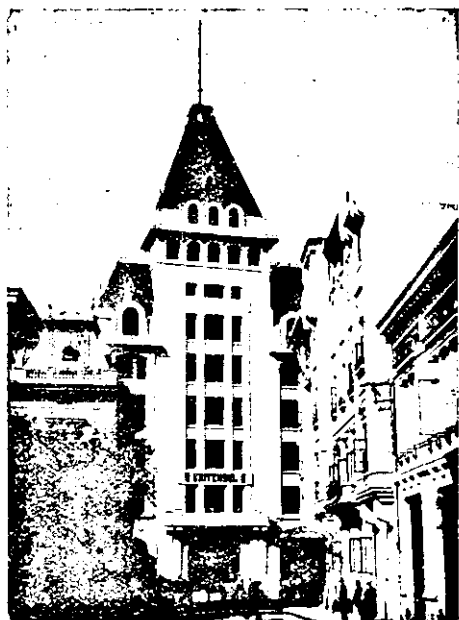
considerat decât post de transmisiune, întrucât acesta este orfan de toate posibilitățile de a face emisiuni proprii din localitatea unde există.

Revista de radiofonie „Radio-Universul“ aduce acuzațiuni grave societății române de radiofonie, acuzații de dăunare a abonaților în favorul funcționarilor și a membrilor din consiliul de administrație.

Nu ne putem solidariza cu aceste acuzațiuni pentru că nu avem probe acestor acuzațiuni, iar de altă parte avem credința

că societatea de radiofonie apreciază cu toată seriozitatea și competența marele rol național ce trebuie să-l aibă în servirea intereselor superioare ale neamului și ale țării.

Și tot din acest punct de vedere avem credința că societatea aceasta va ști să aprecieze importanța deosebită ce o are Clujul în această problemă, dându-i întâietate indiscutabilă în realizarea cât mai grabnică a postului de emisiune în capitala Ardealului. **Dr. Sebastian Stanca**
asesor consistorial

Palatul ziarului „Universul“

Stări din raiul hortist

Literatura sociologică și socio-grafică ungurească s'a 'mbogățit în anul acesta cu câteva volume foarte de preț, semnalate cetitorilor români în numărul nostru trecut. Unul dintre ele — de fapt o reeditare de articole de dinainte de 1918: „Profețiile despre Ungaria“ ale poetului Ady — l-am înfățișat în toată amănunțimea în numărul nostru de față. A fost tocmai binevenită această actualizare a celor spuse de Ady despre antebelica Ungarie feudală, pentru că se poate face o comparație cu stările maghiare de azi, descrise în celelalte scrieri citate.

Care-i în lumina acestor descrieri ale stărilor din Ungaria de azi deosebirea 'ntre Ungaria de dinainte de război și între cea de după Trianon? Una singură, și anume în rău: a dispărut puțința evadării în masă în America și s'a sporit tot atunci pe latifundii gospodărirea mecanică, înmulțind numărul șomerilor agricoli și scăzând îngrozitor sâmbriile. Purtările feudalilor și ale zbirilor lor față de milioanele de flămânzi, dacă nu-s și mai sălbatică încă, au rămas aceleași din trecut. Sâmbria s'a împuținat în proporție inversă cu creșterea crizei economice și a scumpetei, mâncarea s'a împuținat așa de tare încât i-o foamețe permanentă în casele iobăgești, puterea fizică a iobagului e în schimb

și mai exploatată decât în trecut, iar despotismul zbirilor feudali nu cunoaște margini. Pare de necrezut, și totuși e adevărat: *însuși oribilul jus primae noctis (dreptul întâiei nopți) există și astăzi în această Ungarie!* Adevărat că 'n altă formă decât odinioară. Odinioară mireasa iobagului trebuia să treacă întâi prin patul domnului de pământ, — acum domnul de pământ nu dă pela moșie cu anii sau toată vieața, deci „dreptul“ său a trecut asupra logofeților, a vechililor și-a celorlalți zbiri de pe moșie, cari nu și-l exercită când se însoară iobagul, ci când fetele sunt încă fete, *deobicei 'nainte de majoratul din codul penal.*

Vom înfățișa aci una dintre cărțile maghiare din anul acesta cari descriu această situație: „*Puszták népe*“ („Poporul pustelor“, adec'al latifundiilor), de Iuliu Illyés, Budapesta, 1936, ed. Nyugat.

„Poporului pustelor“ descris în cartea lui Illyés, i se zice pe limba românilor de pe câmpia ungurească, cărora lumea acestor iobagi ungurești li-i 'ndeajuns de cunoscută: *hodăjei*, oameni adecă dela „hodăi“, din casele depe latifundii. Aceștia sunt ioropriu-zișii iobagi ai latifundiarilor: ei fac cea mai mare parte a lucrului depe puste nemeștești, și capătă pentru munca lor casă în condițiile oribile ce se vor vedea mai jos, apoi unele

alimente și-o palmă de pământ lăturalnic ce-l muncesc în ceasurile de răgaz copiii și nevestele, iar bărbatul și feciorii în răgazul de trei ceasuri de Duminica după amiază. La aceștia se adaugă *jilerii* din satele invectinate, oameni fără pământ și fără casă, cari lucrează la latifundii pentru alimente. În secolul trecut, la 1828 — arată Illyés la pag. 75 — numărul *hodăjeilor* și al *jilerilor* (bărbați) între 16—60 de ani era de 587.288, față de 564.643 cât era al *iobagilor*. Era deci și pe vremea *iobăgiei* o distincție între unii și alții: *hodăjeii* și *jilerii*, fără casă, fără pământ, erau mai prejos de *iobagi*, cari aveau în schimbul obligațiilor pământ și casă, de obicei strămoșești. După desființarea *iobăgiei*, care în realitate a fost o răscumpărare a pământului ce-l aveai, *jilerii* și *hodăjeii* au rămas tot în vechea situație, fiindcă ei n'aveau ce răscumpăra (pag. 80). Numărul lor — mai mare acum o sută de ani decât al *iobagilor* — a crescut firește, și prin sporul natural și prin decăderea continuă a *iobagilor* ce se chiamă că s'au răscumpărat. Care li-i astăzi numărul, Illyés n'o știe spune, dar la pag. 6 ne arată că jumătate din teritoriul latifundiilor îl cultivă *hodăjeii*; iar teritoriul latifundiilor se știe că-i cât jumătate țara cultivabilă.

Cealaltă jumătate a latifundiilor o cultivă *jilerii* satelor apropiate și-apoi „șumașii“. Aceștia-s angajați veniți din depărtări, unii cu angajamente individuale, alții (secerătorii, etc.) angajați cu cârdul.

Și-acum să urmărim descrierea d-lui Illyés, descriere ce nu poa-

te suferi nicio desmintire, *pentru că autorul e fiu de hodăjeu și-a dus în tinerețe viața hodăjeilor*, până când fiind tatăl său dat afară din slujbă la bătrânețe (e obicei aceasta!), au ajuns în sat, din sat în oraș și-apoi om cu școală, cărturar, scriitor.

Ungurii-s popor de slugi, — spune la fel cu cunoscutul jurnal de călătorie prin România al lui Németh László d. Illyés, la pag. 8—10; — și-s așa de mult popor de slugi, încât multă vreme în tinerețea sa, „dintr'un instinct neclar“, nu i-a putut intra deloc în cap că ungrii ce-i știe el (țărani) n'ar fi una, iar nația maghiară despre care află el din cărți alta. „Dintre teoriile despre originea ungrilor, adaugă apoi dânsul, nici una nu m'a impresionat așa de mult asemenea unei revelații, cu siguranța unei pipăiri pe inimă, ca acea cea mai nouă teorie după care ungrii nu au venit în țară cu Arpad, ci ca molcomi salahari ai lui Atila, dacă nu cumva chiar și nainte de Atila“. „E un popor fără pretenții acesta — pag. 10 —; e într'atâta de supus, încât nici nu mai trebuie să-i poruncești, ci simte prin telepatie gândurile domnului său și le-a și împlinit, așa cum se cuvine unei slugi al cărei tată, a cărei mamă, al cărei strămoș și răstrămoș au slujit în același loc și aceluiași domn“.

Educația aceasta stăpânii de astăzi au grijă să nu li-o slăbească prin nimic. Li tratează deci mai rău ca pe dobitoace.

Casele unde stau sunt niște case lungi, în șir, cu spatele spre un șanț cu tufișe sălbate ce le desparte de restul câmpului și servește copiilor la exerciții erotice

(p. 170), iar cu fața spre curtea cu acarete. În spate, spre șanț, casa n'are ferestre, ci toate-s numai spre curte, unde-s și ușile bucătăriilor. Bucătăria-i comună: a atâtor familii câte sunt în camera din dreapta și din stânga ei. Legea spune că se va îngrămădi numai o familie în câte-o cameră; de fapt însă, și-aproape pretutindeni pe moșiile latifundiare, sunt îngrămădite în câte-o cameră câte două, trei sau chiar și mai multe familii, într'o jalnică promiscuitate în primul rând sexuală. (La pag. 160 se citează cazuri când mama și fata sau nora își schimbă soții 'ntre ele; la pag. 40, 166, 170, se arată că dela vârsta de 4—5 ani copiii știu toate cele privitoare la dragoste; la pag. 166 se destăinuie în legătură cu nunțile, că în timp ce vârstnicii se 'mbată afară până la animalizare — fiindcă numai la nunți li-i îngăduit să beie — mirii se retrag în camera plină de copii, cari apoi a doua zi povestesc prăpădindu-se de răs toate amănuntele). În locuințele acestea nu poți găsi o masă, ci toți mănâncă pe prag (pag. 104); paturile-s raritate (p. 37); în cele mai multe locuri o cameră e ocupată de câte 3—4 familii, adăpostite 'n câte-un colț al camerei, și-i orânduită aceeașă călcare a legii cu scop: ca astfel vârstnicii să tr. buiască să se culce noapte de vite (p. 37); pe latifundiile din jud. Somogy bucătăriile comune n'au hornuri, ci fumul iese pe ușă umplând totodată camerele alăturate (p. 6).

„Șumașii“ (secerătorii etc.) ce vin din mari depărtări și-s adăpostiți claie peste grămadă prin grajduri, dorm în același fel de

promiscuitate: femei și bărbați, fete și băiețandri (p. 232). Despre imoralitatea ce domnește pe moșiile latifundiare va mai fi de altfel vorba mai la vale. Ii trebuie un capitol anume.

Incepută cu condițiile acestea groaznice ale adăpostului, „educația“ care a făcut din poporul maghiar al pustelor popor de slugi merge pe toată linia, până 'n amănuntele cele mai mici ale vieții depe pustă.

Când se 'nfățisează la curte sau la orice „domn“ (pe pustă ca și 'n sat sau la oraș), iobagul unguresc își lasă pălăria afară. Era asta lucru știut. Acum însă îi aflăm explicația: de întră cu pălăria în mână, riscă să i se scuipe în pălărie (p. 15).

Ca să n'aibă iobagii ideea proprietății proprii, nu e îngrădit decât castelul. Când se apropie de castel, n'au voie să vorbească tare, să fluere, să cânte, să fumeze. N'au voie să țină câinii, ca să nu se corcească câinii vechililor (p. 8).

Hodăjeii nu-s nici într'un fel stăpâni pe persoana și pe familia lor. Ca și jus primae noctis, se păstrează și azi — sub altă formă — vânzarea, dăruirea sclavilor. Stăpânul îi împrumută câte unui prieten, și-anume cu același scop cu care îi mută mereu dela o moșie a sa la alta: ca nu cumva să prindă chiag! (Pag. 20). De fapt însă n'ar putea pune ceva la o parte nici dacă n'ar fi mutați într'una. O mărturisesc înșiși latifundiarii. Un hodăjeu depe latifundiul dela Ötöd — spune Illyés la pag. 249 — a izbutit să-și cumpere un sfert de loc de casă în sat — visul fiecărui hodăjeu; când l-a

dat la bătrânețe afară după 30 de ani de slujbă, stăpânul l-a dat în judecată pentru furt, susținând — „și foarte logic“, spune Illés — că din sâmbria din 30 de ani nu putea să economisească atâta ca să-și cumpere un sfert de loc de casă!

Dintr'o pedagogie iobăgească bătaia ar fi ultima care să poată lipsi. Ii și bat de-i smintesc. Copiii — spune Illés, p. 114 seq. — pot fi bătuti orișicuce și în orice chip, și anume după bună lege (art. de lege XLV, 46 b. din 1907). Dela 20 de ani în sus e mai bine să-i amețești în palme și 'n pumni. Unul altuia oamenii depe puste nu și-ar lăsa nerăz-bunată sângerous o ofensă cât de mititică, bătaia la sânge a șefilor o suportă însă fără să crâcnească, și crâcnesc un protest, lăsându-se însă bătuti mai departe, numai dupăce șeful nemulțumit cu pumnii, cu palmele și cu picioarele, adaugă la această pedagogie băta sau cravașa. Moșnegii nu-i nevoie să fie bătuti, pentrucă dela întâia vorbă aspră plâng. Abia după 60 de ani, spune Illyés, le vine acestor oameni sentimentul demnității omenesti, și ca urmare plâng ca un copil.

Opunere în contra bătăii încearcă doar, din când în când, cei de lege protestantă. De-aceia cei de legea aceasta nici nu prea-s primiți în slujbă. Indată după război flăcăii întorși de pe front începuseră să protesteze în contra bătăii la jandarmi, dar jandarmii i-au lecut repede de boala asta (p. 116).

În privința aceasta, a bătăii, spune Illyés, p. 115, totu-a rămas ca la 1843 (înainte de desființarea iobăgiei), când călătorul

neamț Ehrlich spunea în descrierea trecerii sale prin Ungaria, „Ungarn wie Sie sind“: că n'a putut să așpească în liniștea nesfârșită a pusteii ungurești din pricina vaietelor oamenilor bătuti. „Man kann behaupten, — citează Illyés din cartea lui Ehrlich — dass in keinen der bis jetzt entdeckten Länder unseres Planeten so viel und so con amore geprüdelt wird, als in Lande der Magyaren“. — „Se poate observa că în nici-una dintre țările descoperite până'acuma pe planeta noastră, nu se bate așa de cu foc ca în țara maghiarilor.“

Se bate atâta, spune Illyés — și dă ca exemplu că la prășit e pus în spatele a tot câte-trei lucrători câte unul care n'are altă treabă decât să bată — pentrucă 'ndatăce nu simt un controlor în spate, se lasă pe tânjeală (p. 117). Se cruță, spune Illyés (p. 119), pentrucă își dau seama că altfel s'ar băga în pământ cu zile, fiindcă, ruși de foame, trebuie să facă și din noap-te zi. „Acea o știu și domnii dela latifundii înșiși, că lucrul celor dela vaci nu-l poate face nimeni mai mult de trei-patru ani. Pe cine nu-l doboară munca de zi și de noapte, îl culcă la pământ aierul grajdului greu de mirosul bălegarului, din care „cinstitul“ om dela vaci nu poate scăpa decât pentru câteva clipe. Sau atunci, când își scuipe plămâni și e atât de cinstit ca să-și scuipe sângele dincolo de prag. Repet, o știu aceasta și domnii dela latifundii înșiși, dar astanu înseamnă că se 'nămplă ceva-va în contra ei, afară dacă ve-

čilul dispune ceva pe răspunderea sa" (p. 119).

Hodăjeii n'au de lucrat numai în câmp, ci și să îngrijească vitele și să facă toată treaba câtă se poate 'nchipui la un latifundiu. Sculatul e la trei dimineața, când trebuie să hrănească și să adape vitele; înainte de răsăritul soarelui sunt apoi în câmp; la amiază li se dă repaos un ceas și jumătate, ca să-și întregească somnul; lucrează apoi până seara, iar cei cari au în seamă vitele văd de grajduri până după miezul nopții; Dumineca înainte de amiază îngrijesc vitele, fac ordine și-și lucrează petecul de pământ căpătat pentru hrană, și abia dela 2 la 5 după amiază au și ei repaos duminecal. Dela 5 se începe apoi cu hrănitul și adăpatul vitelor noua săptămână (pag. 99—102, 108, 112).

Ca să poată rezista unui astfel de regim de muncă, li se cere să fie sănătoși. La primirea în serviciu li se face examen medical; dacă dă în ei boala, sunt tolerați o scurtă vreme, și dacă nu se scoală să se ducă la lucru cu boala în oase (cum de obicei se întâmplă), li se dă drumul chiar d'ar fi în cap de iarnă (p. 223—4).

Cum însă să rămână în putere când cântă foamea în ei?

Pe vremuri, pe vremea iobăgiei pe care mereu o deplâng (!), era de mâncare. Hodăjeii aveau și sâmbrie mai multă și dreptul pe care azi nu îl mai au, de a ținea pe lângă casă vaci, porci, galițe. Depe vremea aceea a rămas obiceiul ca nevestele să meargă la amiază la câmp cu demâncare. Pleacă în rând, cu oala în cap, ca într'o ciudată procesiune. Când ajung la ei, bărbații se'mprăștie;

nmăncă toți departe unul de altul, ca să nu fie văzuți ce mănâncă. Și-anume — spune Illyés după explicația ce i-a dat-o un vechil: — *pentru că cei mai mulți se fac numai că mănâncă*, deoarece nevestele li-au venit cu oala goală! (p. 101—102). Mulți nu mănâncă toată vara decât porumb fiert (p. 102). Mănâncă alte familii însă și numai fierură de frunze de nap de furat (p. 150, 157). „Am mâncat numai tot supă de frunze de sfeclă — spune Illyés, p. 157. De aceea îmi aduc aminte de ea, fiindcă deși nu eram alegător, totdeauna mă apuca greața când băgam lingura în ea și o duceam la gură cu ochii închiși.“

Sâmbria nu li-i de-ajuns pentru o altfel de hrănire. Illyés face la p. 154 socoteala, că îi revine unui iobag nemeșesc cu o familie de cinci membri: grâu pentru 25 de decagrame de pâine și pentru 11 decagr. de aluat pe zi la o gură de om, iar bani (12 pengö până la 40 de pengö pe an la o familie dela 0.06 fileri la 2 fileri pe zi de căciulă. (1 pengö: 30—32 lei). Încălțăminte, îmbrăcăminte nu se mai dă de câteva decenii.

Leafa trebuie socotită după gurile din familie, deoarece nu lucrează numai capul familiei ci toți cei trecuți de 7—8 ani, de ambele sexe. Copiilor li se plătește numai când strâng cu copiii satelor vecine insecte depe sfecle. Li se trage însă chiulul: acolo unde există pe pustă școală domnenială, sunt duși în chip de excursie la lucru la câmp, fără să li se plătească ceva (p. 197).

Legea XLV din 1907, care regulează raporturile dintre munci-

tori și patroni (la Illyés p. 120 și urm.) interzice să se angajeze ca slugi agricole copiii sub 12 ani. Totuși se angajează, și Szabò Zoltan arată în cartea sa „A tardi helyzet“ (p. 28), că sunt puși, la 7—8 ani, chiar și la cărat de saci. Ai hodăjilor nu trebuie angajați, pentru că de ei se poate dispune și fără angajament.

Citata lege prevede referitor la angajații agricoli ai latifundiarilor, că dacă după angajere nu s'ar prezinta la lucru (dispoziție care la muncitorii neagricoli nu se referă), admin straja e obligată să-i ducă 'n opt zile pe sus. Angajatul nu poate denunța angajamentul nici dac'ar da 'napoi căpara; latifundiarul însă îl poate concedia oricând fără niciun preaviz, „dacă nu-și face datoria“.

Patronul latifundiar e obligat prin legea aceasta să-și trateze lucrătorii „conform cu obiceiul locului“, așa că li-a rămas tratamentul tot cel depe vremea lui Werböczy. Li se asigură hodăjilor prin această lege un repaos de două jumătăți de zi pe lună, sau de o zi întreagă, dar cu condiția că mersul gospodăriei să nu sufere întrerupere. Ca să nu sufere mersul gospodăriei o întrerupere, regulamentul tipărit pe cartea de serviciu a angajaților spune: că birșișii cari ziua fac treabă la câmp, noaptea vor merge cu boii la păscut; că dacă e nevoie de paznici de noapte, hodăjeii vor trebui să păzească cu rândul, ș. a. m. d. Amplificările din regulament ale legii, le amplifică apoi bunul plac al poruncitorului, încât iobagilor nemești nu le rămâne pic de repaos.

A-i spolia pe toată linia, cea-

sta-i singura deviză a latifundiarului. Illyés spune (la pag. 32) că o doamnă latifundiară i-a declarat-o fără nici un pic de jenă: „trebuie să iai tot dela ei, ca dela albine, că dacă au, nu mai lucrează.“

Ca să-i excrocheze și ca să le fie ei înșiși judecători, nemeșii și-au declarat latifundiile „*comune ideale*“, neapartținătoare comunelor învecinate (p. 116). Astfel ei își judecă iobagii, ei își fixează impunerile, ș. a. m. d.

Și-au făcut independente latifundiile ei pentru altceva: ca să nu fie obligați a ține școală pe seama copiilor depe puste. Unde totuși nu-i încotro și o țin, copiii vechililor și-ai celorlalte grade ierarhice depe pustă nu stau în bănci ci la catedră (p. 194). La școală copiii nu mănâncă toată ziua, și așa, nemâncăți, sunt duși în chip de excursie școlară la lucru la câmp (p. 197—8). Iobagii nu văd deci școala cu ochi buni, dar și mai puțin o văd cu ochi buni domnii. În general hodăjeul e luat la ochi dacă are năzuinți culturale (p. 273). E și o adevărată raritate, să vezi copil de hodăjeu sau de ziler ajuns la școală secundară. Pe drept cuvânt această sabotare a luminării, căci ce s'ar alege de latifundii dacă iobagii și-ar da seama că trăiesc în veacul al XX-lea?

Așa deci ei trăiesc pe vremea lui *jus primae noctis*.

Despre acest drept al domnilor de pământ și al zbirilor lor asupra fetiei fetelor depe pustă, sunt în cartea lui Illyés pagini groaznice.

Intr'o zi o astfel de nenorocită a fugit în zori la fântâna din curtea hodăilor, lăsându-și cizmele

în camera vechilului care o siluise; s'a aruncat în fântână, și s'a strâns acolo, când au aflat-o, toată lumea hodâjeilor. Vechilul care a nenorocit-o a apărut între ei cu cravașa, și toți s'au risipit fără să crâcnească, fără să se'n-crunte. „Fata a murit și a fost clasată în amintirea oamenilor ca și cum ar fi tăiat-o mașina de treierat, ca și cum ar fi călcat-o taurul“. Așa e acolo „obiceiul pământului“, și se vede că legea XLV dela 1907 citată mai sus consfințește și-acest obicei: sumedeniile de grade ierarhice depe latifundii să siluiască fetele iobagilor, iar iobagii să nu zică nici păs.

Chestia aceasta l-a chinuit pe Illyés toată tinerețea sa. Mai apoi, după ce a avut norocul să scape dela hodăi și s'ajungă la oraș și-apoi vestit ziarist sociograf și scriitor, a avut prilejul să afle dela domnii depe puste toate amănuntele. Cum ajung fetele în patul lor, cum se comportă, ș. a. m. d.

„Merge totul mult mai simplu decât mi-am închipuit-o — spune la p. 183 Illyés. Apoi pur și simplu vestești că asta și asta să vină de seară“ — m'a lămurit un administrator tânăr, cu față simpatică. „Să vină să peticească hainele. La mine fetele n'au venit decât la peticit. Mă cunoșteau deja după asta. Când întrebam, băie'e, la mașină sau la prășit pe câte una: știi coase?.. Acea se uita deja în pământ, aceea știa deja ce are de făcut. A fost, te rog, și câte una pe care mi-e adus-o de mână *tată-so*; adevărat că avea bătrânul motiv să sa lingusească, fiindcă tocmai eram să-i dăm peste ghiare pentru o

blestemăție.

— „Cu alte cuvinte (întrebă Illyés), sunt și de-acelea cari nu merg de bună voie?“ — „Sunt neică, sunt, dar totuși *fiecare știa de musai*. Cel mult odată intrate, unele mai bune de gură vin cu câte-o istorie. Dar de venit toate vin.“

Urmează amănunte ale seducerii. De regulă le îmbată. Căci „fără băutură e mai circumstanțial, îndeosebi cu cele sub paragraf (mai tinere de 16 ani)“, căci au o mare preferință „pentru cele nespate“, „dupăcum se zice p'aici“ (p. 183). De mâncare nu s'atinge și rupte de foame cum sunt se amțeșc repede (p. 183—4).

„De confidență nu abuzează, așa ceva nu s'a pomenit încă“. Odată apoi batjocorite, „devin și mai sărguincioase, și mai suse“. Dacă se 'ntâmplă ca fata să rămână însărcinată, o mărită după câte-un hodăjeu, punându-l s'o aibă și încercându-i-o apoi în gât. De-aceea-i regulă că fetele dela hodăi nu se mărită cu feciorii cu cari s'au avut dragi în tinerețe (p. 186).

Mai spune apoi Illyés la pag. 187, că i-au povestit domnii depe latifundii lucruri groaznice în legătură cu acest jus primae noctis. „Imi reapar vierii (porcii — n. tr.) amintitori despre eroii tănărului Moricz, petreceri rafinate cari întrec orgiile din Montmartre, fețe de fete de birși leșinate pe patul nupțial de tranziție, pumni și cearsafuri însângerate, interogatorii în cari au declarat că au avut-o pe fată 26 de fecioare, fecioare cari au avansat la rangul de „chelnerițe“ la Pesta; *latifundii, a căror întregă populație bărbătească era trimisă în altă*

parte de față și unde toți copiii seamănă cu câte unul din vechilii de față (cari îi povestesc autorului cărții lucrurile acestea, n. tr.) avorturi, pruncucideri, descrieri savuroase ale regulilor că ce parte a corpului fetelor de biriş e permis a-l atinge cu mâna liberă (sânii mai pe urmă) și morți subite ale femeilor, — imaginația cetitorului le poate orândui după plac, căci de bunăseama nu acumă aude întâia oară despre ele. La una dintre puste veneau la tuns de oi oameni din târgușorul Sz. depe câmpie. În fiecare an trebuiau s'aducă unui logofăt o „ucenică“, o fată care să fie deosebit de frumoasă și să fie nespartă; chiar și pe mine cu greu m'au putut convinge (domnii dela latifundii cari i-au destăinuit acestea — n. tr.) că se mai întâmplă pe pământ lucruri ca din basme... Domeniul din Cs. a poruncit să fie supuși candidații de biriş la examen medical, ca să vadă dacă rezistă muncii, și a extins examenul și la angajații vechi. Între fete, cari fuseseră chemate la vizită pe ziua întâia, s'a răspândit vestea că se examinează fetia. Depe tot latifundiul — i-au spus lui Illyés domnii „spărgându-se de răs“ — n'au cutezat să se prezinte decât două. „Atâtea au scăpat adecă nebatjocorite depe tot latifundiul.

De ce rabdă iobăgimea toată această batjocorire satanică? Simply, sunt 'egați gliei. „Birișul cu opt-zece copii nu-și dă demisia, nu-și pune cotețele, mobila și cel purcel sau doi în car și nu pleacă 'n lume după un loc nou pentrucă o fată a sa sau alta ar vrea să se ducă. Și chiar dacă la sfârșitul anului ar pleca, în

altă parte oare dă de mai bine?“ Li-ar mai rămânea una de făcut — spune Illyés — cea din romane: să omoare pe seducător. Dar asta nu se 'ntâmplă nicio-dată. (Pag. 186 - 9).

Aceeași nepăsare ca și la părinți și la frați față de situația aceea infernală, e și la feciori, la îndrăgostiți. Au ajuns să nu mai ia dragostea în serios. „Dar cum ar și putea lua în serios proprietatea dragostei, când și 'n privința ei e decizător în primul rând, de secole și până astăzi, același contract unilateral care e și 'n privința celorlalte bunuri, în cari ei e consult să n'aibă cuvânt. Domnii, începând dela proprietarul pământului până la practicantul agronom, au dispus liber nu numai de cele două brațe ale slugii ci de 'ntreg trupul ei, și 'n contra acestui lucru n'a existat și nu există apel. Funcționarii domnești, dar chiar și poruncitorii de prin casele slugilor, pot dacă vreau să dea poruncă să vină la ei aproape orișicare fată. E aceasta un vechi și știut îndeobște fenomen tradițional, care merge neturburat pe drumul lui, un fenomen aproape idilic; chiar și mie însumi — spune Illyés — nu mi-a venit decât întâmplător în minte să spun despre el ceea ce știu“ (pag. 175).

Nici o mirare deci că fetele din sat, fie oricât de sărace, nu s'ar mărita cu cineva depe moșiile domnești pentru toată lumea asta (p 173).

Și nicio mirare dacă după ce i-au animalizat așa, hodăjeii duc o vieată ce nu se potrivește cu morala obștească.

Animalizat în toate privințele, prin muncă fără sfârșit, prin foa

me cronică, prin bătaie cum nu e pe planeta noastră decât în țara ungurească — vorba de acum o sută opt ani a lui Erlich, — prin desființarea oricărei demnități omenești din el, „poporului pustelor” nu-i rămâne altă evadare decât bătaușia. Precât sunt de ’ndobitociți în fața poruncitorilor lor, pe-atâta-s de cocoși între ei. Se ’nceaieră pentru nimic și o sfârșesc totdeauna cu cuțitul. Despre astea sunt în cartea lui Illyés câteva pagini fiores de interesante. Se bate și se ’njunghie frate cu frate, fecior cu tată (p. 106—7); s’au specializat așa de mult în injunghieri, încât nu se poate face o etnografie ungurească fără a descrie deosebirea dela sat la sat a mânăirii cuțitului. „Cei dela Pálfa bunăoară loveau în față, cei dela Simonyfalva amuțeau de’ndatăce se ’ncepea încăierarea și executau injunghierea ca pe o ceremonie, în liniște spectrală. Sistemul celor dela Ozora, după spusa doctorilor disecatori, dădea dovadă de cunoștințe anatomice profunde: loveau la ’ncheietura gâtului, între oase, drept în vână. Socot interesant să notez că în burtă și în general din jos de piept nu loveau nicăieri; unii, cari țin seamă și de așa ceva pot vedea în asta chiar o însușire națională, pentrucă sunt popoare cari după cum se știe îndeobște, au preferință pentru stomac. Pricina este că și modul cum ții cuțitul își are regula lui: apeși degetul cel gros pe capătul plăselelor, după cum încă prietenii cu cari pășteam găștele m’au învățat-o amănunțit. Apucând așa cuțitul nu poți lovi decât de sus în jos. Cei dela Rácegres (de unde-i autorul cărții

noastre — n. tr.) iubeau în afară de cuțit restelul dela jug, care era o rudă de fier de aproape o jumătate de metru, în capătul de sus cu un plumb cât pumnul unui copil; îl mânăiau ca pe un buzdugan, dar și azvârleau cu el” (p. 29).

În legătură cu asta, cu injunghierile, Illyés recomandă atențiet etnografilor (p. 29) un proverb unguresc: „cuțitul e bun chiar și ’n biserică”. Nu e glumă. La pag. 140, arată că încă din secolul trecut pelerinajele la Ozora sunt arătate de Vas Gereben ca simple prilejuri pentru flăcăii ținutului ca să-și lichideze răfuielele restante de peste an. Așa le-a pomenit aceste pelerinaje și Illyés. „Veneau după o peregrinare pe jos de-o noapte întreagă, ascultau liturghia, se adunau, și dup’o scurtă prezentare se omorau. Obiceiul inflorea și ’n copilăria mea, cu deosebirea că pe-atunci bătaia se ’ncepea după litanie și mergea, ca săzicașa, pe acte. În vreme ce se căsăpeau vizitii, păstorii își așteptau rândul în fața cârciumii răzirnăți în băte. Erau liniștiți, priveau, ca unii ce știau deja că nimeni nu poate fugi de ce i-i scris. Parcă nici nu să se bată voiau, ci numai să capete lovituri, să sângereze, să moară. Un recrutar în concediu din K., în exterioritate, îmbrățătoare a uniformei și a armei sale, și-a implântat baioneta în padimentul cârciumii spunând că pe cine îndrăznestă să s’apropie de ea îl împușcă... Unul după altul a împușcat patru flăcăi, pânăce l-au doborât pela spate cu-o sticlă de sifon. În încăierări jandarmii nu obișnuiau să se amestece decât spre sfârșit, când beligeranții s’au epuizat de

ajuns. Dacă apăreau mai 'nainte, cei ce se băteau se împăcau într'o clipă, ba se și aliau împotriva noului dușman. La Ozora, după învierea din Sâmbăta Mare, jilerii și hodăjeii beți au răstignit un jandarm de ușa cârciumii, săvârșind asupra lui toate acele cazne de cari au învățat din catechism că a murit Iisus. La anchetă a fost ascultat apoi jumătate satul. Jumătate satul privise la oribila scenă" (pag. 140 - 41).

Acesta (dar câte n'ar fi încă de arătat, fiindcă prețioasa carte a d-lui Illyés n'are numai reve-

lațiile ce i le-am reprodus aci!) e raiul unguresc în numele căruia vorbesc Apusului revizionistii. De ce n'au apusenii cari se plimbă prin Ungaria (vorbim de grosul lor, fiindcă printre-atâția orbi se găsesc și câțiva să vadă) buna credință să se intereseze și de aceste lucruri paradiziace din țara latifundiilor revizioniste, și nu numai de barurile Budapestei? Și de ce n'au obiectivitatea să facă o comparație între traiul acesta animalic al țaranului maghiar din Ungaria și între traiul țărănimii ungurești din România?

Luna Sătmarului

Orașul Sătmar s'a gălit de sărbătoare ca să primească de azi până la 15 Septembrie oaspeți din țară și străinătate. Il vor vizita de bună seamă oaspeți mulți, fiindcă merită să se vadă ce s'a realizat în colțul acesta de graniță în cei 17 ani românești — și la dreptul vorbind alăta face să se vadă în acest Sătmar, rămas dela unguri un biet sat-mare și transformat de-ai noștri în oraș, și încă *climateric!*

Romănesc pe vremea apariției maghiarilor între Dunăre și Tisa (dovadă 'n deajuns numele-i Zothmar=Sătmar, din cronica lui Anonimus), Sătmarul s'a regăsit pe sine abia

sub stăpânirea românească, progresând în acești 17 ani, dar mai cu seamă sub conducerea-i de-acuma, într'un chip uimitor, din păcate prea puțin cunoscut. Atât de mare i-a fost acest progres — și față de starea sa de mai 'nainte și față de propășirea altor orașe ardelenene — încât cu-adevărat se impunea o lună a Sătmarului, numai ca lumea să vadă și să facă comparație.

De-ajuns să arătăm dintre cele moștenite, că orașul n'avea apeduct, canalizare, pavaje, că uzina electrică-i era 'ntr'un hal lamentabil, că n'avea instituții de salubritate publică și că'n general aspectul

i-a fost al unui sat mare fără niciun confort.

Edilitatea românească l-a refăcut, l-a înzestrat, l-a împodobit încât aproape să nu-l recunoști. Cu cheltuieli de circa

a mutat linia ferată îngustă din centrul orașului, a făcut parcuri dintre cari al Regelui Carol II i-o frumusețe, a făcut plantații pe un mare număr de străzi, a amenajat locuri

VASILE LUCACIU,

„leul dela Sisești“ (1852—1922), a cărui statuie se inaugurează în cadrele unei mari demonstrații antirevizioniste

100 de milioane lei a aliniat un mare număr de străzi (străzile Mihai Viteazul, Vasile Lucaciu, Regina Maria, Avram Iancu), a deschis străzi și piețe nouă (ca piața Brătianu, piața N. Titulescu, bulev. Negru Vodă, str. Delavrancea, Bogdan, etc.),

de recreație ca Pădurea Mare, a înființat ștranduri pe Someș, a făcut pavaje, conducte de apă și canal, a înlocuit pavajele de piatră stricate cu pavaj de asfalt, a construit uzina de apă din Grădina Romei și stațiile de filtrare, a

dat oraşului un abator modern, a pus în funcţiune şi-a modernizat băile comunale, a cum-

*D. general D. COROAMĂ,
c-đtul trupelor cari au desrobit ținuturile sătmărene*

părat cisterne pentru stropirea străzilor, a făcut un spital de boli venerice, a amenajat un stadion cu trei tribune şi o arenă sportivă, a făcut fântâni publice, a dat serviciului de incendii autopompe a reconstruit şi modernizat uzina electrică, a lărgit reţeaua de distribuţie a acesteia, a dat oraşului o seamă de palate publice: palatul judeţean, al camerei de comerţ, azilul de bătrâni, şcoala de comerţ şi-o seamă de şcoli primare, a făcut drumuri, fântâni şi parcuri în cartierele mărginaşe, ş. m. a.

Conducerea Sătmarului din cei 17 ani româneşti, dar mai cu seamă cea de astăzi ilustrată de zelosul primar dr. Ştefan Benea, de ajutorul de primar prof. Vasile Scurtu, secretarul Ligii Antirevizioniste

din judeţ, a depus la schimbarea aceasta a feşii Sătmarului o muncă pilduitoare. Ii revine o parte dintre aceste realizări d-lui prefect dr. Octavian Ardeleanu, iar faptul în ansamblu că a fost cu putinţă în anii din urmă această mare operă în vreme ce alte oraşe stagnau şi stagnează, se datoreşte împrejurării că sătmărenii au în guvern un om de talia şi de sollicitudinea d-lui dr. Valer Pop, ministrul justiţiei.

Secţia sătmăreană a Ligii Antirevizioniste de sub preşedinţia

*D. dr. AL. DOROŞ,
preş. secţiei sătmărene a Ligii Antirevizioniste*

d-lui dr. Al. Doroş a adăugat la realizările de mai sus o pomenire pilduitoare a celui mai mare român ce l-a avut Sătmarul:

o statuă mare a „leului dela Sisești” Vasile Lucaciu. Inaugurarea ei se va face în cadrele Lunii Sătmărilor, în caldă atmosferă a unei adunări populare uriașe la care vor participa oaspeți nu numai din Sătmar ci din toate județele nord-vestice.

Programul general al lunii Sătmărilor

15 August: inaugurarea expoziției generale din grădina Romei (expoziții industriale, comerciale, agricole, culturale) și-a expoziției de arte frumoase dela Dacia. Toate expozițiile rămân deschise până la 15 Sept.

16 August: Ziua ștrandului. Concurs de canotaje. Serată venețiană. Concurs de ping-pong.

16—23 August: Săptămâna cărții. Concurs de vitrine.

23 August: Ziua florilor. Chermiză și bătae cu flori, trăsuri, automobile și care decorate. Vehiculele cu caracter românesc local și frumos împodobite vor fi premiate.

23—28 August: Săptămâna agricolă, domestică și vilicolă. Prezentarea producțiilor agricole la Pavilionul Camerei de Agricultură. Expoziția industriei casnice țărănești. Expoziția de animale domestice. Prezentarea produselor viticole; premiarea lor cu medalii.

28 August: Concurs de biciclete.

29—30 August: Concursuri de coruri țărănești, dansuri naționale și strigături. Serbarea pompierilor cu participarea pompierilor Cehi.

30 Aug. — 5 Sept.: Săptămâna cercetășiei. Ziua mamei, copilului, laptelui. În cadrul unei serbări în grădina Brătianu se va sărbători Mama. Se va servi copiilor un pahar cu lapte și cornuri. Concurs de frumusețe pentru copii.

*D. prof. VASILE SCURTU,
ajutor de primar, secretarul general al
secției săptămărene a Ligii Antirev.*

6 Sept.: Serbări cercetășești, ziua pompierilor voluntari.

8 Sept.: Concurs de tir de porumbei.

8—13 Sept.: Săptămâna fructelor, luna strugurilor.

12 Sep.: Concurs de automobile și motocicletele.

13 și 14 Sept.: Concursuri hipice.

Reduceri speciale pe c.ă.r. pentru toată lumea.

A cui ni-i granița apuseană?

Problema cumplită a repartitiei etnice a averilor și-a slujbilor în România întregită și mai cu seamă în orașele ei înstrăinate, e de câțiva ani meru la ordinea zilei, și 'n coloanele ziarelor și în cuvântările oratorilor noștri dela diversele ocazii. Se vorbește despre ea pân'la bagatelizare, și în schimb nu știm dacă se face ceva. De obicei se vorbește cu cifre, cu procente, dar nu întotdeauna poți să ai deplină încredere 'n ele. În gazete sunt plasate fără semnătură. Iar dacă-s debitate dela o tribună publică, greutatea socială sau politică a oratorului nu-i întotdeauna chezășie deplină că i s'au furnizat date întru totul corecte. Treacă-meargă însă, dacă această continuă alarmă ar avea vr'un efect. Nu vedem să-l aibă, și de-aceea, cu regret, trebuie să ne mulțumim cu calitatea în sine a alarmei: s'o privim ca simplu document, și deci să-i cerem documentului să fie document.

Ni-i dat acum pentru întâia oară să vedem evoluată alarma aceasta până la nivelul documentului. D. prof. C. Stoicanescu din Timișoara, unul dintre cei mai zeloși și pregătiți dintre tinerii noștri naționaliști (există din nefericire o asemenea diferențiere la tinerii noștri), a lucrat mai bine de un an la adunarea datelor referitoare la repartitia etnică a averilor și-a locurilor în viața economică a Timișorii și a județului Timiș, și și-a publicat acum documen-

tele în n-rul 15 depe Aprilie-Iunie al Buletinului Institutului Social Banat-Crișana, umplând cu ele 98 de pagini mari de revistă. Zece pagini înfățișează concluziile acestei anchete, ilustrate cu diagrame și tabele. Restul sunt specificări *nominale*: fiecare întreprindere de seamă din Timișoara cu numele conducătorilor și angajaților săi după categorii, cu naționalitatea și cetățenia fiecăruia. Ni se dă la fiecare întreprindere și lista românilor din consiliile de administrație, ca să știm intervențiilor cui datorăm situația ce o avem economică pe această graniță.

Ăutorul arată că 'n tot decursul expunerii și-a impus „o atitudine axată de convingerea că șovinismul e un bumerang; nu vom uita nici un moment acest adevăr și vom păstra cea mai severă obiectivitate, dar toate vor trebui să înfrunte, în fiecare șir, suprema evidență că populația acestei țări este de 82% români și numai 10% maghiari, 6% germani, 2% jidani. În viața economică, situația e răsturnată. Semnalăm această stare de fapt, pentru că hotarele pot fi periclitate nu numai din afară ci și dinlăuntru și efectivele dușmanilor țării noastre sunt mai periculoase înlăuntru hotarelor românești decât din afara lor. *Pentru prăbușirea temeliei acestor hotare, se duc acțiuni mai efective dinlăuntru decât din afară.*

„Noi ne-am lăsat prea încrezuți pe biruința politică și am

uitat că viața și stăpânirea orașelor atârnă de repartitia etnică a proprietății, întreprinderilor și funcțiunilor, iar viața și stăpânirea satelor atârnă în special de stăpânirea pământului. Astfel, ne pomenim că, în județul Timiș, din 330 întreprinderi industriale numai 7 sunt românești; din 313 Societăți Anonime numai 14 românești; din 71 de bănci românilor „majoritari” le revin numai 19; și tipografia de ex., socotind numai pe cele din Timișoara, din 32 sunt 5 românești.

De aici e evident faptul că noi stăpânim numai politicește, economic nu! Suntem majoritari numai ca număr, contribuție și răspundere istorică, ca jertfă consumată și jertfă ce ne așteaptă, dar cum baza politicului e economicul, ne putem considera la margine de prăpăstie“.

Autorul arată apoi situația din satele timișene:

comercianți: români 424, străini 3343 (dintre cari 1969 evrei);
cârciumari: români 199, străini 537 (dintre cari 185 evrei);

meseriași: români 711, străini 4476 (dintre cari 949 evrei).

proprietari agricoli cu peste 30 de iugăre: români 560, străini 2310 (dintre cari 874 evrei).

„Raportul dintre români și streini e mai mult decât îngrijorător și rezultă de aici, pe lângă disproporția generală, o dărugă osă capitulare în fața streinilor până și în domeniul agriculturii.

Am vrut să românim orașele și nu am izbutit, în schimb pierdem și satele. În vechile noastre sate, curat românești,

se petrece un proces de achiziție neobservat încă și care e menit să ne lichideze ultima rezistență. În timp ce noi ducem mai mult o fanfaronadă decât o luptă pentru recucerirea orașelor, streinii s'au cuibărit în leagănele românești, în satele rezistenței noastre, ca meseriași și comercianți, și rolul lor e nefast. De remarcat că de obicei, meseriași, comercianții și cârciumarii au devenit proprietarii cei mai însemnați ai pământului din satele noastre.“

Ceeace arată d. Stoicanescu cu privire la trecerea pământului românesc din satele timișene în mâinile străinilor, se întâmplă în măsură la fel de alarmantă și pe granița arădană. E de sigur mai mult decât ceva întâmplător. Aproape să crezi că-i vorba de acaparări cu nădejdea la cine știe ce plebiscit.

Cităm în continuare:

„Utilizarea personalului în întreprinderile industriale, după naționalitate, se prezintă într'un raport revoltător. În principalele 42 întreprinderi din județul Timiș, din totalul de 9140, români sunt numai 1649 adică 18%, iar streini 7491, adică 82%. Românii sunt în special în categoriile inferioare. În posturile superioare — cu rol efectiv — românii sunt inexistenți.

Cu un personal în această situație și cu o vădită rea voință din partea conducătorilor își poate oricine închipui ce catastrofal poate fi, într'un eventual caz de război, numărul lor masiv și străinismul complet din posturile administrative și teh-

nice superioare.

În cadrele armatei noastre se pune cu importanță mare această problemă și noi credem că e cu atât mai importantă, cu cât România nu are propriu zis o industrie de război, dar noi mai credem că utilizarea industriei

particulară depinde nu numai de numărul personalului ei și de naționalitatea lui. În situația pe care o cunoaștem noi, din partea celor mai multe din aceste industrii ne putem aștepta la cea mai crâncenă sabotare.

Iată situația generală în 42 de întreprinderi :

FUNCTIUNI	Români	Evrei	Minoritari	Străini în general
Consiliul de administrație	59	116	69	185
Cenzori	24	55	44	99
Personal administrativ superior	3	41	19	60
Personal administrativ inferior	22	82	132	214
Personal tehnic superior	1	16	35	51
Personal tehnic inferior	8	25	56	81
Personal asimilat cu lucrătorii calificați	12	77	380	457
Lucrători calificați	259	59	989	1048
Personal asimilat lucrătorilor necalificați	30	11	47	58
Lucrători necalificați	1231	90	5148	5238
Total:	1649	572	6919	7491

Problema capitalului acestor întreprinderi este însă cea mai gravă. Din totalul capitalului investit în ele, 80% e de proveniență străină, astfel că din valoarea producției de *circa patru miliarde lei* a industriei din județul Timiș, *aproape tot atâtea procente trec frontiera. Toată valoarea materiilor noastre prime și tot beneficiul din istovitoarea noastră trudă trece la capitalul latifundiarilor din Budapesta sau la capitalul de manevră al evreilor maghiarofili dela noi ori din Ungaria, Austria și Cehoslovacia, cari*

*luptă, mai îndrăzneț chiar decât ungiurii de baștină, pentru schimbarea actualelor frontiere. Astfel, datorită caracterului strein al capitalului, Statul nu poate avea decât mizerabile beneficii din impozite, și acelea neplătite, cu ajutorul politicianismului. În ce privește salarizarea personalului, românii de origine primesc sume disproporționale față de străini.**

„Acest capital strein a intrat la noi prin aranjamentele politicianilor și prin impertinența imixtiunilor streine în politica noastră internă, imixțiuni cari

s'au ridicat la îndrăzneala tratamentului de colonie. Prin puterea lui capitalul strein concurează într'o măsură eliminatoare anemicul capital național și întărește poziția minoritarilor și evreilor dela noi. De zădărnicit nu-l zădărnicește nimic, pentru că *nu e supus nici unui control*. Până în 1929 a existat o comisie specială Economică pentru controlul originii și utilizării capitalului strein; prin puterea lui însăși și printr'această manevră liberă acest capital a obținut desființarea comisiei și a oricăror posibilități de control."

• „Alt aspect al problemei — arată apoi d. Stoicanescu — îl constituie *cetățenii streini*, dintre cari prin specialiști se dau directive „tehnice“ din streinătate și se păstrează „cheile cetății“ iar prin cetățenii străini membri în consiliile de administrație și deținători ai funcțiilor administrative superioare, se realizează raporturile politice.

În Banat avem 1737 cetățeni străini, dintre cari s'au prezentat la control 1337. Din totalul cetățenilor streini în Banat, cam 1802 sunt în județul Timiș; dintre aceștia 882 s'au prezentat zilele trecute la control și sunt de următoarea supușenie: maghiară 229, iugoslavi 141, cehă 127, austriacă 76, rusă 65, germană 52, polonă 33, italiană 25, diferită 134.

După cum se poate vedea din acest tablou, cei mai mulți sunt de supușenie maghiară. Mai menționăm că o parte din streinii de supușenie jugoslavă și cehă — cari se văd în acest tablou — sunt maghiari ca origine etnică. Dacă mai știm că Buda-

pesta, prin partidul maghiar dela noi, **dirijează o colonizare hofăritoare înspre frontieră, că numai în anul trecut au sosit la Timișoara 5594 maghiari — 3295 bărbați și 2299 femei — majoritatea din Săcuime, dintre cari în acelaș an au fost plasași în întreprinderile industriale 763, atunci înțelegem și rolul și tendința naturală sau dirijată a acestui însemnat număr al cetățenilor streini, de supușenie maghiară.** Intotdeauna toată maghiarimea din Banat s'a infiltrat în felul acesta. Chiar din recensământul maghiar făcut la 1910 se constată că 10.225 de inși din totalul populației Timișoarei de-atunci, erau născuți din județe din Ungaria propriu zisă. De-atunci procesul continuă; Timișoara a devenit țintă tot mai importantă căzând în coridorul de frontieră, și sub indolența noastră, *maghiarii își creiază bastioane de frontieră și pe teritoriul românesc, mai aproape de Reșița și de inima Ardealului.*"

Rolul evreilor și al așa-zisei democrații în creierea situației înregistrate e imens — arată d. Stoicanescu, și subliniază cele trei feluri ale operei lor de subminare: corupția, înhăitarea cu comuniștii (deși-s capitaliști) și înhăitarea lor cu iredenta ungurească, în privința căreia ni se arată următoarele: La recensământul din 1930 3373 de evrei, numai din Timișoara, s'au declarat unguri; dintre 32 de tipografii timișorene niciuna nu e maghiară, dar toate cele 16 evreiești stau aproape exclusiv

• în serviciul ungarilor, prin ceea ce se explică marea număr al organelor ungurești de propagandă; cetățeanul român Szana și cetățeanul maghiar Adler Ladislau sunt dimpreună cu baronul Hatvany și cu alți evrei nu numai stăpânii vieții economice bănățene ci și servitorii cauzei maghiare; președintele partidului maghiar e evreul Ungar.

Autorul arată în continuare că pe cât ni-i de liliputan rolul numeric în întreprinderi, pe-atâta e de mare rolul rezervat românilor în sprijinirea întreprinderilor străine prin intervenții politicianiste și prin acordări de subvenții, scutiri, etc. Avem o lege de încurajare a industriei numai ca să „fortificăm industria streină în contra intereselor naționale. Se acordă anual subvenții de milioane, miliarde chiar, acestei industrii; scutiri de taxe vamale la instalarea mașinilor, scutiri de taxe la transportul materiilor prime și la fabricație; reduceri de impozite, etc., în loc să etalizăm industria, în loc să reținem pe seama statului tot surplusul care depășește necesitățile raționale ale întreținerii întreprinderilor și să se acorde proprietarilor, până la răscum-părarea întreprinderii, numai un aman în noșce beneficiu, ca astfel împreună cu sumele fabuloase risipite cu titlul de sprijin să putem crea noi industrii naționale și să înceteze cu rolul românilor de robi și mijlocitori la frustrarea statului pentru capitalismul strein.”

„Timp de 16 ani s'a încercat româizarea comerțului, meseriilor și industriei în general, și

prin creșterea unui însemnat număr de ucenici în căminele comunale. În loc însă ca acestor ucenici să li se asigure posibilitatea de a deveni patroni; în loc să se fi realizat un capital al muncii naționale pentru deschideri de credit și formare de ateliere cari să se desplătească într'un anumit timp, toate mijloacele statului s'au risipit în sprijinirea imensului „Cal Troian” care e industria streină dela noi. Astfel ne întrebăm, ce s'au făcut, pe unde-și poartă mizeria cei 5966 foști ucenici în Timișoara, dintre cari mare majoritate sunt români?!“

Concluziile sunt jalnice.

„Străinii au pus stăpânire pe toate resorturile vieții noastre și avalanșa lor care lucrează febril, fără scrupul, sistematic și surd ca puterile subterane, pare un neiertător cancer pornit să lichideze rezistența elementului majoritar, tocmai aici la frontieră unde ar trebui să fie bastioanele de cea mai aprigă dominație a românismului.

Românimea din părțile aceastea eliberate politicește de subdominația streină a rămas trist de aservită streinilor, datorită politicianismului corupt care nu numai că nu a pus nimic la temeliiile prosperității noastre, dar a distrus toate grinzile rezistenții noastre din trecut, dela stingerea micilor noastre bănci și întreprinderi particulare până la descordarea tuturor energiilor de rezistență și întunecarea tuturor idealurilor. Și, astfel, fără un credit echilibrat și național, nu politicianist; fără întreprinderi naționale și fără un capital național, trăim aceiaș viață ne-

gră de robi. În cei 17 de zile după război s'a înstreinat și risipit o țară moștenită recucerită, cruțată și trudită secole de-arândul. Toate imperatiivele românești lămurite în întreaga istorie a vieții noastre ca popor, au fost pierdute în câți-va ani.

Statul a fost întotdeauna mijloc și niciodată scop. Drepturile noastre de popor dominant au fost întotdeauna utilizate ca mijloace de beneficiu personal și niciodată ca puteri de conservare a națiunii. Cele mai multe legiuri s'au făcut cu indiferență criminală față de interesele na-

ționale. Toate s'au făcut pentru și prin interes și nimic prin ideal spre ideal. Politicianismul a înlocuit onoarea cu onorariul și ne-a desorganizat astfel rezistența în fața străinilor în așa măsură încât azi ne vedem stăpâniți și înstrăinați în pământul nostru de baștină...

Aceasta e situația care te constrânge la sbucium și nu se știe dacă vom putea rezista până la instaurarea unei ere noi de jertfă, de sancțiuni și regenerare, de muncă, cinste, dreptate și integrală restaurație și stăpânire românească."

Luna Tg. Murășului

Tresăltări românești în pretinsa capitală de ieri a ținuturilor săcuizate

Orașul Târgu-Murăș își inaugurează astăzi „luna” sa: o lună de manifestări în primul rând românești.

Să-i dăm cu-aftă mai mult atenție, cu cât oficina de viespi a partidului maghiar s'a apucat de cu bună vreme să o contracareze printr'o „săptămână a Târgu-Murășului”, bine înțeles maghiară, șovinistă, încadrată în luna Târgu-Murășului nostru și vestită prin ziarele maghiare încă de acum câteva săptămâni.

Sortit în mintea călăilor furanici să fie postul de comandă al maghiarizării noastre, orașul Târgu-Murăș a știut, precum e cunoscut indeobște, să se transforme în radiator de

cultură românească, desbrându-se mai energic decât alte orașe ardelenene de vestigiile blestemate ale trecutului și reparând cu demnitate insulta ce s'a adus deopotrivă românilor săi autohtoni, pomeniți dela'nceputuri acolo, și săcuilor săi cu străvechi tradiții de românofilie — insulta de-a fi fost făcut un focar de ură antiromânească. A avut acest oraș norocul să aibă vreme 'ndelungată 'n fruntea sa pe un pui de Moș care nu putea să uie festamentul lui Horea, al lui Iancu, pe vibrantul român dr. *Emil Dandea*, și datorită acestui om întreg e astăzi în fruntea orașelor desrobite pe hârtie cari știu să se

desrobească și efectiv, și e azi alături de Satu-Mare singurul care-și poate organiza în Ardealul nostru o lună a sa, căci celelalte sunt atât de înhăitate cu străinii încât n'ar putea să ne dea decât o lună fracmasonerească, unguerească.

Programul lunii Tg.-Murășului

Luna Târgu-Murășului e așa cum e întreaga manifestare dela unire incoace a acestui oraș: o manifestare de attir-

EXPOZITIA NATIONALA A LIGII ANTIREVIZIONISTE

mare românească, de reprație a rușinilor trecutului.

Se inaugurează — azi, de Sfânta Marie, cu predarea festivă a diplomei de cetățean de onoare desrobitorului orașului, d-lui general Anton Gherescu, cu un Te-Deum întru aminti-

rea intrării de acum 20 de ani a României în războiul desrobitor, cu punerea unei table comemorative în cinstea întemnițaților români din 1916 și cu **deschiderea expoziției Ligii Antirevizioniste.**

Măine, 16 August, se ține adunarea festivă a asociației învățătorilor din Ardeal, Crișana și Maramurăș, precedată de un parastas pentru învățătorii decedați și urmată după-amiază de o ntrevedere sportivă iar seara de un concert festiv al învățătorilor.

Programul celorlalte zile-i următorul:

17 August: *Congresul învățătorilor.*

22, 23, 29 August: întreceri sportive și expoziții.

30 August: Meeting de aviație și întreceri sportive.

31 August: târg de cai.

2—3 Septembrie: târg de vite și porci.

4. Septembrie: târg de mărfuri.

5 Septembrie: *Congresul asociației funcționarilor publici.*

6 Septembrie: întreceri sportive.

8 Septembrie: serată muzicală etnografică organizată de conservatorul de muzică al orașului. Întreceri sportive.

13 Septembrie: *desvelirea plăcii comemorative a lui Eminescu, în amintirea trecerii lui Eminescu prin Târgu-Murăș când s'a dus la școală la Blaj. Întreceri sportive (campionat).*

14 Septembrie: *Desvelirea monumentului lui Const. Romanu-Vivu, prefectul martir al legiunii a XII-a din răscoala româ-*

nească dela 1848, omorit de unguri.

15-16 Septembrie: Congresul uniunii oraşelor din România.

În cadrul acestor variate manifestări în primul rând româneşti, va mai avea loc punerea

*D. dr. EMIL DANDEA,
primarul oraşului Tg. Mureş*

temeliei palatului prefecturii şi a Casei cercuale, inaugurarea arenelor sportive din parcul Elisabeta şi desfăşurarea unui interesant program ţărănesc, cu manifestări etnografice din ţinut.

Din trecutul Tg.-Murăşului

D. dr. Emil Dandea, primarul oraşului, a publicat în vederea manifestărilor acestora un sinoptic despre trecutul Târgu-Murăşului, pentruca oaspeţii să cunoască strănele

legături ce le are acest oraş cu românii de peste Carpaţi şi cu mişcările româneşti din Ardeal.

Desprindem următoarele:

Ştefan cel Mare al Moldovei a trecut la începutul domniei sale prin Târgu-Mureş, urmărind cu sprijinul săcuilor pe Petru Aron, ucigaşul tatălui său. La 1462 a trecut pe-acolo Matei Corvinul, ducându-şi oştile spre ruşinoasa înfrângere suferită la Baia din partea lui Ştefan cel Mare.

Pe vremea lui Petru Rareş care şi-a trecut adeseori oştile pe-acolo, Tg.-Murăşului se bucura de protecţia domnului moldovean.

În epoca lui Mihai Viteazul Târgu-Murăşului a fost strâns legat de politica şi acţiunile marelui voevod, fie participând, în 1595, la luptele lui Mihai Viteazul împotriva turcilor, fie la 1599, când secuii din Tg.-Mureş, duşmani de moarte ai Bathoreştilor, au luptat la Şelinberg, sub conducerea lui Mihai Viteazul, împotriva lui Andrey Bathory, fie găzduind pe însuşi strălucitul voevod.

Mihai Viteazul a fost un ocrotitor generos al Tg.-Murăşului, căruia i-a acordat numeroase şi însemnate avantajii.

În arhiva primăriei se găsesc şi astăzi câteva scrisori ce poartă semnătura stăpânitorului de o clipă al tuturor românilor.

În anul următor uciderii puternicului său patron, Tg. Mureşul, ca răzbunare pentru credinţa sa faţă de Mihai, a

Indurat un ne mai pomenit jaf, și fu ars de trupele lui Basta, ale turcilor și ale tătarilor.

La 1659 poposește la Tg. Murăș Constantin Șerban, voevodul Munteniei.

După revoluția lui Horia, în care au fost amestecați și români mureșeni, Tg. Mureșul devine și rămâne orașul de judecată și de chinuire al tuturor celor implicați în această revoluție, și al tuturor răsvătirilor ce vor mai urma. Rămâne unul din cele mai nemiloase centre de persecuție și maghiarizare a Românilor.

În preajma revoluției din 1848 se găsesc în Tg. Mureș 29 de cancelariști români, în frunte cu Fivram lăncu și Al. Papiu-Iliarian, cari au adus un tribut atât de mare revoluției. În revoluția aceasta au fost uciși mișelește între alți mureșeni Constantin Romanul, prefectul

legiunii a XII-a din această regiune, protopopul Ștefan Moldovan și Vasile Pop, cărora li se inaugurează acum un mareș monument.

În 1866, acum 70 de ani, a trecut prin Tg. Mureș marele nostru M. Eminescu, venind pe jos dela Cernăuți și plecând apoi la Blaj, cu căruța unor teologi de acolo. El a fost găzduit la hanul „Calul alb”, aflat azi în strada Călărașilor 13, casă pe care se va așeza în cadrul lunii Tg. Mureșului o placă comemorativă.

La 2 Decembrie 1918, Tg. Mureșul este ocupat de armata română învingătoare, condusă de colonelul A. L. Gherescu din reg. 15 Războeni, azi cetățean de onoare al orașului, sfârșindu-se astfel calvarul suferințelor și umilirilor naționale.

Bronzurile partidului maghiar

După condamnarea de acum câteva luni pentru înșelăciune în dauna clienților săi a vicepreședintelui partidului maghiar din jud. Brașov, au venit acum pe tapet pollogăriile altui conducător al acestui partid iredentist: înșelăciunile avocatului Hadházy din Salonta, președintele partidului maghiar din acel oraș, care și-a ex-crocat concubina cu 400 de mii de lei.

Excrocul a fost condamnat la un an închisoare și a și stat la răcoare patru luni. Apoi, la începutul lunii acestela, a izbutit să fugă în Ungaria.

Citim această știre în „Brasov Lapok” din 8 iul. Oficiosul partidului maghiar „Keleti Ujság” n'a publicat-o. Iar ziarele din Budapesta se feresc ca dracul de fămăie să-i dea excrocului titlul de președinte al partidului maghiar, și îl numesc numai avocat.

Ba bine că nu!

● PE ● RĂBOJUL ● VREMII

● E iarăși război în Europa. Război între haltele sovietismului anticreștin și antinațional și între lumea creștină și națională gătită de ele. Se dă lupta în Spania, a cărei rezistență națională s'a ridicat în sfârșit să-și scuture jugul păgân, dupăce ani de zile a suferit făcută cele mai rușinoase umiliri din partea uneltelor înscăunate la conducere ale sovietismului. Lupta nu e însă și nu poate fi mărginită la hotarele sbuciumatei patrii a strămoșului nostru Marc Ulpiu Traian. Europa întreagă o urmărește cu răsufllarea refi-nută, pentrucă simte că se hotărăște acolo soarta ei însăși — fie că, cu ajutorul ce li se dă din Franța și din Rusia, ar învinge bolșevicii și ar trece anarhia mai departe, peste Franța care e acum sub firma lui Blum pe mâinile lor, fie că învingând răsculașii naționaliști ai generalilor Franco și Mola s'ar amesteca și oficial sovietele rusești cu anexa lor franceză, și ar provoca un contra-amestec care va duce la o nouă conflagrație europeană. Europa trăiește vremuri atât de critice — precum o arăta deunăzi gazeta engleza-

scă „Catholic Times” — cum n'au mai fost dela prăbușirea imperiului roman, dela biruința care a făcut din Europa antică o vraisțe o grămadă de secole, a hoardelor barbare asupra lumii civilizate.

Răscoala naționalistă din Spania s'a transformat în ade-vărat război și dăinue atâta din pricina, de-o parte, că bolșevicii au ajutor străin, iar de altă parte că răscoala a pornit din Maroc, și întregirea cu marocani a trupelor răsculate din Spania a 'ntâmpinat tot timpul mari greutăți. Totuși răsculașii au mers din victorie în victorie, fugărind pe bolșevici din aproape trei sfer-turi de țară. Când scriem ace-s-tea Madridul e încă încercuit, iar la Barcelona regimul bolșevic s'adea dăinue încă. Răz-boiul nu mai decurge după regulile războaielor ci după reguli moscovite: bolșevicii au transformat Spania în jad ade-vărat. Încă înainte de-a se scula în contra păgânismului celor dela putere militarii lui Franco, se ardeau în Spania bisericile și mănăstirile, se ucideau preo-ții ca în Rusia pe vremea înce-purilor bolșevismului. După răscoală, furia anticreștină n'a

mai cunoscut margini. Prizonierii sau pașnicii cetățeni cari nu se dau cu păgânăteala sovietică, sunt băgați de bolșevici cu zecile și cu sutele în biserică, în mănăstiri, cărora li se dă foc, apoi cadavrele scrumite sunt așezate ca sperietori pe scările bisericilor arse. A ajuns lumea, ca 'n Apocalipsă, să se refugieze în criptele din cimitire, și dacă bolșevicii dau și-acolo peste ei, îi ard de vii pe ruguri făcute din crucile depe morminți. Săptămâna aceasta 92 de prizonieri răsculați au fost aruncați de vii într'o fântână, care apoi a fost dinamitată. Grozaviile de felul acesta nu mai au sfârșit. Despre ruina totală în care a fost adusă țara prin stricăciunile bolșevismului și-ale războiului, să nici nu mai vorbim.

E un exemplu cumplită această tragedie a Spaniei. Grecia, unde așijderea era plănuită pentru zilele acestea o răscoală bolșevică, a știut să fie la datorie, a dizolvat parlamentul, în care balanța între opoziție și guvern atârna de deputații comuniști, a băgat pe parlamentarii comuniști în pușcărie și a instaurat un aspru control militar — dictatură militară, zic în cor falsificatoarele gazete de stânga Franței însă, căreia nu i-au fost de-ajuns grevele bolșevice de astă vară, nu i-i de ajuns nici asemenea exemplu al paradisului sovietic, fluturat pe dinaintea ochilor ei în cea mai apropiată vecinătate. Mereu au fost știri — date chiar de presa franceză — că se trimis din Franța aierplane

și arme bolșevicilor spanioli, că se fac recrutări de voluntari pe seama bolșevicilor din Spania, iar pe deasupra însuși congresul dascălilor ia partea Iberiei sovietice. Când însuși sindicatul corpul didactic (aviz dascălimii și profesorii noastre, căreia așijderea i s'a vorbit în vremea din urmă de sindicalizare!) a ajuns atât de jos pe panta decăderii, ce calificativ ar putea fi destul de indulgent față de-atâta decădere a celei mai glorioase dintre surorile din gintea noastră? Citim mereu lucruri amefitoare despre proporțiile ce le ia bolșevismul chiar în rândurile acelea ale Franței în care ne era mai mare nădejdea: în armată. Ziarul comunist „L'Humanité” face anchetă printre soldați despre încrederea ce poate fi avută în ofițerii lor din punctul de vedere bolșevic. „Gringoire” și alte publicații arată mereu opera nepastă a celulelor din armată ale partidului comunist Ș. a. m. d. Totuși mai avem nădejde că latinitatea franceză n'a ajuns încă pe punctul ultim al pierzaniei, că asemenea latinității din celelalte țări latine va veni și ea curând de hac păgânismului ce o subminează. Poate n'a bătut încă ceasul al 12-lea.

● Sunt semne că un amestec european în războiul spaniol — un război între puterile Europei — nu se va isca totuși. E pe cale în momentele acestea o înțelegere între Franța, Anglia, Italia, Rusia, Germania, potrivit căreia să păstreze fiecare o strictă neutralitate. Ede

văzut însă dacă după încheierea acestei înțelegeri amestecul neoficial al unora și altora care fine acum în încordare toată lumea, nu va continua.

● Germania, despre al cărei amestec ziarele de stânga scriu mereu de câteva săptămâni, e ocupată încă câteva zile cu Olimpiada, care-i dă prilejul să primească vizite interesante: a ministrului de fapt al afacerilor străine engleze (permanențul subsecretar de stat Vansittart), a regelui Boris al Bulgariei, a șefului armatei ungurești generalul Shvoy (care a trecut apoi în vizită la miniștrii de război din Estonia și Finlanda), a ministrului maghiar Fabinyi, a fostului prim-ministru unguresc Bethlen.

În ajun de olimpiadă fusese sfârșitor la ordinea zilei anexarea Danzigului. Raporturile germano-polone continuă să fie foarte reci, dovadă că după olimpiadă se poate întâmpla ceva în chestia aceasta a Danzigului. Presa de stânga vorbește mereu, deasemenea, despre o apropiată incursiune germană în teritoriul nemțesc din Cehoslovacia. Raporturile cehoslovaco-nemțești sunt însă acum mai bune decât altă dată. Din presa cesoslovacă transpiră vești despre eventualitatea încheierii unei înțelegeri germano-cehoslovace de pace.

Au fost mereu, deasemenea, în luna trecută, zvonuri alarmante despre un apropiat război germano-rus care s'ar da peste România. Unii conducători ai partidului național-țărănist li s'au făcut ecou în adunări publice, spunând mi-

sterios că au fost avertizați din Apus (adecă din Franța). Nu e întâiaoară că se arată că România figurează în ipotezele marelui stat major german ca teren de ocupație pentru un război cu Rusia. E necesar însă să nu se facă din această ipoteză un mijloc de anexare a noastră la aventuri internaționale — mai cu seamă când în momentul de față aceste aventuri țințesc la anarhizarea Europei. Până când Franța nu va fi revenit la sentimentele sale franceze, România nu poate fi anexa nimănui.

Să adăugăm că cu prilejul Olimpiadei s'au dus în recunoaștere în Germania dintre bărbaiții noștri de stat d-nii Oct. Goga și — Const. Argetoianu. Nu poate avea ceva în contra unor asemeni recunoașteri decât presa Sărindarului. Deocamdată Germania ne este ceea ce ne este orice țară.

● Turcia a izbutit să obțină în conferința dela Montreux schimbarea regimului militar al Dardanelelor, și a și executat de-atunci remilitarizarea acestora.

De altă parte în Anglia s'au făcut la începutul lunii acesteia unele declarații revizioniste. Lloyd George a vorbit în parlament despre ținuturile ungurești din Slovacia, iar 35 de deputați din diferite partide au plasat în „Times“ o scrisoare deschisă, prin care pun în discuție „ținuturile ungurești“ din România și Iugoslavia. Ministrul de externe Eden a vorbit în parlament despre regimul minorităților din Europa cen-

trălă, ca urmare a atmosferei făcute la Londra acestei chestii de mai mulți matadori germani ai pretențiilor minoritare. (De adaos: influențarea aceasta a englezilor e pregătită de mai multă vreme, în legătură cu bunăvoința — forțată de ofensiva bolșevică în Europa — ce o arată tot mai mult de-un timp încoace Anglia Germaniei. În scopul acesta revista „Nation und Staat“, care diriguiește campaniile minoritare germane, apare de astă primăvară și 'n englezește.)

În urma acestora Ungaria umblă iarăși să pescuiască.

După o vară întregă de boală simulată, prim-ministrul Gömbös s'a înapoiat din concediu, ca să pregătească lucrările consiliului de miniștri ce se ține la fiecare sfârșit de August la umbra codrilor din Bakony. „Pesti Hirlap“ arată 'n legătură cu aceasta în

articolul de fond din n-rul 175, că se va examina situația internațională sub raportul revizuirilor cerute de Ungaria (egalitate de înarmare, revizuire teritorială, control asupra tratamentului minorităților din statele succesoare). Și „Pesti Hirlap“ și „Magyarság“ însă (care se ocupă de actualitatea unei ofensive revizioniste ungurești în nr. din 31 Iulie) cer guvernului multă prudență. „Magyarság“ îi cere să aștepte până când Franța își va recăpăta în viitorul apropiat preponderanța internațională din trecut; Franța a fost până acuma în contra revizuirii ungurești din cauza tratatului dela Versailles; de-acum, fiindcă Germania a revizuit acest tratat cu delasine putere, separația celor două tratate se va face și 'n ochii francezilor dela sine.

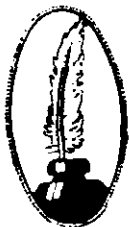
Serbările jubiliare ale „Astrei“

Cea mai veche societate pentru literatura și cultura poporul român, glorioasa noastră „Astra“, împlinește anul acesta 75 de ani.

Evenimentul va fi sărbătorit cu un fast deosebit în adunarea generală ce se va ține la 13 și 14 Sept. la Blaj, cu prilejul căreia se va desveli în cinstea aniversării o placă comemorativă a M. S. regelui Carol al II-lea în catedrala mitropoliei.

Festivitățile comemorării vor fi precedate la 12 Sept. de o ședință a președinților de despărțăminte și de o alta a secției medicale, la care vor conferenția d-nii dr. Pompiliu Nistor și dr. C. Radu (Arad).

La ședința festivă d. ministru al cultelor dr. Al. Lepadatu va ține o conferință cu titlul: „La a 75-a aniversare a Astrei, constatări și reflexii“.

CĂRȚI REVISTE ZIARE

Dr. Titus Podea: „Transilvania“, 1936 București, Tip. Oltenia.

E 'n toate privințele: ca documentare, ca execuție tehnică, una dintre cele mai strălucite cărți de propagandă ce s'au publicat vreodată în folosul nostru despre Transilvania noastră. Sumedenia de clișee ce înfățișează sub toate raporturile vieța din Ardeal, hărția superlativă, execuția tipografică mai mult ca minunată, sunt adevărată desfătare, încât „Transilvania“ d-lui dr. Podea poate să figureze cu cinste și numai ca album în orișice casă, în casă de român și în casă străină — fiindcă e tipărită cu text paralel românesc și englez. Ca documentare apoi, ca 'nfățișare a trecutului acestei provincii de străveche cultură geto-romană, de vitregii îndurate dela toate valurile străine trecute peste pietrele daco-romane cari au rămas, de silnicii ale stăpânirii ungurești și 'ndeosebi ale celei din veacul trecut și dela 'nceputul veacului nostru, cartea d-lui dr. Podea e palpitantă chiar și pentru un român care cunoaște bine acest trecut furtunos. Maghiarizarea numelor de localități și de familie, maghiarizarea prin colonizări, prin învățământ, prin

biserică, prin administrația publică cu toate ororile acestei silnicii, lupta purtată de români în contra ei în parlament și prin presă, suferințele 'ndurate din pricina apărării celor mai scumpe drepturi ale fiecărui om: a limbii, a legii străbune, sunt arătate cu documente dintre cari multe inedite chiar și pentru cetitorul român, și-s prezintate într'o expunere familiară care te cucerește în așa de mare măsură, încât — străin de ești — nici nu bagi de seamă cum ai ajuns la capăt de capitol, la capătul cărții. Un mare capitol a fost rezervat de d. dr. Podea — ca unul ce s'a născut și și-a trăit copilăria în Statele-Unite — participării românilor americani în războiul mondial. E o istorisire înălțătoare, ilustrată cu fotografii interesante. Capitolul ce urmează înfățișează Ardealul în granițele românești întregite, cu ritmul nou ce l-a adus aici stăpânirea românească prin reforma agrară, prin reforma electorală, prin larga toleranță ce caracterizează tratamentul minoritar dela noi, dusă adeseori până la periclitarea intereselor și drepturilor românești. Și se încheie cartea cu un mare capitol despre arta populară românească (portul, casa și podoaabele

ei, ornamentația obiectelor de lemn), înfățișată printr'o sumedenie de fotografii una mai atrăgătoare decât alta.

„O carte onestă, bună și folositoare” — așa numește d. prof. N. Iorga în prefață această splendidă carte, arătând că d. Podea răspunde „cumplitei noi propagande de ură și de minciună, care nu lasă nimic nebatjocurit din trecutul și din prezentul nostru, în toate domeniile”, cu o „lucrare străină de orice sentiment de ură, măcar de amintire a secolelor de apăsare”, cu o lucrare în care „se învederează întreaga operă de diabolică stăruință prin care, cu ipocrisie sau cu violență, se urmărea înstrăinarea sufletească a românilor. Mărturisirile vinovaților înșiși sunt aduse înainte cu toată siguranța unei cauze drepte”.

Problema gravă a căsătoriiilor mixte și-a înhăitării românilor cu pațachine minoritare și mai cu seamă ungurești, e din nou la ordinea zilei, în urma unor constatări senzaționale făcute de autoritățile noastre superioare.

Ziarul „Universul” a arătat în n-rul din 12 crt. că operează 'n România trei categorii de „amazoni” ale serviciului maghiar de spionaj: una care are misiunea să culeagă informații despre anumiți români, alta care trebuie să le spargă casa prin seducțiuni muieresti și alta care are însărcinarea să-i distrugă fizicește, transmitându-le sifilisul, tuberculoza și alte asemenea boli, căpătând pentru aceste contaminări recompense înmânate fie lor direct, fie copiilor sau rudelor contaminatoarei, sau în unele cazuri

asigurări la diferite societăți de asigurare.

„Suntem informați — spunea „Universul” — că în urma acestor descoperiri atât departamentul armatei cât și ministerul de interne au luat în studiu această gravă problemă și se preconizează o serie de măsuri radicale, dintre cari unele au și început să se aplice”

Așteptăm să vedem.

Aceeași problemă a căsătoriiilor româno-ungurești, dar inversată, cu bărbați maghiari și cu soții românce, cu victime ungurești în locul românilor, a venit și 'n discuția presei budapestane, în legătură cu apariția 'n volum a bizarei piese „Alt glas” a d-lui Victor Papilianu dela Cluj.

Se ocupă de piesa și de problema aceasta o corespondență clujeană, în fruntea n-rului din 8 Aug. crt. al gazetei „Uj Magyar-ság”, și i se fac comentarii cari e bine să fie știute și la noi.

În esență — după d. Papilian și „după părerea îndeobște a românilor”, constată corespondența gazetei budapestane — căsătoriile acestea se sfârșesc cu triumful părții românești, deși partea maghiară recurge (în piesa d-lui Papilian) chiar și la tradiționalul șperț valah (ca să împiedece valahizarea odraslelor sale și deși intervin preoți unguri cari „rengându-și misiunea preoțească” (vorbește așa corespondentul gazetei budapestane), îndeamnă pe candidatul de mire al fetei născută din asemenea căsătorie, să nu se ducă ginere în casă la soacra valahă, care îl va româniiza și pe el, ci s'o fure pe fată fără căsă-

torie religioasă, ducând-o la ai lui, între unguri.

Păreră asta, a d-lui Papilian și-a obștei românești: că amestecul româno-maghiar se soldează ca 'n piesa aceasta, că ungurii o duc cu românii ideal, că sunt oameni foarte de treabă și n'au decât cusurul că-s slabi, e o părere falsă — spune comentând piesa corespondentul lui „Uj Magyarság“ o părere *livrescă*, făcută românilor de publicității unguri de lege jidovească, cari falsifică realitățile ungurești și-și fac ceterorii să creadă că Ardealul e-o a doua Elvejie. Realitatea — o spune tot corespondența lui „Uj Magyarság“, — e alta, și anume: că-s tot mai mulți ungurii ce se trezesc și-s tot mai mulți preoții maghiari cari își reneagă misiunea preoțească dacă-i vorba de-un interes unguresc, — lucru ce-l știam mai demult, din cazuri reale, ca al acelor preoți din Săcuime cari și-au ațâțat în ultimele alegeri comunale credințioasele ca să nu se culce cu soții lor dacă nu votează cu partidul maghiar.

De sigur că adevărul e acesta ce-l arată „Uj Magyarság“, și nu cel ticluit din prezumții „livrești“ de autorul piesei „Alt glas“. E bine să cunoaștem realitățile așa cum sunt, și nu trecute prin ochelarii scriitorilor ce n'au contact cu ele. Și e bine să se știe că există de-acum trei ani și în literatura ungurească o piesă despre căsătoriile româno-maghiare din Ardeal, dar în aceea odraslele ieșite din asemenea amestec ațâță pe recruții săcui la răscoală!

„**Kimondom**“, revista anti-revizionistă a d-lui Gheorghe de

Ferenczy, pregătește pentru Martie viitor un număr jubilar de 320 de pagini, cu prilejul împlinirii a 20 de ani de activitate gazetărească a directorului său.

În afară de „Kimondom“, d. Ferenczy mai redactează o gazetă maghiară antirevizionistă la Sf. Gheorghe: „Igazság“, în care apar regulat destăinuri foarte usturătoare despre iredenta budapestană și despre uneltele ei dela noi.

Convenția bisericească româno-sârbă, ediscutată de pâr. Iacob Drăgulescu, parohul Bisericii-Albe din Bănatul sârbesc, în foiletonul ziarului „Universul“ din 2 Aug. crt., în legătură cu desființarea ce o prevede în art. 3 a autonomiei bisericești a fraților noștri din Bănatul sârbesc. Autonomia aceasta e garantată prin art. 1 al convenției, pentruca apoi să fie anulată prin art. 3 care spune: că vicarul ortodox român din Vârșeț va sta în atâr-nare de sinodul bisericesc sârbesc iar cel sârb din Timișoara de cel românesc, apoi că „fiecare din cele două sinoade va delega din sânul său doi membri, cari vor decide de comun acord în toate chestiunile dogmatice și spirituale, privitoare la cele două vicariate,“ iar „această comisie comună va fi prezidată de un al cincilea membru care va fi un prelat, desenat special în acest scop de către sinodul ort. sârb când se va trata de chestiunile vicariatului din Vârșeț, și de un înalt prelat, desenat special în acest scop de către sinodul ort. român, când se va trata de chestiunile vicariatului de Timișoara“.

„Rezultă că, în chipul acesta, nu noi, ci alții vor decide asupra chestiunilor noastre spirituale, dogmatice, sacramentale și de rit, deoarece, tratându-se aceste chestiuni ale bisericii ort. rom. din Jugoslavia, pentinde de vicariatul din Vârșeț, ele se vor soluționa de cinci membri, dintre cari președintele și doi membri vor fi întotdeauna șârbi, — în sensul proiectului de convenție, — cari întotdeauna vor fi în situația de a majora pe cei doi membri români.

Față de această situație — spune pâr. Dragulescu — ne întrebăm: Care mai este dreptul de autodeterminare al celor două biserici interesate?

Oare, noi nu voim să ținem seamă de evenimentele istorice, trăgând din ele concluziuni practice pentru viață și afaceri?

Din motive naționale și morale, conferința preoțească a celor 3 protopopiate din Jugoslavia, ținută la 13 August 1934 în Vârșeț, a cerut și cere și azi, ca această convenție bisericească votată deja de parlamentul român, să nu se aplice, ci să se mențină starea actuală, aparținând biserica ort. rom. din Jugoslavia în cele spirituale și mai departe absolut sub ierarhia română, fără nicio imixtiune.“

Semnalări. — Fruntașul socialist maghiar Buchinger Manó a publicat la Budapesta zilele acestea (nu ni se spune în ce editură) o carte de mărturisiri („Tanuvalomások“) despre încercările făcute de socialiștii maghiari la socialiștii celorlalte popoare din fosta monarhie austro-

ungară pentru salvarea Austro-Ungariei. (Recensie în „Magyar-ság“ „socialistului“ iredentist refugiat din Slovacia Surányi Lajos. De sigur cartea lui Buchinger conține lucruri cari ar trebui să fie cunoscute și de lumea românească.)

— D. dr. C. Groșoreanu, ale cărui semnalări din Buletinul Institutului social Banat-Crișana referitoare la problemele minoritare sunt totdeauna deosebit de prețioase, remarcă între altele în ultimul nr. (XV) al acestei publicații, două constatări ale președintelui partidului maghiar dela Lugoj Elemér Jakabffy: una, din „Magyar kisebbség“, după contele Șt. Tisza, că Ungaria n'a aplicat legea naționalităților dela 1868, fiindcă naționalitățile n'au avut o purtare patriotică prin care să dovedească că merită aplicarea ei, (ce tratament merită atunci minoritarii maghiari și evreo-maghiari dela noi?), și alta din „Nation und Staat“, că radio Budapesta face propagandă iredentistă.

— Ziarele budapestane din 4 August crt. anunță exultând o nouă carte în contra Miciei Înțelegeri a faimosului revizionist elvețian Aldo Dami: „Les nouveaux Martyrs. Destin des minorités“.

A apărut în editura revistei orădane „Familia“: „Nicolai Milescu Spătarul. Călător în China“, de d. prof. Tiberiu Moșoiu, vicepreședintele Camerei deputaților, — un volum de o rară eleganță, înfățișându-l pe marele cărturar Milescu în cadrele culturale ale Europei din vremea sa. Prețul volumului 80 lei.

Șerpii dela „Fügetlen Ujság”	119
Ce au cu Petőfi	122
Teatrul maghiar în România	123
Dr. Sebastian Stanca: Problema postului de radiodifuziune dela Cluj	125
Stări din raiul hortist (Lucruri înfloritoare din cartea „Puszták népe” a lui Illyés Gyula)	131
Luna Sătmarului	140
A cui ni-i granița de vest (Arătările d-lui Stolcanescu d. spre stările din Bănat)	144
Luna Tg. Murășului	149
Bronzurile partidului maghiar	152
Pe răbojul vremii	153
Cărți, reviste, ziare	157

Biblioteca arhivei antirevizioniste „Piatră de hotar“

- No. 1. **ISAIA TOLAN**: Între unguri și români. Pe marginea jurnalului de călătorie prin România al lui Németh Lászlo.
- No. 2. **ALEXANDRU OLTEANU**: Contele Ștefan Tisza și chestiunea românească.
-

**Abonați-vă
la revista**

„PIATRĂ DE HOTAR“

Pentru particulari abonamentul anual 180 lei.